

p-ISSN 0033-202X
e-ISSN 2545-2487

STOWARZYSZENIE BIBLIOTEKARZY POLSKICH

WYDZIAŁ DZIENNIKARSTWA, INFORMACJI I BIBLIOLOGII
UNIwersYTETU WARSZAWSKIEGO

przeгляд biblioteczny

Rok założenia 1927

ROCZNIK	91
<hr/>	
zeszyt	1

Warszawa 2023

RADA REDAKCYJNA

prof. dr hab. Ewa Głowacka – przewodnicząca (Instytut Badań Informacji i Komunikacji, Wydział Filozofii i Nauk Społecznych, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu), prof. Mariola Antczak (Katedra Informatologii i Bibliologii, Uniwersytet Łódzki), prof. Shifra Baruchson-Arbib (Bar Ilan University, Israel), prof. Jolanta Chwastyk-Kowalczyk (Katedra Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach), John C. DeSantis (Dartmouth College Library, Hanover, NH, USA), prof. Dr. Ágnes Hajdu Barát (Association of Hungarian Librarians – President), prof. Artur Jazdon (Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu), prof. Maria Juda (Instytut Nauk o Kulturze, UMCS w Lublinie), prof. Bożena Koredczuk (Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego), prof. Dariusz Kuźmina (Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii, Uniwersytet Warszawski), dr Tomasz Makowski (Biblioteka Narodowa), prof. Krystyna Matusiak (University of Denver, USA), dr. Peter Organisciak (Morgridge College of Education, University of Denver, USA), prof. Maria Próchnicka (Instytut Studiów Informacyjnych, Uniwersytet Jagielloński), dr. Egbert John Sánchez Vanderkast (Instituto de Investigaciones Bibliotecológicas y de la Información, Universidad Nacional Autónoma de México), dr. Lynn Silipigni Connaway (Online Computer Library Center – OCLC, Dublin, USA), prof. Barbara Sosińska-Kalata (Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii, Uniwersytet Warszawski), Jolita Steponaitienė (Martynas Mažvydas National Library of Lithuania), prof. Anna Tokarska (Instytut Nauk o Kulturze, Uniwersytet Śląski w Katowicach), prof. Katalin Varga (National Educational Library and Museum, Hungary), prof. Grażyna Wrona (Instytut Nauk o Informacji, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie), prof. Maja Žumer (University of Ljubljana, Slovenia)

Dofinansowano ze środków Wydziału Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii Uniwersytetu Warszawskiego

REDAKCJA

Elżbieta Barbara ZYBERT – redaktor naczelna
Dorota GRABOWSKA – sekretarz redakcji
Dariusz GRYGROWSKI – redaktor tematyczny
Anna WOŁODKO – redaktor językowy
Anna GRZECZNOWSKA – redaktor statystyczny

Anna LIS – redakcja techniczna i korekta
Agnieszka KASPRZYK – tłumaczenie na język angielski

Adres redakcji i wydawcy:
Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich
00-335 Warszawa, ul. Konopczyńskiego 5/7
tel.: (+48 22) 827-52-96
e-mail: przeglad.biblioteczny@uw.edu.pl

Niniejsza wersja papierowa jest pierwotną wersją czasopisma

Przegląd Biblioteczny jest wykazywany w Europejskim Indeksie Referencyjnym ERIH+,
a zawartość kwartalnika indeksowana jest w bazach:
The Central European Journal of Social Sciences and Humanities,
Pol-Index i Polska Bibliografia Bibliologiczna.

Pełne teksty roczników 1927-2021 dostępne są w Archiwum Cyfrowym SBP: www.ac.sbp.pl
oraz w Mediatece Wydziału Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii Uniwersytetu Warszawskiego:
medioteka.uw.edu.pl;
pełne teksty roczników 2009-2021 znajdują się na Platformie Czasopism Naukowych SBP
Open Journal Systems: ojs.sbp.pl/index.php/pb

PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY

LIBRARY REVIEW

Rocznik 91

2023

zeszyt 1

Kwartalnik „Przeгляд Biblioteczny” jest wykazywany na liście czasopism punktowanych Ministerstwa Edukacji i Nauki z liczbą 70 punktów

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

TREŚĆ

ARTYKUŁY

JACEK PUCHALSKI: Bibliologia w pracach naukowych profesor Barbary Bieńkowskiej (1934-2022)	5
MAŁGORZATA KOWALSKA-CHRZANOWSKA: Biblioteki akademickie jako przestrzenie innowacji	22
PRZEMYSŁAW KRYSIŃSKI: Rola i znaczenie bibliotek w kształtowaniu potencjału inteligentnego miasta	45
TOMASZ DZIURDZIA: Polskie przepisy VAT dotyczące książek w latach 1993–2019	64

SPRAWOZDANIA

Współpraca i otwartość: biblioteka po Québecku. Sprawozdanie z Kongresu Profesjonalistów Informacji (Montréal, 2-4 listopada 2022 r.) (Zbigniew Gruszka)	87
---	----

ARTYKUŁY RECENZYJNE / RECENZJE I PRZEGLĄDY PIŚMIENICTWA

Przeгляд piśmiennictwa krajowego (Barbara Koryś)	101
Z lektur rozmaitych (Jacek Wojciechowski)	106
Z ŻYCIA SBP	119

WSPOMNIENIA

Ewa Barteczko (1947-2023) (Jadwiga Sadowska)	129
--	-----

WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW	135
-----------------------------	-----

PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY

LIBRARY REVIEW

Volume 91

2023

Issue 1

„The Library Review” was awarded seventy points in the official register of journals of Ministry of Education and Science

TABLE OF CONTENTS

ARTICLES

JACEK PUCHALSKI: Book Studies in the Research Papers of Professor Barbara Bieńkowska (1934-2022)	5
MAŁGORZATA KOWALSKA-CHRZANOWSKA: Academic Libraries as Space for Innovation	22
PRZEMYSŁAW KRYSIŃSKI: The Role and Importance of Libraries in Shaping the Potential of a Smart City	45
TOMASZ DZIURDZIA: Polish VAT Regulations Concerning Books in the Years 1993–2019	64

REPORTS

Cooperation and openness: libraries a la Québec. A report from the Congress of Information Professionals (Montréal, November 2-4, 2022) (<i>Zbigniew Gruszka</i>)	87
---	----

REVIEWS AND LITERATURE SURVEYS

Polish literature survey (<i>Barbara Koryś</i>)	101
Foreign publications (<i>Jacek Wojciechowski</i>)	106
NEWS FROM SBP (POLISH LIBRARIANS ASSOCIATION)	119

IN MEMORIAM

Ewa Barteczko (1947-2023) (<i>Jadwiga Sadowska</i>)	129
---	-----

GUIDELINES FOR AUTHORS	140
------------------------------	-----

JACEK PUCHALSKI
Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii
Uniwersytet Warszawski
e-mail: jacek.puchalski@interia.pl
ORCID 0000-0003-2023-6988

BIBLIOLOGIA W PRACACH NAUKOWYCH PROFESOR BARBARY BIEŃKOWSKIEJ (1934-2022)

Jacek Puchalski, dr hab., prof. uczelni w Katedrze Książki i Historii Mediów Wydziału Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii Uniwersytetu Warszawskiego. Jego zainteresowania badawcze obejmują problematykę dziejów książki, bibliotek i bibliotekarstwa polskiego w kraju i na obczyźnie. Jest autorem ponad 120 publikacji, w tym m.in. *Źródła do historii bibliotek w Polsce w latach 1918-1947. Studium bibliologiczne*, 2007 oraz *Współczesne księgozbiory polskie za granicą*. „Informator” T. 1-2, współaut. B. Bieńkowska, E. Maruszak, 2009-2016.

SŁOWA KLUCZOWE: Bieńkowska Barbara (1934-2022). Bibliologia. Wiedza o książce. Bibliologia historyczna. Historia książki i bibliotek.

ABSTRAKT: **Teza/cel artykułu** – Artykuł przedstawia krótki biogram i prace profesor Barbary Bieńkowskiej (1934-2022). Autor koncentruje się w nim na studiach B. Bieńkowskiej nad historią książki i księgozbiorów polskich, badaniach nad stratami bibliotek polskich w okresie II wojny światowej oraz na programie naukowej rejestracji i dokumentacji zbiorów polskich i polonijnych oraz poloników piśmienniczych pozostających poza granicami Polski. **Metody** – Tekst opracowano wykorzystując metodę biobibliograficzną. **Wyniki** – Znaczenie prac B. Bieńkowskiej dla rozwoju polskiej bibliologii, szczególnie historycznej, ma fundamentalne znaczenie, zarówno jeśli chodzi o jej wkład w dorobek, jak i w teorię i metodologię tej dyscypliny. Równie istotne są one dla dokumentacji i ochrony polskiego dziedzictwa kulturowego.

PANI PROFESOR

Barbara Bieńkowska (z domu Tatarowska) urodziła się 21 stycznia 1934 r. w Poznaniu. Po ukończeniu Liceum im. Juliusza Słowackiego w Warszawie, w 1951 r. podjęła studia na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Warszawskiego na kierunku filologia klasyczna. W 1955 r. uzyskała magisterium, broniąc pracę na temat polsko-łacińskiej literatury renesansowej napisaną pod kierunkiem filologa klasycznego Kazimierza Kumanieckiego (1905-1977).

W tym samym roku rozpoczęła karierę bibliotecarską, początkowo wykonując prace zlecone w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie (BUW), następnie pracując w latach 1955-1958 jako starszy asystent, później starszy bibliotekarz, w Bibliotece Państwowej Wyższej Szkoły Teatralnej, a w latach 1959-1965 w Bibliotece Polskiej Akademii Nauk w Warszawie – jako starszy bibliotekarz, później kustosz i kierownik: Czytelni Głównej, Działu Udostępniania, Katalogu Rzeczowego oraz Działu Informacji.

Od 1955 r. łączyła aktywność zawodową z pracą naukową, przygotowując pod opieką historyka Stanisława Herbsta (1907-1973) rozprawę doktorską pt. *Kronika Emeryka Węgra jako źródło Wapowskiego do kroniki lat 1516-1528* (Bieńkowska, 1969). Na jej podstawie uzyskała w 1964 r. stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie historii.

Po obronie doktoratu, B. Bieńkowska przeszła do Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie (1965-1969), w której jako kustosz pełniła funkcję kierownika Sekcji Dokumentacji, równocześnie dalej prowadziła prace badawcze. Mając już dorobek naukowy i dysponując bogatym doświadczeniem bibliotecarskim w 1969 r. znalazła się w gronie pracowników naukowo-dydaktycznych Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej (IBIN UW), w którym objęła kierownictwo (1969-1972) Zakładu Bibliotekoznawstwa. Jej samodzielność i pozycję naukową potwierdziła obroniona w PAN rozprawa habilitacyjna w zakresie historii nauki (nauki humanistyczne) *Kopernik i heliocentryzm w polskiej kulturze umysłowej do końca XVIII wieku* (Bieńkowska, 1971), stanowiąca wszechstronną analizę przenikania teorii kopernikańskiej do świadomości społecznej.

Kilka lat później, w 1977 r., zgodnie ze swoimi zainteresowaniami naukowymi B. Bieńkowska objęła kierownictwo Zakładu Wiedzy o Dawnej Książce IBIN UW, które sprawowała aż do przejścia na emeryturę w 1991 r. inicjując i wspomagając badania jego pracowników skupiające się na problematyce roli książki w kulturze polskiej XVI-XIX w. W 1981 r. jej osiągnięcia zostały zwieńczone profesurą nadzwyczajną.

Działalność B. Bieńkowskiej na rzecz macierzystej uczelni nie dotyczyła tylko IBIN, bowiem w latach 1978-1981 pełniła funkcję prodziekana ds. studenckich Wydziału Historycznego UW. Natomiast w ciężkim dla kraju i Uniwersytetu okresie lat 1981-1987 sprawowała dyrekturę IBIN,

kierując się przede wszystkim troską o Instytut, także o jego studentów, którzy, mając problemy z powodów politycznych, zawsze mogli liczyć na jej wsparcie.

Jako pracownik naukowo-dydaktyczny B. Bieńkowska była bardzo wymagająca, surowa w krytyce, ale przy tym rzetelna i sprawiedliwa w ocenie, budząca szacunek i respekt wśród społeczności akademickiej. W dydaktyce dbała o to, aby teoria łączyła się z praktyką, tak ważną w programie studiów bibliotekoznawstwa i informacji naukowej. Dzięki takiemu podejściu, wynikającemu z własnej praktyki bibliotekarskiej B. Bieńkowskiej, studenci specjalizujący się w historii książki mogli weryfikować i poszerzać swoją wiedzę podczas ćwiczeń terenowych, opracowując stare druki, m.in. z biblioteki paulinów na krakowskiej Skałce czy ze zbiorów cieszyńskich. Doświadczenia wynikające z takich zajęć bywały przedmiotem analizy podczas seminarium magisterskiego prowadzonego przez B. Bieńkowską, owocnie uzupełniając zagadnienia związane z teorią, metodologią badań i tematyką podejmowanych przez studentów prac.

Funkcjonowało również „dorosłe” seminarium B. Bieńkowskiej, gromadzące co jakiś czas pracowników Zakładu Wiedzy o Dawnej Książce IBIN UW oraz osoby prowadzące badania w zakresie historii książki i bibliotek nie tylko w warszawskich ośrodkach naukowych. Chęć prezentacji swoich prac podczas zebrań tego gremium wynikała zapewne nie tylko z praktycznego pożytku płynącego z dyskusji nad przedstawianymi zagadnieniami, ale i z autorytetu samej „Pani Profesor”, jak mówiono o B. Bieńkowskiej, którym cieszyła się w środowisku badaczy uprawiających bibliologię historyczną. Spotkania te, kontynuowane zresztą przez prof. Edwarda Potkowskiego (1934-2017) po przejściu przez niego kierownictwa Zakładu, były pomocne przy opracowaniu szeregu rozpraw, także doktorskich i habilitacyjnych – sama B. Bieńkowska była promotorem sześciu doktoratów.

Z rady i opinii B. Bieńkowskiej korzystało także wiele gremiów redakcyjnych, organizacji i instytucji naukowych. Była m.in. członkiem Komitetu Redakcyjnego „Studiów o Książce” (1973-1999), przewodniczącą Rady Redakcyjnej „Przeglądu Bibliotecznego” (1988-2003) i członkiem Rady Programowej Wydawnictw BN (1990-1991) oraz członkiem Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN (1976-1987), Rady Naukowej Biblioteki PAN w Warszawie (1981-1989), Rady Naukowej Biblioteki Narodowej (1983-1986), Zespołu Ekspertów ds. Bibliotek przy Ministrze Kultury i Sztuki (1990-1991), Rady Programowej ds. Dokumentacji Księgozbiorów Historycznych, Rady Programowej Książnicy Cieszyńskiej (1994-1997), jak również prezesem Polskiego Towarzystwa Bibliologicznego (1989-2003), a od 2003 honorowym prezesem tej organizacji.

Po przejściu w 1990 r. na emeryturę, B. Bieńkowska dalej prowadziła w IBIN UW zajęcia dydaktyczne i spotkania seminaryjne (do 2004) oraz

naturalnie kontynuowała pracę naukową, szczególnie aktywnie współpracując w latach 1992-2016 jako ekspert z MKiSz (później Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego – MKiDN), przez które została odznaczona w 2009 r. Złotym Medalem „Zasłużony Kulturze Gloria Artis” za działalność na rzecz ochrony kultury i dziedzictwa narodowego.

Barbara Bieńkowska zmarła 3 listopada 2022 r. w Warszawie w wieku 88 lat. Pozostawiła po sobie ponad 170 artykułów i książek. Niniejsze opracowanie koncentruje się tylko na studiach B. Bieńkowskiej nad historią książki polskiej i księgozbiorów historycznych, badaniach nad stratami bibliotek polskich w okresie II wojny światowej oraz na programie naukowej rejestracji i dokumentacji zbiorów polskich i polonijnych oraz poloników piśmienniczych pozostających poza granicami Polski. Owo ograniczenie wynika z tego, że autor niniejszego tekstu miał zaszczyt w latach 1987-2022 pobierać nauki w zakresie bibliologii historycznej u Pani Profesor najpierw jako magistrant, a później doktorant i w następnych latach współpracować z Nią w tej dziedzinie. Artykuł stanowi w części zmienioną, tj. uzupełnioną o część biograficzną, wersję tekstu angielskiego pt. *Bibliology (book science) and its practical applications in the works of Professor Barbara Bieńkowska (1934-2022)* przekazanego do druku w kwartalniku „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi” (Puchalski, 2022).

ROLA KSIĄŻKI W KULTURZE POLSKIEJ

Będąc pracownikiem naukowo-dydaktycznym IBIN UW, w swoich badaniach B. Bieńkowska skupiła się na historii książki, bibliotek i księgozbiorów prywatnych w kontekście ich funkcji i znaczenia społeczno-kulturowego, szczególnie ich roli w rozwoju i upowszechnianiu wiedzy. Ważną inspiracją były tutaj przemyślenia na temat dziejów książki jako przedmiotu badań naukowych kolejnego mistrza Bieńkowskiej – historyka nauk ścisłych i filozofii, księgoznawcy i bibliotekoznawcy Aleksandra Birkenmajera (1890-1967; Bieńkowska, 1978). Studia B. Bieńkowskiej zaowocowały szeregiem znaczących opracowań. Dawną kulturę książki w Polsce opisywała mianowicie jej monografia *Staropolski świat książek* (Bieńkowska, 1976), zaś całościowe ujęcie jej historii i współczesności stanowiły wspólne publikacje Bieńkowskiej i Haliny Chamerskiej (1922-2008; Riabinin, 2012) – dotychczas jedyna synteza dziejów książki polskiej, która ukazała się w języku angielskim: *Books in Poland: past and present* (Bieńkowska, Chamerska, 1990), oraz popularyzatorskie opracowanie *Tysiąc lat książki i bibliotek w Polsce* (Bieńkowska, Chamerska, 1992). Obie autorki przygotowały również syntezę dziejów powszechnych książki, opublikowaną pt. *Zarys dziejów książki* (Bieńkowska, Chamerska, 1987). Ostatnią, opublikowaną pracą B. Bieńkowskiej z tego zakresu była *Książka*

na przestrzeni dziejów (Bieńkowska, 2005), przygotowana we współpracy z Elżbietą Maruszak.

Do powstania wymienionych opracowań przyczyniło się coraz obfitsze polskie piśmiennictwo księgoznawcze, reprezentujące według określenia Bieńkowskiej zarówno „bibliologię sensu largo” – naukę o strukturze i właściwościach komunikacji za pośrednictwem zapisu graficznego, jak i „bibliologię sensu stricto” – wiedzę o zewnętrznych cechach książki, umiejętność ich analizowania i opisywania (Bieńkowska, 1999, s. 45). Dotyczyło ono w nierównomiernym stopniu różnych okresów historycznych, regionów, subregionów i ośrodków lokalnych. Szczególną rolę w poszerzaniu wiedzy o przeszłości książki, o jej funkcji i znaczeniu społeczno-kulturowym powinny odgrywać studia na temat księgozbiorów funkcjonujących w przeszłości na terenie Polski. Analizując krytycznie te opracowania B. Bieńkowska stwierdziła jednak, że wiele z nich przynależy do „zewnątrznej” warstwy badań nad księgozbiorami historycznymi – opisywały okoliczności powstawania, uwarunkowania funkcjonowania i roli bibliotek, bez pogłębionej analizy samych księgozbiorów (Bieńkowska, 1989a). Aby ukierunkować i zdynamizować prace badawcze na tym polu powołała w 1975 r. w IBIN UW (od 1997 r. Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych) serię wydawniczą „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi” (od 2005 r. czasopismo „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi”). We wstępie do pierwszego tomu serii napisała:

„Bez możliwie pełnej naukowej rejestracji ośrodków kultury książki, bez stworzenia ich mapy konfrontacji z mapami innych centrów intelektualnych dawnej Polski nie będziemy w stanie odpowiedzieć na pytanie, jaką rolę odgrywały książki w kształtowaniu kultury umysłowej, artystycznej i moralnej polskiego społeczeństwa w przeszłości. Z kolei bez tego fundamentu nie potrafimy określić funkcji książki w naszym społeczeństwie obecnie i w przyszłości. Aktualny stan wiedzy wymaga więc przede wszystkim możliwie szerokich i wszechstronnych, ale ukierunkowanych, zorganizowanych i zdyscyplinowanych metodologicznie badań źródłowych, prowadzących do wykrycia i zinterpretowania jak największej liczby śladów obecności książki w dawnej Polsce. [...] Wyniki uzyskane dzięki badaniom zbiorów metodami księgoznawczymi znakomicie dopełniają i wzbogacają wiedzę zdobytą innymi sposobami” (Bieńkowska, 1975).

Wielką troską Bieńkowskiej była zatem poprawność metodologiczna podejmowanych studiów, właściwy warsztat naukowy księgoznawców, stąd na łamach „Z Badań” jako redaktor publikowała tak ważne teksty, jak choćby ogłoszony w pierwszym tomie serii artykuł Marii Sipayłło o metodzie badań proveniencyjnych starych druków (Sipayłło, 1975), ciągle przywoływany przez badaczy i wykorzystywany w dydaktyce uniwersy-

teckiej. B. Bieńkowska też wielokrotnie publikowała swoje przemyślenia na temat metodologii prac badawczych. Jej artykuły, choćby ogłoszone w drugiej połowie lat 80. XX w. – proponujące kierunki badań nad książką i księgozbiorami historycznymi (Bieńkowska, 1986) z uwzględnieniem konieczności rozwoju studiów regionalnych (Bieńkowska, 1988) – przyczyniły się do powstania szeregu opracowań opartych na właściwie wykorzystanych materiałach źródłowych, opublikowanych m.in. właśnie na łamach „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi”. O aktualności, żywotności wspomnianych tekstów świadczy fakt, że są one cytowane przez współczesnych badaczy (np. Ciborowska-Rymarowicz, 2019, s. 146). Na łamach serii ukazywały się również artykuły powstałe na podstawie prac dyplomowych studentów, którzy pod kierunkiem B. Bieńkowskiej napisali prace poświęcone m.in. wielu księgozbiorom domowym. Poprawne pod względem metodologicznym, oparte na bogatym materiale źródłowym, były wykorzystywane i cytowane przez badaczy zajmujących się bibliologią historyczną (Koredczuk, 2011, s. 14).

To właśnie m.in. dzięki wkładowi Bieńkowskiej w teorię i metodologię dyscypliny, który doceniają też inni badacze (np. Socha, 2016), mogła ona skonstatować w 2010 r., że: „Bibliologia jawi się w ich [innych nauk] świetle nie tylko jako całkowicie ukształtowana samodzielna dyscyplina naukowa, ale też stale rozszerzająca zakres swoich kompetencji” (Bieńkowska, 2011, s. 15), jak również jako potrzebna dla innych dyscyplin. Badania bibliologiczne mają bowiem charakter interdyscyplinarny i w dużym stopniu porównawczy (m.in. Pirożyński, 1996). Ważne w dorobku naukowym B. Bieńkowskiej są prace z pogranicza bibliologii i naukoznawstwa, pokazujące ściśle związki między tymi dwiema dyscyplinami i jednocześnie ich aspekt kulturowy. Wskazywała w nich, jak istotną rolę odgrywała książka w dziejach nauki (m.in. Bieńkowska, 1989 b). Według Niej studia bibliologiczne, szczególnie w zakresie bibliologii historycznej, służą zatem „nie tylko własnej dyscyplinie, lecz także innym dziedzinom nauk, zwłaszcza humanistycznych i społecznych [...] muszą stanowić istotny komponent nauki o kulturze i społeczeństwie” (Bieńkowska, 2000, s. 56), a także o komunikacji, literaturze, psychologii, socjologii i pedagogice, a przede wszystkim są integralną częścią wiedzy historycznej, historii literatury, sztuki i kultury.

Te powiązania bibliologii odzwierciedlają w pewnym stopniu studia ofiarowane B. Bieńkowskiej w dwóch publikacjach zbiorowych – *Bibliologia dyscypliną integrującą* (Mlekicka red., 1993) i *Książki mają swoją historię* (Puchalski red., 2021), w których znalazły się artykuły autorów krajowych i zagranicznych poświęcone teorii i praktyce bibliologii i bibliotekoznawstwa, historii książki i prasy; dziejom księgozbiorów, bibliotek i czytelnictwa oraz historii nauki.

Dorobek bibliologii historycznej został z powodzeniem wykorzystany przez B. Bieńkowską i jej współpracowników w pracach nad dziejami bibliotek i księgozbiorów prywatnych w czasie II wojny światowej.

KSIĘGOZBIORY ZNISZCZONE, ROZPROSZONE, PRZEMIESZCZONE I PRZEJĘTE – DOKUMENTACJA STRAT POLSKICH BIBLIOTEK W CZASIE II WOJNY ŚWIATOWEJ

Jednym z istotnych obszarów badawczych historiografii są studia nad skutkami II wojny światowej dla kultury, w tym dzieje i konsekwencje dewastacji i rabunku dóbr kultury. W latach 1939-1945 zniszczono wiele bibliotek wszystkich typów – w różnych okolicznościach utracono całe biblioteki, bądź ich zbiory, lokale, wyposażenie, dokumentację. Zbiory ulegały także przemieszczeniom. W konsekwencji nastąpiło ich rozproszenie, rozbitcie kolekcji, straty w inwentarzach i katalogach bibliotecznych (Bieńkowska, 1993).

Ze względu na swoje znaczenie dla życia społecznego, kultury, nauki i oświaty biblioteki w Polsce były szczególnie niszczone i dewastowane przez okupantów, zarówno niemieckich, jak i sowieckich. Do dezorganizacji części ocalałych księgozbiorów przyczyniły się także powojenne działania władz komunistycznych, takie jak przemieszczanie i parcelacje zbiorów oraz zniszczenie ich części (Buchwald-Pelcowa, 1995).

Wojenne straty biblioteczne były przedmiotem dokumentacji i badań zmierzających do ich oszacowania jeszcze podczas okupacji Polski. Prace te kontynuowano zaraz po zakończeniu wojny. Jak zwracała uwagę B. Bieńkowska, jednak ze względów politycznych

„szczególnie z końcem lat 40-tych i początkiem 50-tych, zadanie to nie mogło już być zrealizowane zgodnie z zasadami przyjętymi w nauce. Nadrzędność jednostronnych, doraźnych celów politycznych przekreśliła możliwość obiektywnego określenia rozmiarów i rangi jakościowej utraconych bibliotek. Ustalone wówczas dane «przyjęły się» w piśmiennictwie i później ich nie weryfikowano” (Bieńkowska, B. i in., Mężyński A., red. nauk., 1994, s. 13).

Dopiero zmiany polityczne z przełomu lat 80. i 90. XX w. stworzyły możliwość podjęcia w Polsce prac zmierzających do rzetelnej i ostatecznej analizy poniesionych przez biblioteki strat wojennych. W 1990 r. w MKiSz powołano Urząd Pełnomocnika Rządu do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą. Pełnomocnik podjął współpracę z Polskim Towarzystwem Bibliologicznym (PTB, założone w 1989 r. m.in. z inicjatywy B. Bieńkowskiej), którego prezesem była wówczas Bieńkowska. PTB przywiązywało ogromną wagę do problematyki zbiorów bibliotecznych

zniszczonych, przejętych i przemieszczonych wskutek II wojny światowej (m.in. Bieńkowska, 1997; Mężyński, 2021; Koredczuk, 2021, s. 87-88). Dlatego z inspiracji B. Bieńkowskiej i w wyniku starań Towarzystwa, w 1990 r. utworzono w Bibliotece Narodowej w Warszawie Pracownię Dokumentacji Księgozbiorów Historycznych, która miała m.in. gromadzić dane o księgozbiorach historycznych w bibliotekach polskich, o polskich księgozbiorach historycznych w bibliotekach zagranicznych oraz prowadzić ewidencję tych księgozbiorów (Łaskarzewska, 1993, s. 13). Rok później rozpoczęło pracę Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą (BPD), m.in. w celu podjęcia rejestracji wojennych polskich strat kulturalnych. Na początku 1992 r. w Biurze stworzono stanowisko pracy do spraw dokumentacji bibliotecznej, a z czasem Zespół ds. Bibliotek pracujący pod kierownictwem B. Bieńkowskiej. Jego zadaniem było przygotowanie zestawienia strat księgozbiorów spowodowanych przez okupantów niemieckich na terytoriach Polski w granicach z 1945 r., z wykorzystaniem przede wszystkim dorobku bibliologii i jej metodologii (Bieńkowska, 1998). Tworząc Zespół, korzystano z doświadczenia środowiska PTB oraz Pracowni Dokumentacji Księgozbiorów Historycznych, mających już dokonania w zakresie dokumentacji księgozbiorów historycznych i badań nad dziejami bibliotek (Łaskarzewska, 2002).

Efekt prac Zespołu ds. Bibliotek BPD zaprezentowano we wstępnym raporcie: *Straty bibliotek w czasie II wojny światowej w granicach Polski z 1945 roku*, opracowanym przy współudziale B. Bieńkowskiej i wydanym 1994 r. pod redakcją naukową Andrzeja Mężyńskiego. Dane z tego raportu zostały skorygowane w *Informatorze o stratach bibliotek i księgozbiorów domowych na terenach polskich okupowanych w latach 1939-1945 (bez Ziemi Wschodnich)*, opracowanym przez Urszulę Paszkiewicz i Janusza Szymańskiego, opublikowanym w 2000 r. w Poznaniu pod redakcją naukową B. Bieńkowskiej. Ostatecznie udokumentowana źródłowo przez Zespół wielkość strat w zbiorach bibliotecznych w Polsce centralnej i zachodniej, znajdującej się w czasie wojny pod okupacją niemiecką, wyniosła ponad 22 mln tomów, w tym ponad 5 mln w bibliotekach profesjonalnych (m.in. naukowych). Szacunkowo było to ok. 70% całości zasobów bibliotecznych istniejących przed wojną na tym terenie. Należy dodać do strat udokumentowane przez Zespół zburzenie, spalenie lub uszkodzenie budynków bibliotecznych, zniszczenie bądź dewastację ich wyposażenia oraz utratę dokumentacji bibliotecznej, w tym inwentarzy, katalogów i kartotek. Do tego ponad 5 tys. bibliotek z ok. 9-10 mln tomów, w tym co najmniej 621 bibliotek profesjonalnych, znalazło się po wojnie poza granicami Polski, w republikach ZSRR. Ich wykaz, wraz z danymi na temat stanów zbiorów przed wrześniem 1939 r., został opublikowany w informatorze *Biblioteki na wschodnich ziemiach II Rzeczypospolitej*, także opracowanym przez Ze-

spół ds. Bibliotek BPD pod kierownictwem B. Bieńkowskiej (Paszkievicz, i in., Bieńkowska, red. nauk., 1998).

Należy jednak podkreślić, że wartość wspomnianych publikacji nie ograniczyła się do danych ilościowych w nich zawartych. Wywołały one bowiem dyskusję w środowisku polskich bibliologów (Bieńkowska, 1995). W jej trakcie zwrócono uwagę m.in. na konieczność podjęcia badań nad losami tzw. zbiorów „zabezpieczonych” po wojnie, w tym poniemieckich i podworskich (Buchwald-Pelcowa, 1995), problematyką restytucji dóbr kultury oraz nad dziejami bibliotek związków wyznaniowych i mniejszości narodowych – żydowskiej, niemieckiej, ukraińskiej, białoruskiej i litewskiej (Jaroszewicz-Pieresaławcew, 1995). I rzeczywiście w następnych latach takie opracowania powstały (np. Plis, 1996; Łaskarzewska, 2006). Tego, że prace dokumentacyjne Zespołu mogą być pomocne przy badaniach nad dziejami bibliotek w poszczególnych regionach i miejscowościach, dowiodły choćby publikacje uczonych z nim współpracujących – na temat wojennych losów bibliotek lwowskich (Matwijów, 1996), krakowskich (Lechowski, 1999) czy warszawskich (Mężyński, 2000, 2003). Problemy z oszacowaniem strat wojennych bibliotek polskich uświadomiły badaczom również konieczność pogłębionego spojrzenia na źródła do historii bibliotek pierwszej połowy XX w., zwłaszcza dokumentację aktową różnego typu, dotąd rzadko wykorzystywaną, choć wśród polskich i zagranicznych historyków istniała świadomość ich użyteczności. O problemach źródłoznawczych (masowość źródeł a zarazem ich brak, ich typologia, krytyka zewnętrzna i wewnętrzna) jakie pojawiły się podczas prac Zespołu ds. Bibliotek BPD i wnioskach z nich płynących, ważnych dla historycznych studiów bibliologicznych, pisała zarówno sama B. Bieńkowska (Bieńkowska, 2001), jak i jej uczniowie i współpracownicy, niejednokrotnie przez nią inspirowani (np. Plis, 1995; Paszkiewicz, 2001; Szymański, 2001; Puchalski, 2007).

ZBIORY POLSKIE I POLONIJNE ZA GRANICĄ – DZIEDZICTWO ZAGROŻONE

Badając dzieje polskiej książki podczas II wojny światowej, Zespół ds. Bibliotek BPD zajął się także bibliotekami i księgozbiorami funkcjonującymi po 1939 r. poza granicami kraju: tymi, które wskutek wojny „wywędrowały” z Polski; tymi, które powstały przy oddziałach Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, agendach Rządu Rzeczypospolitej na uchodźstwie oraz bibliotekami funkcjonującymi w środowiskach emigrantów – politycznych i ekonomicznych (Bieńkowska, 2002). Efektem tych prac był posiadający wysoki walor dokumentacyjny informator *Biblioteki polskie poza krajem w latach 1938-1948*, który został opracowany przez U. Paszkie-

wicz oraz J. Szymańskiego i wydany w 2005 r. w Poznaniu pod redakcją naukową B. Bieńkowskiej. Stanowił on punkt wyjścia do podjęcia badań w MKiDN – z inspiracji B. Bieńkowskiej – nad aktualnym stanem zbiorów polskich i polonijnych przechowywanych za granicą.

Od 1989 r. wiele bibliotek polskich i polonijnych funkcjonujących poza Polską uległo i nadal ulega likwidacji. Zmienia się także liczebność i wartość ich zbiorów, m.in. wskutek przejmowania przez inne placówki zasobów zamykanych bibliotek i prowadzonej przy tej okazji selekcji materiałów. Następuje przyspieszenie procesu rozpraszania i fragmentaryzacji często bardzo cennych kolekcji bibliotecznych, a czasem ich zupełne zniszczenie. Kurczy się w ten sposób zasób źródeł potencjalnie użytecznych nie tylko dla historyków polskiej książki i bibliotek za granicą, ale i dla badaczy dziejów Polonii i emigracji polskiej. B. Bieńkowska opisała ten stan rzeczy następująco: „zbiory stanowiące dziedzictwo narodowe (naukowe, historyczne) są i nadal będą zaniechane lub stopniowo likwidowane z braku opiekunów, środków finansowych, zainteresowania” (Bieńkowska, 2009, s. 14). Stwierdziła równocześnie, że w tej sytuacji niezbędny jest ich rejestr, który z jednej strony, będzie stanowić formę dokumentacji tych zbiorów, a z drugiej strony, powinien funkcjonować jako źródło informacji o księgozbiorach, zespołach i obiektach często zapomnianych, nieznanych, a zatem nieużytkowanych przez badaczy, choć na to zasługują.

W związku z powyższym B. Bieńkowska opracowała założenia programu „Rejestracja zbiorów polskich za granicą ze specjalnym uwzględnieniem dziedzictwa zagrożonego” i w latach 2006-2015 kierowała jego realizacją w Departamencie Dziedzictwa Kulturowego MKiDN (wcześniej Departament do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą, od 2016 r. Departament Dziedzictwa Kulturowego za Granicą i Strat Wojennych). Programowi przyświecały cele naukowe i dokumentacyjne. Zakładano też, że jego realizacja ożywi zainteresowanie zagranicznymi zbiorami polskimi i polonijnymi – zarówno w Polsce, jak i w krajach ich przechowywania, pogłębi zrozumienie fundamentalnego znaczenia poloników dla kultury polskiej oraz ułatwi kontakty między właścicielami tych kolekcji a instytucjami w Polsce, co będzie sprzyjało wspólnym inicjatywom (m.in. digitalizacji zbiorów) i przez to przyczyni się do ochrony i popularyzacji tej części polskiego dziedzictwa kulturowego (Puchalski, 2009).

Pierwszy etap realizacji programu zakończyło wydanie tomu *Współczesne księgozbiory polskie za granicą. Informator* (Bieńkowska, Maruszak, Puchalski, 2009), który zawiera noty informacyjne o 746 bibliotekach z 65 krajów, należących do organizacji bądź instytucji polonijnych lub polskich. Jest to rejestr tylko części placówek istniejących w latach 2006-2009 (Bieńkowska, 2009, s. 7), ale najliczniejszy z dotychczasowych, i choć obecnie już zdezaktualizowany mający dużą wartość historyczną i dokumen-

tacyjną. Opisuje zbiory różnego typu, liczebności i znaczenia, przechowywane w samodzielnych i niesamodzielnych bibliotekach naukowych i publicznych oraz księgozbiory instytucji i organizacji świeckich i kościelnych, w tym instytutów, muzeów, archiwów, szkół, domów i centrów polonijnych.

Kierowany przez B. Bieńkowską zespół miał oczywiście świadomość, że szczególnie cenne kolekcje, zespoły i obiekty dotyczące Polski i Polonii znajdują się również w bibliotekach obcych, przede wszystkim w placówkach naukowych (biblioteki narodowe, uczelniane, organizacje, centrów i instytutów naukowo-badawczych) i w wielkich bibliotekach publicznych. Objęto je rejestracją w latach 2011-2015, ponieważ także w ich przypadku istnieją uzasadnione obawy o przyszłość – niejednokrotnie nie są opracowane, a nawet wstępnie rozpoznane. A przecież stanowią nie tylko ważną część polskiej spuścizny narodowej, dopełniając i pomnażając zasoby bibliotek i archiwów w Polsce i za granicą, ale często należą do wspólnego dziedzictwa różnych krajów, jak również są składnikiem światowej skarbnicy kultury. W efekcie prac rejestracyjnych ukazał się drugi tom *Informatora* pod tytułem *Polonika w bibliotekach obcych* (Bieńkowska, Maruszak, Puchalski, 2016). Zawiera noty informacyjne o polonikach w zbiorach 470 placówek z 54 krajów. W 392 przypadkach są to opisy materiałów w całości lub w części dających się określić jako zbiory specjalne, ważne dla dziedzictwa kulturowego – rękopisy, stare druki, kartografia, ikonografia, muzykalia, archiwalia, dzieła sztuki lub pamiątki historyczne (Bieńkowska, 2016b, s. 17).

Oczywiście, w drugim tomie *Informatora* opisano zaledwie część faktycznie istniejących zasobów poloników zagranicznych. Kolekcje polskie i polonijne, bądź ich fragmenty lub pojedyncze obiekty są niezmiernie liczne w zbiorach światowych. Równocześnie są rozproszone i zróżnicowane pod względem wartości, a magazyny biblioteczne kryją zapewne „jeszcze niejedną tajemnicę i trudne do przewidzenia znaleziska” (Bieńkowska, 2016a, s. 42). Przykładem może być manuskrypt *Kursu bibliografii* – wykładu w istocie z zakresu bibliologii (wiedzy o książce) przygotowywanego w 1831 r. dla studentów Uniwersytetu Warszawskiego przez historyka, ludoznawcę, wydawcę i bibliotekarza Łukasza Gołębiowskiego (1773-1849). Rękopis ten został odnaleziony w Bibliotece Narodowej Parlamentu Gruzji im. I. Czawczawadze w Tbilisi podczas realizacji programu „Rejestracja zbiorów polskich za granicą ze specjalnym uwzględnieniem dziedzictwa zagrożonego”. W 2017 r. został wydany z inspiracji i pod redakcją naukową B. Bieńkowskiej. *Kurs bibliografii* zawiera wiele cennych informacji z zakresu historii bibliotek, m.in. na temat średniowiecznych kodeksów przechowywanych niegdyś w bibliotekach polskich, a utraczonych w czasie II wojny światowej. Dlatego dość szybko stał się przedmiotem szczegółowych studiów (np. Kaliszuk, Szyller, 2020).

Opisane w tomie materiały dowodzą, jak stwierdziła B. Bieńkowska, „znacznie szerszego, niż wydawało się dotychczas, obszaru oddziaływania książki polskiej zarówno pod względem geograficznym, jak i chronologicznym i rzeczowym” (Bieńkowska, 2016a, s. 36). Większość bibliotek zagranicznych ominęły tak tragiczne losy jak te, które w przeszłości spotkały księżnice polskie. Wydawałoby się więc, że przechowywane w nich księgozbiory polskie i polonika mają zapewniony byt. Jednak od kilkadziesiąt lat sytuacja zmienia się na gorsze. Wyzwolenie się Polski spod dominacji radzieckiej w 1989 r. spowodowało spadek zainteresowania państw zachodnich wydarzeniami w Europie środkowo-wschodniej, a co za tym idzie piśmiennictwem związanym z naszym krajem. Nasiliły się też inne tendencje, zagrażające bezpieczeństwu kolekcji polskich na obczyźnie. Wynikają one m.in. z przemian społeczno-demograficznych wśród Polaków osiadłych za granicą. Wszystkie te zjawiska spłotyły się z kryzysem książki i czytelnictwa, a tym samym bibliotekarstwa na świecie.

W tej sytuacji B. Bieńkowska podkreślała, że najważniejszym i pilnym zadaniem jest dalsza, planowa i systematyczna, metodologicznie poprawna, właściwie wykorzystująca zróżnicowane źródła, rejestracja i dokumentacja poloników, zwłaszcza przechowywanych w instytucjach niebibliotecznych, szczególnie w archiwach i muzeach – posiadają one bowiem kolekcje, zespoły, pojedyncze, często niezwykle cenne, obiekty najmniej dotąd rozpoznane. Konieczne jest zatem rozszerzenie, pogłębienie i koordynacja badań nad polonikami w zbiorach obcych. Znakomicie ułatwi to poszukiwanie kolekcji polskich i poszczególnych obiektów piśmienniczych w bibliotekach, archiwach, muzeach zagranicznych, także w zbiorach prywatnych. Równie ważna jest digitalizacja opracowanych najcenniejszych obiektów i ich zespołów oraz włączanie poloników do krajowych i międzynarodowych baz danych i bibliotek cyfrowych. Wesprze to rozwinięcie współpracy międzynarodowej, m.in. obejmującej wymianę doświadczeń organizacyjnych i metodycznych, wymianę specjalistów, wspólne projekty edytorskie i cyfrowe. B. Bieńkowska była przekonana, że będzie to z korzyścią dla instytucji GLAM, bowiem prace tego rodzaju wnoszą istotny wkład nie tylko do historiografii książki polskiej, ale także do dziejów bibliotek, bibliotekarstwa i ogólniej – kultury książki w innych krajach (Bieńkowska, Maruszak, Puchalski, Kisilowska tłum., 2017).

ZAKOŃCZENIE

Znaczenie prac B. Bieńkowskiej dla rozwoju polskiej bibliologii, szczególnie historycznej, jest nie do przecenienia, zarówno jeśli chodzi o jej wkład w dorobek, jak i w teorię i metodologię tej dyscypliny. Równie cenne było dążenie B. Bieńkowskiej do wykorzystania wiedzy o książce

w działaniach praktycznych na rzecz ochrony polskiego dziedzictwa kulturowego. Z dużą dozą pewności można wyrazić przekonanie, że prace B. Bieńkowskiej dalej pozostaną punktem odniesienia oraz inspiracją dla wielu badaczy i znajdą swoich kontynuatorów, a sama bibliologia, która w 2018 r. utraciła status samodzielnej dyscypliny naukowej w polskiej, ministerialnej klasyfikacji nauk, pozostanie dziedziną badań żywotną i „rozwojową” (Bieńkowska, 2011), zajmując, jak to określiła Bożena Koredczuk, „należne sobie miejsce w strukturze nauk o komunikacji społecznej i mediach” (Koredczuk, s. 48).

BIBLIOGRAFIA

- Bieńkowska, B. (1978). Aleksandra Birkenmajera koncepcja historii książki. *Przeгляд Biblioteczny* 46(2), s. 155-162.
- Bieńkowska, B. (2007). Autorytet Mistrza: wspomnienie o Profesorze Aleksandrze Birkenmajerze w czterdziestolecie śmierci. *Roczniki Biblioteczne* 51, s. 35-41.
- Bieńkowska, B. (1988). Badania regionalne w historiografii książki. *Studia o Książce*. 17, s. 17-33.
- Bieńkowska, B. (2011). Bibliologia dyscypliną rozwojową. W: D. Kuźmina (red.), *Bibliologia i informatologia* (s. 13-22). Polskie Towarzystwo Bibliologiczne. Oddział Warszawski.
- Bieńkowska, B. (1999). Bibliologia i okolice. W: M. Drzewiecki (red.), *E scientia et amicitia. Studia poświęcone prof. Edwardowi Potkowskiemu w sześćdziesięciopięcioletcie urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej* (s. 41-47). Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych UW. Wyższa Szkoła Humanistyczna.
- Bieńkowska, B. (2002). Dziesięć lat z życia bibliotek polonijnych. *Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi* 20, s. 79-88.
- Bieńkowska, B. (1989a). Inwentarze księgozbiorów prywatnych jako źródła do badań nad dziejami czytelnictwa. *Studia o Książce* 18, 65-76.
- Bieńkowska, B. (1986). Kilka uwag i propozycji w sprawie badań księgozbiorów historycznych. *Studia o Książce* 16, s. 3-17.
- Bieńkowska, B. (1971). *Kopernik i heliocentryzm w polskiej kulturze umysłowej do końca XVIII wieku*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydaw. Polskiej Akademii Nauk.
- Bieńkowska, B. (1969). *Kronika Emeryka Węgra (1516-1531) jako źródło Wapowskiego*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydaw. Polskiej Akademii Nauk.
- Bieńkowska, B., Maruszak, E. (współpr.). (2005). *Książka na przestrzeni dziejów*. Centrum Edukacji Bibliotekarskiej, Informacyjnej i Dokumentacyjnej im. Heleny Radlińskiej.
- Bieńkowska, B. (1993). Księgozbiory rozproszone, przemieszczone i przejęte. Problemy zabezpieczenia, dokumentacji i informacji. *Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi* 15, s. 5-12.
- Bieńkowska, B. (1989b). Metody bibliologiczne w badaniach dziejów nauki. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 34(2), s. 331-342.
- Bieńkowska, B. (2016a). Polonika w bibliotekach obcych: potrzeby i możliwości badawcze. W I. Imańska i A. Wagner (red.), *Dawnych ksiąg niesyty. Tom studiów*

- dedykowanych profesorowi Januszowi Tondelowi na siedemdziesięciolecie urodzin* (s. 29-43). Wydaw. Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Bieńkowska, B. (1997). Polskie Towarzystwo Bibliologiczne. *Przegląd Biblioteczny*, 65(2/3), s. 241-247.
- Bieńkowska, B. (2001). Potyczki ze źródłami bibliologicznymi (na przykładzie urzędowej dokumentacji strat bibliotek w Polsce podczas II wojny światowej). *Roczniki Biblioteczne* 45, s. 3-28.
- Bieńkowska, B. (1976). *Staropolski świat książek*. Ossolineum.
- Bieńkowska, B. (1995). Wokół raportu o stratach bibliotek polskich w czasie II wojny światowej. Problematyka bibliologiczna. W H. Łaskarzewska (red.), A. Mężyński (red. nauk.), *Symposia bibliologica. Dokumentacja księgozbiorów historycznych – współpraca krajowa i międzynarodowa. Skutki II wojny światowej dla bibliotek polskich* (s. 85-92). DiG.
- Bieńkowska, B. (2009). Wstęp. W Bieńkowska, B., Maruszak, E., Puchalski, J., *Współczesne księgozbiory polskie za granicą. Informator*. [T.] 1: *Polskie i polonijne księgozbiory instytucji* (s. 7-16). MKiDN.
- Bieńkowska, B. (2016b). Wstęp. W Bieńkowska, B., Maruszak, E., Puchalski, J., *Współczesne księgozbiory polskie za granicą. Informator*. [T.] 2: *Polonika w bibliotekach obcych* (s. 7-21). MKiDN.
- Bieńkowska, B. (1975). Wstęp. *Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi* 1, s. 5.
- Bieńkowska, B. (1998). Zastosowania bibliologii w pracach Biura Pełnomocnika Rządu do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą. *Roczniki Biblioteczne* 42, s. 21-36.
- Bieńkowska, B. (2000). Zastosowania i konteksty wiedzy o książce. W: M. Kisilowska, J. Puchalski i D. Kuźmina (red.), *Wiedza o książce w nauce i dydaktyce: konferencja Warszawa 16-17 listopada 1999 r.* (s. 53-69). Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych, Uniwersytet Warszawski.
- Bieńkowska, B., Chamerska, H., Zalewski W. and Payne E. R. (Ed. and transl.). (1990). *Books in Poland: past and present*. Otto Harrassowitz.
- Bieńkowska, B., Chamerska, H. (1992). *Tysiąc lat książki i bibliotek w Polsce*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Bieńkowska, B., Chamerska, H. (1987). *Zarys dziejów książki*. Wydaw. Spółdzielcze.
- Bieńkowska, B., Maruszak, E., Puchalski, J., Kisilowska M.(tłum.) (2017). Registration of the Polish Collections Aboard, with special consideration for our threatened heritage, the endangered heritage in particular (2006-2015). *Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi* tom specjalny, s. 25-39.
- Bieńkowska, B., Maruszak, E., Puchalski, J. (2009). *Współczesne księgozbiory polskie za granicą. Informator*. [T.] 1: *Polskie i polonijne księgozbiory instytucji*. MKiDN.
- Bieńkowska, B., Maruszak, E., Puchalski, J. (2016). *Współczesne księgozbiory polskie za granicą. Informator*. [T.] 2: *Polonika w bibliotekach obcych*. MKiDN.
- Bieńkowska, B. i in., Mężyński A. (red. nauk.). (1994). *Straty bibliotek w czasie II wojny światowej w granicach Polski z 1945 roku. Wstępny raport o stanie wiedzy*. Cz. 1-2. Wydaw.-Reklama Wojciech Wójcicki.
- Buchwald-Pelcowa, P. (1995). Powojenne wędrówki starych druków w Polsce. W H. Łaskarzewska (red.), A. Mężyński (red. nauk.), *Symposia bibliologica. Do-*

- kumentacja księgozbiorów historycznych – współpraca krajowa i międzynarodowa. *Skutki II wojny światowej dla bibliotek polskich* (s. 151-159). DiG.
- Ciborowska-Rymarowicz, I. (2019). Provenances of Early Printed Books from the Library of the Berdychiv Monastery of Discalced Carmelites. *Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi* 13, s. 145-162.
- Gołębiowski Ł., Maruszak, E. i Puchalski, J. (oprac.), Bieńkowska, B. (red. nauk.) (2017). *Kurs bibliografii, 1831*. Polskie Bractwo Kawalerów Gutenberga.
- Jaraszewicz-Pierśławcew, Z. (1995). W poszukiwaniu księgozbiorów historycznych mniejszości narodowych istniejących przed 1939 r. W: H. Łaskarzewska (red.), A. Mężyński (red. nauk.), *Symposia bibliologica. Dokumentacja księgozbiorów historycznych – współpraca krajowa i międzynarodowa. Skutki II wojny światowej dla bibliotek polskich* (s. 55-61). DiG.
- Kaliszuk J., Szyller S. (2020). Badanie rękopisów średniowiecznych według Łukasza Gołębiowskiego. *Analecta* 29(1), s. 7-69.
- Koredczuk, B. (2021). *Badania nad książką, biblioteką i informacją w kregu towarzystw naukowych*. Komitet Historii Nauki i Techniki PAN.
- Koredczuk B. (2021). Bibliologia dyscypliną rozwojową/integrującą czy adaptacyjną/zintegrowaną? W J. Puchalski (red. nauk.), *Książki mają swoją historię. Studia ofiarowane Profesor Barbarze Bieńkowskiej* (s. 37-51). Wydaw. Naukowe i Edukacyjne Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.
- Koredczuk, B. (2011). *Udział inteligencji prawniczej Królestwa Polskiego w kształtowaniu kultury książki (1815-1915)*. Wydaw. Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Lechowski, P. (1999). *Biblioteki Krakowa w okresie okupacji niemieckiej 1939-1945*. Polskie Towarzystwo Bibliologiczne. Oddział.
- Łaskarzewska, H. (2002). Polskie Towarzystwo Bibliologiczne. Dwanaście lat działań na rzecz bibliologii polskiej. *EBIB Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy*, 11(40). <http://www.ebib.pl/2002/40/laskarzewska.php>.
- Łaskarzewska, H. (1993). Pracownia Dokumentacji Księgozbiorów Historycznych w Dziale Zbiorów Specjalnych Biblioteki Narodowej. *Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi* 15, s. 13-15.
- Łaskarzewska, H. (2006). Zbiory przejęte i przemieszczone w bibliotekach polskich po drugiej wojnie światowej. Problemy własności, przykłady rozwiązań. W: G. Czubek i P. Kosiewski (red.), *Własność a dobra kultur* (s. 15-47). Fundacja im. Stefana Batorego: Wydaw. Trio.
- Matwijów, M. (1996). *Walka o łwowskie dobra kultury w latach 1945-1948*. Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum.
- Mężyński, A. (2000). *Kommando Paulsen. Grabież polskich dóbr kultury podczas II wojny światowej*. Wydaw. Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Mężyński, A. (2021). Polskie Towarzystwo Bibliologiczne. Szkic historyczny. W Puchalski J. (red. nauk.). (2021). *Książki mają swoją historię. Studia ofiarowane Profesor Barbarze Bieńkowskiej* (s. 52-76). Wydaw. Naukowe i Edukacyjne Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.
- Mężyński, A., Łaskarzewska H. (współpr.). (2003). *Biblioteki naukowe w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939-1945. Wybór dokumentów źródłowych = Wissenschaftliche Bibliotheken im Generalgouvernement in den Jahren 1939-1945. Ausgewählte Quellendokumente*. Wydaw. LTW.

- Mlekicka M. (red.). (1993). *Bibliologia dyscypliną integrującą. Studia ofiarowane Prof. B. Bieńkowskiej*. Wydaw. Instytutu Historii Nauki, Oświaty i Techniki.
- Paszkwicz, U. i in., Bieńkowska, B. (red. nauk.). (1998). *Biblioteki na wschodnich ziemiach II Rzeczypospolitej: informator*. Bogucki Wydaw. Naukowe.
- Paszkwicz, U. i Szymański, J., Bieńkowska, B. (red. nauk.). (2000). *Informator o stratach bibliotek i księgozbiorów domowych na terytoriach polskich okupowanych w latach 1939-1945 (bez Ziemi Wschodnich)*. Bogucki Wydaw. Naukowe.
- Paszkwicz, U. i Szymański, J., Bieńkowska B. (red. nauk.). (2005). *Biblioteki polskie poza krajem w latach 1938-1948. Informator*. Bogucki Wydaw. Naukowe.
- Paszkwicz, U. (2001). Wybrane problemy dokumentacji zbiorów bibliotecznych na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej do 1939 roku. *Roczniki Biblioteczne* 45, s. 55-90.
- Piwożński, J. (1996). Nowe kierunki w zagranicznych badaniach nad dawną książką. *Historyka* 1996 26, s. 71-87.
- Plis, J. (1996). Księgozbiory rozproszone. Problemy prawne i biblioteczne. *Archiwum, Biblioteki i Muzea Kościelne* 66, s. 405-445.
- Plis, J. (1995). Źródła dotyczące strat bibliotek w czasie II wojny światowej. Ocena ich wiarygodności. W: H. Łaskarzewska (red.), A. Mężyński (red. nauk.), *Symposia bibliologiczne. Dokumentacja księgozbiorów historycznych – współpraca krajowa i międzynarodowa. Skutki II wojny światowej dla bibliotek polskich* (s. 139-150). DiG.
- Puchalski J. (red. nauk.). (2021). *Książki mają swoją historię. Studia ofiarowane Profesor Barbarze Bieńkowskiej*. Wydaw. Naukowe i Edukacyjne Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.
- Puchalski J. (2022). Bibliology (book science) and its practical applications in the works of Professor Barbara Bieńkowska (1934-2022). *Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi*, 16(4), s. 20, maszynopis.
- Puchalski, J. (2009). Program „Rejestracja zbiorów polskich za granicą ze specjalnym uwzględnieniem dziedzictwa zagrożonego. W Kalczyńska, M., Sieradzka, D., Małecki Z., *Kultura książki i prasy polonijnej. Dziedzictwo narodowe i światowe* (s. 112-126). Wydaw. Uniwersytetu Śląskiego.
- Puchalski, J. (2007). *Źródła do historii bibliotek w Polsce w latach 1918–1947. Studium bibliologiczne*. Wydaw. Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.
- Riabinin, D. (2012). Halina Chamska (1922-2008). W M. Lenartowicz (red.), *Teoretycy i praktycy polskiego bibliotekarstwa* (s. 32-35) Wydaw. Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.
- Sipayło, M. (1975). O metodzie badań proveniencyjnych starych druków. *Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi* 1, s. 9-30.
- Socha, I. (2016). Nauka o książce w Polsce w latach 1945–2015. Teoretyczne źródła inspiracji. *Roczniki Biblioteczne* 60, s. 41-70.
- Szymański J. (2001). Trudności z identyfikacją bibliotek na ziemiach polskich w I połowie XX wieku. *Roczniki Biblioteczne* 45, s. 41-54.

Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 24 stycznia 2023 r.

JACEK PUCHALSKI

Faculty of Journalism, Information and Book Studies

University of Warsaw

e-mail: jacek.puchalski@interia.pl

ORCID 0000-0003-2023-6988

BOOK STUDIES IN THE RESEARCH PAPERS OF PROFESSOR BARBARA BIEŃKOWSKA (1934-2022)

KEYWORDS: Bieńkowska Barbara (1934-2022). Book studies. Book knowledge. Historical book studies. History of books and libraries.

ABSTRACT: **Thesis/Objective** – The article contains a short biographical note and a list of works by Professor Barbara Bieńkowska (1934-2022). The author focuses on Professor Bieńkowska's studies on the history of Polish books and book collections, World War II losses of Polish libraries and the program for the recording and documenting of Polish collections stored in the country and abroad as well as publications in Polish or concerning Poland stored abroad. **Methods** – The bio-bibliographical method was used. **Results** – Professor Bieńkowska's works have fundamental impact on the growth of Polish book studies, in particular on their historical aspect, as regards her contribution to both the achievements and the theory and the methodology of the discipline. Moreover, they influence the documentation and protection of Polish cultural heritage.

MAŁGORZATA KOWALSKA-CHRZANOWSKA
Instytut Badań Informacji i Komunikacji
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
e-mail: koma@umk.pl
ORCID 0000-0002-2839-5732

BIBLIOTEKI AKADEMICKIE JAKO PRZESTRZENIE INNOWACJI

Dr hab. Małgorzata Kowalska-Chrzanowska, prof. UMK, kierownik Katedry Badań Przestrzeni Informacyjnej w Instytucie Badań Informacji i Komunikacji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Jej zainteresowania naukowe oscylują wokół takich zagadnień jak: jakość zasobów cyfrowych, otwarte modele współpracy i dystrybucji treści, nauko- i bibliometria, rozwój kompetencji cyfrowych, metodologia nauk humanistycznych i społecznych. Najważniejsze publikacje: *Technologiczne aspekty działalności bibliotek w pandemii COVID-19: nowe zadania – nowe usługi – nowy wizerunek*, Warszawa 2022 (red.); *Role of Social Networking Services for Scientists in Promoting Scientific Output on Example of Polish Representatives of Social Communication and Media Sciences*, „Global Knowledge, Memory and Communication” 2020, vol. 69, iss. 8/9, pp. 717-736 (współaut.); *Distribution of Data Elements and its relationship to the types of digital libraries*, „Journal of Librarianship and Information Science” 2019, vol. 51, iss. 3, pp. 710-20 (współaut.); *The Role of Visualization in Shaping and Exploration of Individual Information Space. Part 1*, „Knowledge Organization” 2018, vol. 45, iss. 7, pp. 547-558 (współaut.); *Wskaźniki altmetryczne – w kierunku nowego modelu oceny dorobku naukowego? Casus publikacji z zakresu bibliologii i informatologii*. W: *Diagnostyka w zarządzaniu informacją*, red. R. Sapa, Kraków 2017, s. 263-284; *Crowdsourcing internetowy – pozytywny wymiar partycypacji społecznej. Konteksty – istota – uwarunkowania* (Warszawa 2015); *Dygitalizacja zbiorów bibliotek polskich* (Warszawa 2007).

SŁOWA KLUCZOWE: Innowacje. Biblioteki akademickie. Działania prorozwojowe. Środki publiczne

ABSTRAKT: Teza/cel artykułu – Od lat 80. XX w. zarządzanie wiedzą i innowacyjność uznawane są za kluczowe czynniki sukcesu bibliotek akademickich, które pozwalają im szybciej i skuteczniej reagować na zmieniające się otoczenie zewnętrzne. Celem artykułu jest zaprezentowanie rodzajów innowacji i projektów prorozwojowych wdrażanych w polskich bibliotekach akademickich w ostatnich pięciu latach (2017-2021). **Metoda** – W części pierwszej, autorka w świetle analizy literatury przedmiotu przedstawia rodzaje innowacji wdrażane w polskich bibliotekach akademickich, w drugiej – na podstawie analizy projektów zgłaszanych do dofinansowania w ramach wybranych programów ministerialnych omawia rodzaje najczęściej dotowanych projektów prorozwojowych. **Wnioski** – Z przeglądu literatury fachowej wynika, że najczęstszymi rodzajami innowacji wdrażanymi w polskich bibliotekach akademickich w latach 2017-2021 były innowacje społeczne i organizacyjne. W porównaniu z bibliotekami zagranicznymi w obszarze innowacji organizacyjnych, innowacji komunikacyjnych i marketingowych nie zarysowały się istotne rozbieżności. Największe różnice ujawniły się w obszarze innowacji produktowych i technologicznych. Analizowana literatura przedmiotu nie wykazała w polskich bibliotekach akademickich wdrożeń cloud computingu, technologii blockchain, rozszerzonej rzeczywistości czy sztucznej inteligencji. Z kolei weryfikacja projektów finansowanych ze środków ministerialnych uwiaryściła przewagę finansowania procesów opracowywania, digitalizacji i udostępniania zbiorów w wersji elektronicznej oraz mniejsze wydatkowanie środków na tworzenie repozytoriów, baz i banków danych.

WPROWADZENIE

Problematyka wdrażania innowacji w organizacji jest zagadnieniem często podejmowanym przez badaczy. W piśmiennictwie naukowym można odnaleźć prace wyjaśniające istotę innowacji (Maryniak, 2002; Szymańska, 2012; Sobka, 2014; Zalega 2015), charakteryzujące ich determinanty i rodzaje (Zajac, 2006; Mierzejewska, 2008; Kozioł-Nadolna, 2012; Ociezek & Żelichowska, 2015; Olejniczuk-Merta, 2015), jak i przybliżające modele i etapy ich wdrażania (Krupa & Krupa, 2003; Bartoli & Hermel, 2004; Chesbrough et al., 2006; Białoń, 2010; Gassmann, 2016). Większość badaczy przyjmuje definicję innowacji stworzoną przez twórcę tego terminu Josepha A. Schumpetera i wskazuje, że jest to pewien ciąg działań, prowadzących do wytworzenia nowych lub ulepszonych produktów, technologii, procesów produkcyjnych lub systemów organizacyjnych. Tak postrzegana innowacja wykracza poza zwykłe usprawnienie czy modyfikację, bowiem wiąże się z implementacją nowatorskich rozwiązań, które zwiększają potencjał i wartość organizacji (Białoń, 2013; Wiśniewska, 2015).

Wdrażanie innowacji może być wyrazem potrzeby poprawy użyteczności istniejących produktów i usług czy też chęci unowocześnienia technologii i systemów, jak i wyplýwać z konieczności usprawnienia komu-

nikacji, optymalizacji czasu pracy, zmian w obszarze regulacji prawnych. Może być także przejawem ludzkich ambicji, panujących mód i trendów oraz rozwoju nowej wiedzy (Kowalska, 2019).

Postępująca informatyzacja, globalizacja i usieciowiony charakter gospodarki z jednej strony, oraz presja konkurencyjności i stale rosnące wymagania użytkowników z drugiej sprawiają, że również biblioteki zmuszone są do przeprowadzania zmian, by podnosić efektywność pracy swoich placówek oraz szybciej i skuteczniej reagować na zmieniające się otoczenie. Mimo że przeobrażenia te mogą dokonywać się w zasadzie w każdego rodzaju bibliotece (szerzej zob. Adamiec, 2007a, 2007b; Jaskowska, 2004; Kamińska, 2000, 2008a, 2008b; Kubów, 2008, 2012; Wojciechowska, 2006, 2014, 2016; Żołędowska, 2008a, 2008b), to do rozwoju kultury innowacyjnej szczególnie predestynowane wydają się przede wszystkim biblioteki akademickie. Dzięki posiadanym źródłom informacji mogą pomagać firmom w procesach globalizacji ich działalności biznesowej czy podejmowaniu strategicznych decyzji opartych na danych. Z kolei dzięki zwiększonym możliwościom kadrowym, finansowym i technologicznym mogą same wdrażać innowacje zarówno w obszarze struktur organizacyjnych, metod i form pracy, procesów bibliotecznych, jak i oferty usługowej (Chrapczyńska, 2017; Kołodziejczyk, 2013; Wilk, 2013).

Niniejszy artykuł poświęcony jest innowacjom mającym miejsce w polskich bibliotekach akademickich. Autorka na podstawie analizy i krytyki piśmiennictwa prezentuje najczęstsze rodzaje innowacji przez nie wdrażane. Próbuje także odpowiedzieć na pytanie, jakie formy działań prorozwojowych podejmowane przez polskie biblioteki akademickie finansowane są ze środków ministerialnych. Pewną inspiracją do przygotowania tekstu były artykuły autorstwa Sabiny Kwiecień pt. *Innowacje w bibliotece naukowej – teoria i praktyka* (Kwiecień, 2015) oraz Jacka Willeckiego pt. *Aktywność prorozwojowa bibliotek akademickich związana z działaniami na rzecz nauki i upowszechnianiem nauki, finansowana ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w latach 2010-2015* (Willecki, 2017). W pierwszym z nich, autorka dokonała przeglądu innowacji występujących w europejskich i polskich bibliotekach naukowych w latach 2010-2013, wskazując w tych pierwszych na dominację innowacji produktowych i organizacyjnych, a w drugich – organizacyjnych i społecznych (Kwiecień 2015). W drugim z wymienionych tekstów, autor dowiódł, że w latach 2010-2015 89% środków pozyskanych przez biblioteki publicznych i niepublicznych szkół wyższych dotyczyło finansowania digitalizacji zbiorów, zakupu lub modernizacji systemów bibliotecznych, opracowywania, retrokonwersji i udostępniania zbiorów, dostępów do naukowych baz danych i repozytoriów uczelnianych. Interesującym wydało się zatem zweryfikowanie, jak dalece zmieniła się działalność innowacyjna polskich bibliotek na przestrzeni kolejnych dziesięciu lat.

METODYKA BADAŃ

Aby odpowiedzieć na pytanie o rodzaje wdrażanych w bibliotekach akademickich innowacji, autorka przeprowadziła analizę zagranicznego i polskiego piśmiennictwa fachowego. W analizach piśmiennictwa zagranicznego uwzględnione zostały artykuły pochodzące z trzech najbardziej prestiżowych czasopism z zakresu bibliotekoznawstwa i nauki o informacji (*library and information science, LIS*), tj. „College and Research Libraries”, „Journal of Academic Librarianship” i „Library Quarterly”. Wyboru tych czasopism dokonano z uwagi na fakt, że należą one w bazie Scopus do pierwszego kwartyla czasopism i uzyskują co najmniej 60% cytowań pochodzących z periodyków z zakresu LIS, a przy tym nie istnieje inna dyscyplina, z której pochodziłoby więcej niż 20% cytowań (Kolasa, 2021). Oznacza to, że funkcjonują głównie w obiegu biblio- i informatologicznym i mogą zostać uznane za wiodące czasopisma z tego zakresu. W grupie tych czasopism znalazły się periodyki zajmujące się zarówno wszystkimi obszarami biblio-i informatologii, jak i podejmujące wyłącznie zagadnienia teorii i praktyki informacji czy bibliotekarstwa akademickiego.

W przypadku czasopism polskich analizami objęto następujące tytuły:

1. „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Librorum”,
2. „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia”,
3. „Biblioteka”,
4. „Biblioteka i Edukacja”,
5. „Bibliotheca Nostra. Śląski Kwartalnik Naukowy”,
6. „Folia Bibliologica. Biuletyn Biblioteki Głównej UMCS”,
7. „Folia Toruniensia”,
8. „Forum Bibliotek Medycznych”,
9. „Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media”,
10. „Przegląd Biblioteczny”,
11. „PTINT. Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej”,
12. „Toruńskie Studia Bibliologiczne”,
13. „Zagadnienia Informacji Naukowej. Studia Informacyjne”,
14. „Zarządzanie Biblioteką”.

W doborze polskich periodyków, ze względu na brak polskiej bazy cytowań, zrezygnowano z oceny wskaźników bibliometrycznych, a kierowano się wyłącznie zakresem tematycznym. Badaniami objęto więc czasopisma podejmujące problematykę zarządzania i organizacji bibliotek, wdrażania nowoczesnych technologii do procesów bibliotecznych, organizacji i zarządzania zasobami bibliotecznymi, działalności naukowej bibliotek, komunikacji wewnętrznej i zewnętrznej, kształcenia w obszarze kompetencji informacyjnych i cyfrowych, promocji usług bibliotecznych, doskonalenia zawodowego bibliotekarzy itp.

Jak nietrudno zauważyć, w liczbie czasopism zagranicznych i polskich poddanych analizie ujawniły się wyraźne dysproporcje. Był to jednak celowy zabieg autorki. Analiza piśmiennictwa zagranicznego stanowić miała bowiem jedynie tło do oceny doświadczeń krajowych. W przypadku obydwu korpusów czasopism badaniami objęto lata 2017-2021. Do analiz włączono artykuły naukowe i przeglądowe, pominięto natomiast recenzje, przeglądy literatury, artykuły redakcyjne, polemiki i sprawozdania z konferencji, a w przypadku artykułów polskich dodatkowo prace opisujące innowacje wdrażane w bibliotekach na świecie¹.

Wyłonione w wyniku analizy piśmiennictwa innowacje pogrupowano według rodzajów innowacji, przyjmując za:

- innowację organizacyjną – wprowadzanie nowych metod organizacji pracy, nowych struktur organizacyjnych i nowych strategii, które przekładają się na wzrost skuteczności działania,
- innowację społeczną – wdrożenie rozwiązań, które równocześnie odpowiadają na zapotrzebowanie użytkowników, polepszenie jakości ich życia i optymalizację lub usprawnianie rozwiązań już istniejących,
- innowację produktową – wprowadzenie nowych usług lub udoskonalanie istniejących poprzez zwiększanie ich użyteczności i funkcjonalności,
- innowację procesową (technologiczną) – wykorzystanie nowej wiedzy i technologii do tworzenia produktów i usług, które bez tego by nie powstały,
- innowację marketingową – zastosowanie nowych metod marketingowych i sposobów docierania do odbiorców,
- innowację komunikacyjną – wdrażanie nowych form współpracy z użytkownikami.

Aby ustalić korelacje między innowacjami opisywanymi w literaturze a tymi wdrażanymi rzeczywistości, posłużono się wynikami naborów wniosków zgłoszonych w następujących programach ministerialnych:

- Ministerstwo Edukacji i Nauki (MEiN): „Działalność upowszechniająca naukę” (DUN) oraz „Społeczna odpowiedzialność nauki” (SON)²,

¹ W celu ustalenia korpusu artykułów podejmujących zagadnienia innowacji w bibliotekach akademickich, przeglądano poszczególne roczniki i numery czasopism, korzystając z ich elektronicznych wersji udostępnionych na stronach WWW.

² W roku 2010 na mocy Ustawy z dnia 30 kwietnia 2010 r. o zasadach finansowania nauki Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego uruchomiło program na rzecz działalności upowszechniającej naukę (DUN). Jego przedmiotem było promowanie rozwiązań innowacyjnych wykorzystujących wyniki badań naukowych lub prac rozwojowych w ramach targów, wystaw i ekspozycji w kraju lub za granicą; organizowanie lub udział w przedsięwzięciach upowszechniających, promujących i popularyzujących osiągnięcia naukowe lub naukowo-techniczne w kraju lub za granicą; upowszechnianie informacji naukowych i naukowo-technicznych w ramach krajowych lub międzynarodowych konferencji naukowych; podejmowanie innych działań szczególnie ważnych dla upowszechniania

- Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej (MFiPR): „Program Operacyjny Polska Cyfrowa 2014-2020” oraz „Program Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027”³.

Analiz dokonano w oparciu o wykazy wniosków zakwalifikowanych do finansowania, publikowane na stronach poszczególnych ministerstw. Ocenie poddano projekty, które otrzymały dofinansowanie w latach 2017-2021. Wyłonione projekty sklasyfikowano w kilka obszarów:

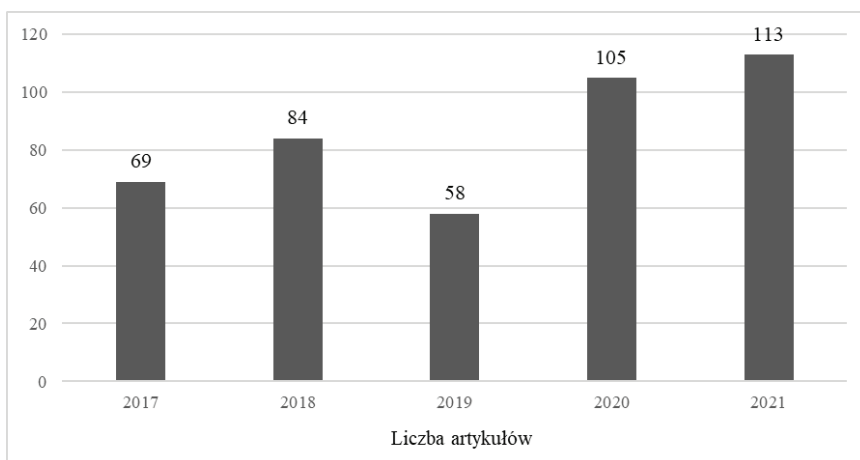
- tworzenie banków danych badawczych,
- tworzenie i aktualizacja zasobów naukowych bazy danych,
- tworzenie repozytoriów uczelnianych,
- konserwacja zbiorów,
- opracowanie zbiorów,
- retrokonwersja zbiorów,
- digitalizacja zbiorów,
- projekty hybrydowe – zakładające realizację kilku procesów jednocześnie (konserwacja, opracowanie, digitalizacja, udostępniania) w odniesieniu do kilku kategorii zbiorów (np. konserwacja i digitalizacja starych druków, opracowanie i udostępnianie współczesnego dorobku naukowego).

nauki; utrzymanie unikatowych w skali kraju zasobów bibliotecznych o istotnym znaczeniu dla nauki lub jej dziedzictwa; opracowywanie naukowych zasobów bibliotecznych; udostępnianie zasobów bibliotecznych w formie elektronicznej; wydawanie czasopism i monografii naukowych o wysokim poziomie merytorycznym i istotnym znaczeniu dla rozwoju nauki lub wzrostu innowacyjności polskiej gospodarki. Na przestrzeni kilku lat realizacji programu DUN zmianie ulegały zakres i warunki finansowania (część zadań wyodrębniono w samodzielne programy; dla części ograniczono liczbę składanych wniosków lub okres finansowania). Od 2019 r. program DUN zastąpiony został programem „Społeczna odpowiedzialność nauki” (SON). Przedmiotem programu jest wsparcie podmiotów systemu szkolnictwa wyższego i nauki oraz innych jednostek organizacyjnych działających na rzecz upowszechniania nauki w realizacji projektów mających na celu popularyzację nauki lub promocję sportu akademickiego oraz projektów związanych z utrzymaniem zasobów bibliotecznych o istotnym znaczeniu dla nauki lub jej dziedzictwa. Program składa się z dwóch modułów „Popularyzacja nauki i promocja sportu” i „Wsparcie dla bibliotek naukowych”. W ramach pierwszego z nich, wspierana jest realizacja projektów polegających na popularyzacji osiągnięć naukowych, pracy naukowców, badań naukowych i prac rozwojowych oraz na promocji nauki, organizacji przedsięwzięć ukazujących w przystępny sposób przydatność wiedzy naukowej, organizacji przedsięwzięć mających na celu upowszechnianie tradycji społeczności akademickiej, organizacji przedsięwzięć promujących i wspierających sport akademicki. W ramach drugiego – realizacja projektów polegających na utrzymaniu zasobów bibliotecznych o istotnym w skali kraju znaczeniu dla nauki lub jej dziedzictwa, ich opracowywaniu oraz udostępnianiu w postaci elektronicznej (*Ustawa...*, 2010; *Komunikat...*, 2019).

³ Program Operacyjny Polska Cyfrowa realizowany był przez Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej w latach 2014-2020 ze środków unijnych. W jego ramach finansowane były projekty, w wyniku których powstała infrastruktura szerokopasmowa umożliwiająca dostęp do szybkiego Internetu; przedsięwzięcia, dzięki którym zwiększała się pula usług publicznych dostępnych drogą elektroniczną; projekty zachęcające ludzi do korzystania z Internetu i zwiększające ich cyfrowe kompetencje. Kontynuację programu Polska Cyfrowa 2014-2020 stanowi Program Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027. Celami tego programu są budowa społeczeństwa gigabitowego w Polsce, udostępnienie zaawansowanych e-usług, zapewnienie cyberbezpieczeństwa, rozwój gospodarki opartej na danych wykorzystującej najnowsze technologie cyfrowe, rozwój współpracy na rzecz tworzenia cyfrowych rozwiązań problemów społeczno-gospodarczych, wsparcie rozwoju zaawansowanych kompetencji cyfrowych (MFiPR, 2014, 2022).

INNOWACJE W BIBLIOTEKACH ZAGRANICZNYCH

W zasobach zaledwie trzech zagranicznych czasopism udało się ustalić 429 tekstów podejmujących zagadnienia innowacji w bibliotekach akademickich⁴. Najwięcej z nich ukazało się w ostatnich dwóch latach (218) (zob. Wykres 1).

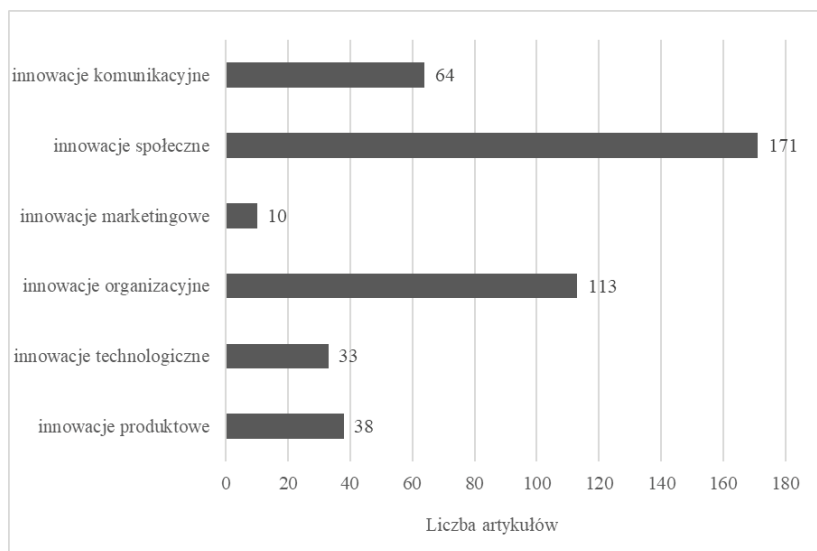
Wykres 1. Liczba artykułów na temat innowacji ujawniona w zagranicznych czasopismach bibliotekoznawczych z lat 2017-2021

Źródło: oprac. własne.

W badanym zbiorze najliczniej reprezentowane były artykuły dotyczące innowacji społecznych (40%), a w dalszej kolejności artykuły omawiające innowacje organizacyjne (26%). Mniej licznie wystąpiły teksty na temat innowacji komunikacyjnych (15%), produktowych (9%) i technologicznych (8%). Najmniej prac dotyczyło innowacji marketingowych (2%) (zob. Wykres 4).

Artykuły dotyczące innowacji społecznych (171) dotyczyły przede wszystkim wyników badań satysfakcji użytkowników oraz oceny społecznego wpływu bibliotek. Na ich łamach autorzy prezentowali analizy wykorzystania różnych kategorii zbiorów bibliotecznych (m.in. kolekcji tematycznych, baz danych, platform e-booków, preferowanych rodzajów źródeł informacji i narzędzi wyszukiwawczych). Wielu z nich wskazywało przy tym na wymóg lepszego dostosowania zasobów do oczekiwań odbiorców (pod względem zawartości, oferowanych narzędzi), potrzebę tworzenia dedykowanych usług i kolekcji dla określonych grup użyt-

⁴ W poszczególnych periodykach odnotowano następującą liczbę tekstów: „College and Research Libraries” (146 artykułów), „Journal of Academic Librarianship” (274 artykułów), „Library Quarterly” (9 artykułów).

Wykres 2. Rodzaje innowacji wdrażanych przez biblioteki akademickie na świecie prezentowane na łamach zagranicznych czasopism bibliotecznych w latach 2017-2021

Źródło: oprac. własne.

kowników (m.in. ze spektrum autyzmu, osób nieheteronormatywnych, imigrantów, osób z traumą, studentów będących rodzicami) i konieczność niwelowania strachu przed korzystaniem z biblioteki (*library anxiety*) zwłaszcza wśród studentów pierwszych roczników studiów. W kilku artykułach opisywano proces tworzenia specjalnych kolekcji (m.in. gier wideo, danych przestrzennych, modeli 3D, otwartych zasobów edukacyjnych, strumieniowych zasobów wideo) oraz dedykowanych przestrzeni (np. miejsc do networkingu, studiów roboczych oferujących konsole mashupowe i stacje edycji graficznej, laboratoriów pracy twórczej). Zdecydowanie mniej uwagi badaczy zajmowały kwestie działalności bibliotek w okresie pandemii COVID-19 (tu omawiano m.in. wirtualne usługi, *re-design* serwisów bibliotecznych, prowadzenie imprez okolicznościowych w formie zdalnej, organizację praktyk kontemplacyjnych stosowanych w celu łagodzenia stresu i wypalenia zawodowego bibliotekarzy, studentów i wykładowców). W tekstach z zakresu innowacji społecznych podkreślano ogromną rolę bibliotekarzy w gromadzeniu i zarządzaniu danymi badawczymi oraz podnoszeniu poziomu kompetencji cyfrowych użytkowników (głównie w obszarze wyszukiwania informacji i oceny informacji) i wiedzy na temat praw własności intelektualnej.

W grupie publikacji dotyczących innowacji organizacyjnych (113) znalazły się prace dotyczące zarządzania bibliotekami i komunikacji wewnętrznej. Na ich łamach omawiano politykę gromadzenia zbiorów

czasopiśmienniczych (zwłaszcza konieczność dokonywania ich selekcji), wyzwania pojawiające się w procesach zarządzania zasobami elektronicznymi oraz problemy (mentalne, finansowe, instytucjonalne) związane z zakupem sprzętu i oprogramowania dla bibliotek (np. technologii asystujących). Dużo miejsca poświęcano także umiejętnościom przywódczym, komunikacyjnym i społecznym dyrektorów bibliotek oraz kulturowe organizacyjnej jako warunkom *sine qua non* innowacyjnego rozwoju tych placówek. W wielu tekstach eksponowano zarządzanie wiedzą oraz relacjami z klientem (*Customer Knowledge Management*), wskazując, że również biblioteki muszą przyjmować za podstawowe założenie zmienność otoczenia i konieczność ciągłego monitorowania zachodzących procesów oraz reagowania na zmiany, a przede wszystkim antycypowania ich. Podkreślano, że skutecznym sposobem antycypowania trendów jest kreowanie innowacji, a niezwykle ważnym źródłem inspiracji są klienci. Obok prac podejmujących zagadnienia zarządzania, w tej grupie prac odnotowano także testy dotyczące niwelowania barier związanych z technostresem, wypalenia zawodowego, mobbingu w pracy, dyskryminacji pracowników ze względu na płeć i wiek, a wreszcie satysfakcji zawodowej, zarządzania czasem w kontekście koncepcji *work-life balance* oraz sposobów angażowania i motywowania pracowników do różnych działań (np. udziału w studiach podyplomowych).

W artykułach z zakresu innowacji komunikacyjnych (64) szczególnie dużo miejsca poświęcano współpracy ze środowiskami naukowymi. W tym kontekście wskazywano na konieczność tworzenia specjalnych kolekcji dziedzinowych, hurtowni i banków danych, tworzenia zasobów *open access*, wspierania przez biblioteki procesu ewaluacji działalności naukowej, monitorowania wskaźników altmetrycznych, jak i promocji oferowanych przez uczelnie kierunków kształcenia. W artykułach z tej grupy zagadnieniowej podejmowano także kwestię partycypacji użytkowników w procesach kreowania kolekcji bibliotecznych poprzez transkrypcję digitalizatów, wzbogacanie opisów bibliograficznych tagami czy uzupełnianie kolekcji obiektami pochodzącymi ze zbiorów użytkowników. W kilku pracach analizowano skuteczność komunikacji bibliotek z użytkownikami w mediach społecznościowych (badania poziomu zaangażowania użytkowników, analiza treści postów, ocena widoczności działalności bibliotek w serwisach Twitter i Facebook). Rzadziej zajmowano się kwestiami nawiązywania przez biblioteki finansowych partnerstw publiczno-prywatnych (*fundraising*), kooperacji bibliotek akademickich z wydawcami komercyjnymi w zakresie negocjowania dostępu do płatnych źródeł informacji czy z bibliotekami publicznymi w obszarze realizacji wspólnych programów popularyzujących czytelnictwo. Pojedyncze teksty poświęcone były tematyce media i public relations w zarządzaniu kryzysowym.

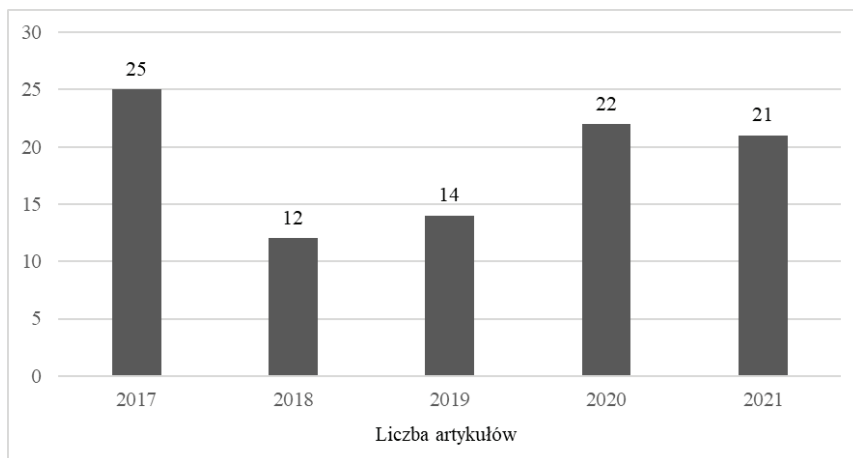
W kolejnej grupie prac (38) – na temat innowacji produktowych – omawiano innowacje wdrożone w obszarze oferowanych przez biblioteki usług. Opisywano tu funkcjonalności katalogów online drugiej generacji, bibliotek cyfrowych oraz repozytoriów danych badawczych. Ponadto zwracano uwagę na konieczność integracji lokalnych metadanych z metadanymi zasobów globalnych, pochodzącymi z takich serwisów jak choćby Google Scholar i Wikipedia. Charakteryzowano także modele zakupu książek elektronicznych bazujące na wyborze czytelników (tzw. *Patron-Driven Acquisition* lub *Demand-Driven Acquisition*) oraz usługi digitalizacji i druku na życzenie.

Na łamach artykułów dotyczących innowacji technologicznych (33) prezentowano wdrożenia technologii chmury obliczeniowej do zarządzania usługami bibliotecznymi, narzędzi Web 2.0 w procesach organizacji pracy, technologii blockchain do obsługi czytelników (inteligentne karty z technologią RFID, biometria, uwierzytelnianie czytelników, zarządzanie danymi wrażliwymi), technologii rozszerzonej rzeczywistości (*augmented reality*) do tworzenia instrukcji i tutoriali bibliotecznych oraz zgamifikowanych gier dla użytkowników, technologii sztucznej inteligencji (*artificial intelligence*) do opracowywania systemów rekomendacji zasobów, wsparcia procesów wyszukiwania, poprawy jakości usług referencyjnych i pomocy w katalogowaniu, technologii mobilnych do identyfikacji obiektów bibliotecznych (skontrum) oraz uczenia maszynowego (*machine learning*) w procesach rozwoju i zarządzania kolekcjami bibliotecznymi. Nakreślano także problemy związane z dostosowaniem systemów zarządzania treścią do potrzeb serwisów bibliotecznych, wymogów wyszukiwarek internetowych (SEO) oraz osób niepełnosprawnych. W kilku tekstach zwrócono uwagę na konieczność zabezpieczania prywatnych danych użytkowników (także tych generowanych w procesach wyszukiwania informacji).

W grupie tekstów z zakresu innowacji marketingowych (dziesięć artykułów) znalazły się prace poruszające zagadnienie wykorzystania serwisów Facebook, Instagram i Twitter do promowania usług i zasobów bibliotecznych (rodzaje postów, zasięgi, najczęściej popełniane błędy w kreowaniu wizerunku).

INNOWACJE W POLSKICH BIBLIOTEKACH AKADEMICKICH

W zasobach 14 polskich czasopism udało się ustalić 94 teksty dotyczące szeroko rozumianych wdrożeń innowacyjnych⁵. Najwięcej z nich ukazało się w 2017 r. (25), najmniej – w 2018 r. (12) (zob. wykres 3).

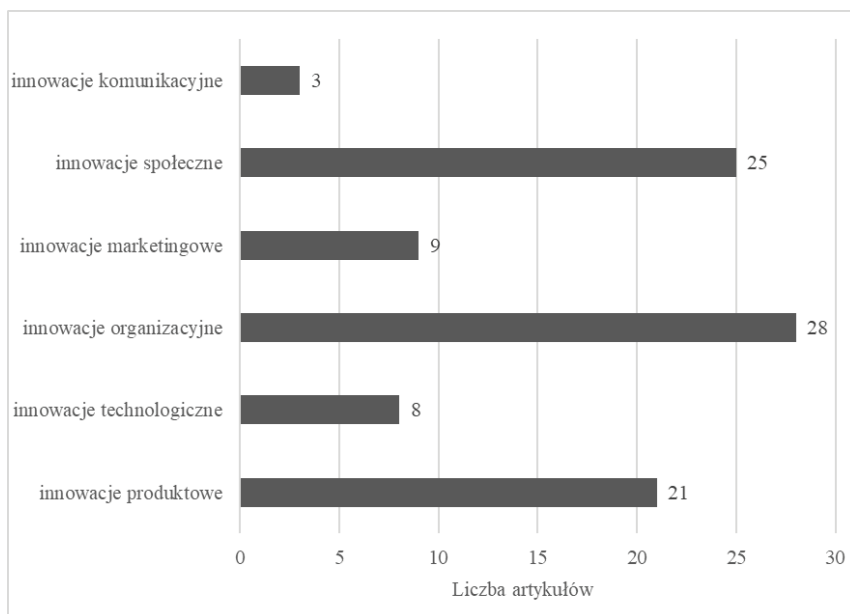

Wykres 3. Liczba artykułów na temat innowacji ujawniona w polskich czasopismach bibliotekoznawczych z lat 2017-2021

Źródło: oprac. własne.

Wśród analizowanych tekstów najliczniejszą grupę utworzyły artykuły dotyczące innowacji organizacyjnych (30%). Na drugim miejscu znalazły się publikacje na temat innowacji społecznych (27%). Na kolejnych pozycjach uplasowały się artykuły omawiające innowacje produktowe (22%), innowacje marketingowe (12%) oraz innowacje technologiczne (7%). Najmniej prac dotyczyło innowacji komunikacyjnych (3%) (zob. Wykres 4).

⁵ W poszczególnych periodykach odnotowano następującą liczbę tekstów: „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Librorum” (10 artykułów), „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” (6 artykułów), „Biblioteka” (3 artykuły), „Biblioteka i Edukacja” (7 artykułów), „Bibliotheca Nostra. Śląski Kwartalnik Naukowy” (5 artykułów), „Folia Bibliologica. Biuletyn Biblioteki Głównej UMCS” (3 artykuły), „Folia Toruniensia” (1 artykuł), „Forum Bibliotek Medycznych” (22 artykuły), „Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media” (2 artykuły), „Przegląd Biblioteczny” (13 artykułów), „PTINT Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej” (3 artykuły), „Toruńskie Studia Bibliologiczne” (4 artykuły), „Zagadnienia Informatyki Naukowej” (1 artykuł), „Zarządzanie Biblioteką” (14 artykułów).

Wykres 4. Rodzaje innowacji wdrażanych przez polskie biblioteki akademickie prezentowane na łamach polskich czasopism bibliotekoznawczych w latach 2017-2021

Źródło: oprac. własne.

W grupie publikacji popularyzujących innowacje organizacyjne znalazły się artykuły podejmujące trzy grupy zagadnień: zarządzania i organizacji pracy, komunikacji wewnętrznej oraz kształcenia bibliotekarzy akademickich. W artykułach z pierwszej, najliczniejszej podgrupy (16 tekstów) zwracano uwagę na zmiany dokonujące się w organizacji procesów bibliotecznych (gromadzenie *just in time* zamiast *just in case*) oraz stylach i sposobach zarządzania. Wskazywano także na narzędzia, które mogą wspomagać te procesy (jak np. *benchmarking* personalny). Dużo miejsca poświęcano organizacji centrów transferu technologii i badań w strukturze bibliotek, podkreślając coraz większą rolę bibliotek dziedzinie zarządzania danymi badawczymi oraz zmiany, jakie zaszły w organizacji pracy i zakresie obowiązków w czasie pandemii SARS-CoV-2. W drugiej podgrupie prac (siedem artykułów), zwracano uwagę na metody niwelowania barier w komunikacji wewnętrznej. Podkreślano również konieczność aplikacji metodologii podejścia doceniającego (*appreciative inquiry*) jako warunku podnoszenia jakości usług bibliotecznych oraz ich optymalizacji. Trzecią podgrupę prac (pięć artykułów) utworzyły teksty dotyczące zmian w obszarze kształcenia bibliotekarzy. Na ich łamach podejmowano zagadnienia konieczności organizowania szkoleń w zakresie zarządzania czasem, ryzykiem, projektami oraz w obszarze pracy zespołowej i nowoczesnych technologii.

Artykuły (21) dotyczące innowacji społecznych ilustrowały, w jaki sposób biblioteki akademickie zaspokajają potrzeby swoich klientów i wspierają ich rozwój. W tej grupie znalazły się zarówno prace omawiające wdrożone przez biblioteki rozwiązania architektoniczne niwelujące bariery w dostępie do bibliotek dla osób niepełnosprawnych, jak i opisujące organizację przestrzeni (przestrzenie do pracy kreatywnej, pokoje do cichej nauki, strefy relaksu) i formy dostępu do zbiorów (wolny dostęp, noc w bibliotece, głośne godziny, usługa asystenta bibliotecznego dla osób z niepełnosprawnościami). W wielu tekstach zwracano przy tym uwagę na nowoczesne wyposażenie bibliotek (np. dostęp do samoobsługowych skanerów, urządzeń wielofunkcyjnych, powiększalników tekstu, komputerów z syntezatorem mowy, lup elektronicznych, wrzutni książek, urządzeń typu self-check). Osobne miejsce poświęcano rozwiązaniom wdrożonym w bibliotekach w związku z pandemią koronawirusa (wirtualne platformy, zdalne konsultacje i praktyki, szkolenia i imprezy kulturalne online). W zbiorze artykułów dotyczących innowacji społecznych odnotowano także prace z zakresu metodyki e-learningu, które zawierały wnioski dotyczące konieczności lepszego przystosowywania szkoleń bibliotecznych do potrzeb młodzieży akademickiej. Podkreślano otwartość bibliotek i bibliotekarzy na czytelników oraz znaczenie ich kształcenia jako elementu wzmacniania zasobów klienckich bibliotek. Ekspozowano także rolę pracowników bibliotek jako web integratorów, tj. osób zajmujących się informatyzacją i optymalizacją usług sieciowych dostępnych online.

W trzeciej grupie prac (21) – na temat innowacji produktowych – omawiano innowacje wdrożone w obszarze oferowanych przez biblioteki usług, wynikające ze zmian społecznych i technologicznych. Opisywano tu nowe funkcjonalności repozytoriów i bibliotek cyfrowych, procesy zarządzania danymi badawczymi i techniczne aspekty implementacji nowych narzędzi wyszukiwawczych. Podkreślano konieczność otwartego dostępu do danych badawczych oraz tworzenia serwisów i zasobów elektronicznych. W związku z tym zwracano uwagę na wymagania, jakie powinny spełniać platformy e-booków, naukowe bazy danych i biblioteczne serwisy WWW.

Z trzecią grupą zagadnieniową korespondowały artykuły dotyczące innowacji technologicznych (osiem tekstów). Na ich łamach autorzy omawiali możliwości wykorzystania automatycznych narzędzi analitycznych w procesach optymalizacji bibliotecznych serwisów internetowych (np. Google Analytics), charakteryzowali własne rozwiązania technologiczne przyjęte w procesach ewidencjonowania i ewaluacji dorobku naukowego, dokonywali opisu przebiegu wdrożeń zintegrowanych systemów bibliotecznych opartych na rozwiązaniach *open source* (np. KOHA), prezentowali udane próby integracji istniejących systemów z sieciami semantycznymi oraz przedstawiali możliwości adaptacji nowoczesnych technologii do

procesów retrokonwersji, digitalizacji i elektronicznej ewidencji zbiorów bibliotecznych.

W grupie tekstów z zakresu innowacji marketingowych (dziewięć artykułów) największy odsetek stanowiły artykuły poruszające kwestie wykorzystywania mediów społecznościowych do promowania usług i zasobów bibliotecznych. Ponadto omawiano tu narzędzia marketingowe wykorzystywane do budowania pozytywnego wizerunku biblioteki i jej marki (identyfikacja wizualna, udogodnienia, wygląd pomieszczeń, personel, zasoby, rekomendacje użytkowników, reklama, *inbound marketing*). Większość autorów zgodna była co do tego, że sposób zarządzania instytucjami bibliotecznymi podlega modyfikacjom, mającym swe źródło w obserwacji otoczenia oraz umiejętności szybkiego reagowania na nowe trendy i zjawiska. Dynamika zmian otoczenia bibliotek i rosnące oczekiwania użytkowników sprawiają, że bibliotekarze muszą poszukiwać nowych rozwiązań oraz innowacji, które wyróżnią je na tle innych instytucji.

Najmniej prac dotyczyło innowacji komunikacyjnych (3). W tej grupie znalazły się teksty dotyczące zmian w obszarze współpracy bibliotek z władzami, pracownikami i studentami oraz podmiotami otoczenia zewnętrznego w zakresie działalności dydaktycznej, naukowej, usługowej oraz kulturalnej.

Projekty polskich bibliotek akademickich finansowane ze środków ministerialnych w latach 2017-2021

Z Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa wsparcie finansowe na działalność innowacyjną biblioteki akademickie mogły otrzymać ze środków przeznaczonych na poddziałania „2.3.1. Cyfrowe udostępnienie informacji sektora publicznego ze źródeł administracyjnych i zasobów nauki” oraz „2.3.2. Cyfrowe udostępnienie zasobów kultury”. Z pierwszego poddziałania w latach 2017-2021 udało się sfinansować 22 projekty, z drugiego – żadnego (por. Tab. 1).

Tabela 1. Projekty polskich bibliotek akademickich sfinansowane ze środków Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa w latach 2017-2021

Rodzaje projektów	Rok i liczba projektów					Sumaryczna kwota dofinansowania (w PLN)
	2017	2018	2019	2020	2021	
tworzenie banków danych badawczych	4	4	3	2	0	132 226 030
tworzenie i aktualizacja zasobów naukowych bazy danych	0	1	0	0	0	7 442 980

tworzenie repozytoriów uczelnianych	2	0	2	2	0	48 726 292
digitalizacja zbiorów	0	0	2	0	0	32 394 447
SUMA	6	5	7	4	0	220 789 749

Źródło: oprac. własne.

Najwięcej projektów sfinansowanych ze środków PO PC odnosiło się do budowy infrastruktury technicznej banków danych badawczych oraz udostępniania tych danych (13), najmniej – tworzenia naukowych baz danych (1). Pierwsze z wymienionych okazały się także najbardziej kosztochłonne. Stosunkowo duża liczba projektów dotyczyła także tworzenia instytucjonalnych repozytoriów cyfrowych, a w dalszej kolejności digitalizacji cennych zbiorów bibliotecznych o unikatowym znaczeniu naukowym, kulturowym i historycznym. Największe wsparcie finansowe uzyskały przy tym biblioteki uniwersyteckie (59% projektów), a następnie biblioteki uczelni medycznych (13,6%). Pozostałe kilka procent środków pozyskały biblioteki uczelni katolickich i społeczno-przyrodniczych.

W latach 2017-2021 biblioteki akademickie mogły uzyskać dofinansowanie także z programów resortu edukacji na działalność upowszechniającą naukę (DUN i SON). Przegląd wyników naborów dowodzi, że w tym okresie ze środków ministerialnych wsparcie finansowe uzyskało ogółem 118 przedsięwzięć (por. Tab. 2).

Tabela 2. Projekty polskich bibliotek akademickich sfinansowane ze środków na działalność upowszechniającą naukę w latach 2017-2021

Rodzaje działań	Rok i liczba projektów					Sumaryczna kwota dofinansowania (w PLN)
	2017	2018	2019	2020	2021	
tworzenie i aktualizacja zasobów naukowych bazy danych	1	1	3	0	1	570 929
tworzenie repozytoriów uczelnianych	1	0	2	0	1	139 699
konserwacja zbiorów	1	3	6	0	3	1 180 096
opracowanie zbiorów	2	16	28	0	3	5 049 215
retrokonwersja zbiorów	1	2	2	0	1	902 928
digitalizacja zbiorów	1	9	18	0	4	3 592 890
projekty hybrydowe	0	1	5	0	2	980 105
SUMA	7	32	64	0	15	12 415 862

Źródło: oprac. własne.

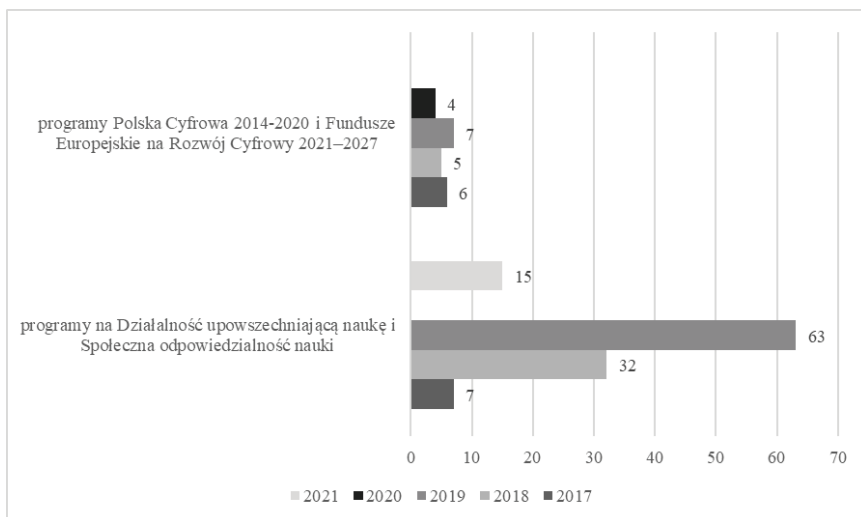
Największa liczba projektów (49) dotyczyła opracowania i udostępniania zbiorów. Biblioteki podejmowały działania na rzecz przeniesienia do postaci elektronicznej pozycji dotąd nieskatalogowanych lub reprezentujących pewne zamknięte kolekcje tematyczne. Drugim co do popularności/potrzeby rodzajem czynności, na które biblioteki pozyskiwały środki finansowe, była digitalizacja zbiorów (32). Ubiegając się o fundusze na ten cel, biblioteki do kalkulacji włączały nie tylko koszty ucyfrowienia zbiorów, ale również wydatki przewidziane na zakup sprzętu do digitalizacji i oprogramowania do prezentacji obiektów cyfrowych. Podobnie sytuacja wyglądała w przypadku projektów konserwatorskich (13), w ramach których poza zabiegami konserwatorskimi finansowane były: zakup wyposażenia pracowni konserwatorskiej, przeprowadzanie ekspertyz konserwatorskich czy zakup odczynników. Ze względu na ograniczoną liczbę wniosków, jaką można było złożyć w ramach omawianych programów, część podmiotów składała projekty o charakterze kompleksowym, które zakładały realizację kilku procesów jednocześnie (konserwacja, opracowanie, digitalizacja, udostępnianie) w odniesieniu do kilku kategorii zbiorów (np. konserwacja i digitalizacja starych druków, opracowanie i udostępnianie współczesnego dorobku naukowego). Takich projektów odnotowano jednak zaledwie osiem. Do beneficjentów programów ministerstwa właściwego do spraw nauki należały zarówno biblioteki publicznych, jak i niepublicznych szkół wyższych. Większą skutecznością w pozyskiwaniu środków wykazały się jednak podmioty publicznego szkolnictwa wyższego, które uzyskały wsparcie na realizację 99,5% projektów. W grupie tej dominowały biblioteki uniwersyteckie (80%), a następnie biblioteki uczelni technicznych (8%), medycznych (4%) i ekonomicznych (2%). Pozostałe kilka procent środków ministerialnych zostało pozyskanych przez biblioteki akademii wychowania fizycznego, akademii muzycznych i uczelni społeczno-przyrodniczych.

Analiza sumaryczna dowodzi, że w latach 2017-2021 polskim bibliotekom akademickim ze środków finansowych programów Polska Cyfrowa, DUN i SON udało się ogółem zrealizować 140 projektów o charakterze innowacyjnym (zob. Wykres 5).

Bez wątpienia programem, który przyczynił się do zwiększenia potencjału polskich bibliotek akademickich był program DUN i jego następcą program SON, z których zrealizowano aż 117 ze 140 zidentyfikowanych w toku badań projektów prorozwojowych.

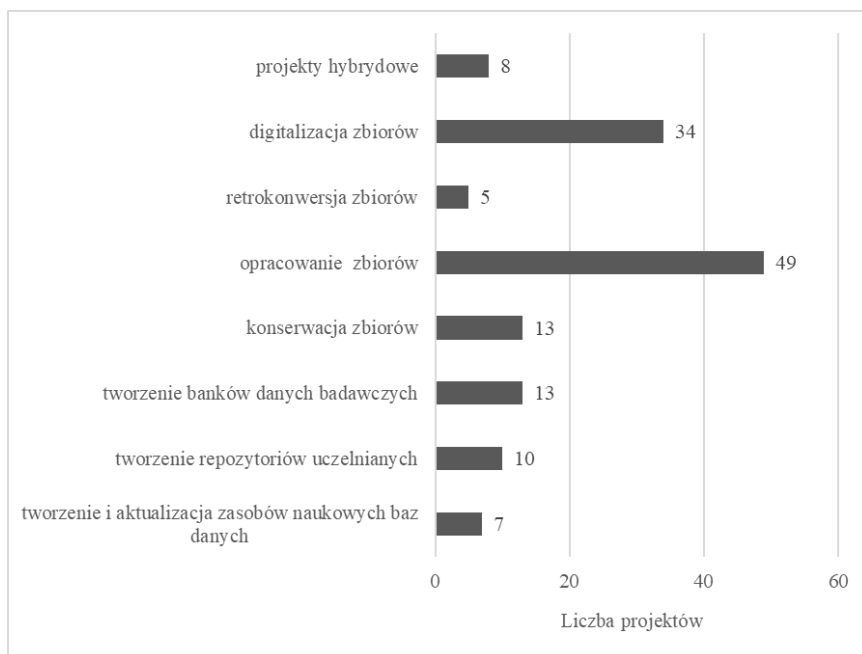
Wśród wszystkich projektów największy odsetek projektów stanowiły projekty z zakresu opracowania zbiorów (35%), a tuż za nimi przedsięwzięcia digitalizacyjne (25%). W badanym zbiorze stosunkowo licznie wystąpiły także inicjatywy tworzenia banków danych badawczych i zakładające konserwację zbiorów (po 9%). Pozostałe typy projektów (tworzenie baz danych, retrokonwersja, budowa repozytoriów uczelnianych)

należały do rządziej finansowanych ze środków MFiPR i MNiSW/MEiN. (zob. Wykres 6).

Wykres 5. Liczba projektów zrealizowanych przez polskie biblioteki akademickie ze środków ministerialnych w latach 2017-2021

Źródło: oprac. własne.

Wykres 6. Rodzaje projektów zrealizowanych przez polskie biblioteki akademickie ze środków ministerialnych w latach 2017-2021

Źródło: oprac. własne.

Ogółem w latach 2017-2021 bibliotekom akademickim udało się pozyskać fundusze na łączną kwotę ponad 189 mln zł. Mimo że kwota ta wydaje się ogromna, warto pamiętać, że stanowiła ona zaledwie niewielki odsetek całego budżetu omawianych wyżej programów. Budżet Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa na lata 2014-2020 wyniósł bowiem 2,1 mld euro, z czego 949,6 mln euro w samym priorytecie 2. E-administracja i otwarty rząd, do którego przypisano działania z zakresu cyfrowego udostępniania informacji sektora publicznego, zasobów nauki i zasobów kultury. Z kolei roczne budżety programów DUN i SON wahały się w granicach 12-16 mln zł.

PODSUMOWANIE

Z przeglądu literatury fachowej wynika, że najczęstszymi innowacjami wdrażanymi zarówno w polskich, jak i zagranicznych bibliotekach akademickich w latach 2017-2021 były innowacje społeczne i organizacyjne (por. Tab. 3).

Tabela 3. Rodzaje innowacji wdrażanych przez polskie i zagraniczne biblioteki akademickie prezentowane na łamach czasopism bibliotekoznawczych w latach 2017-2021

Rodzaje innowacji	Liczba artykułów i ich procentowy udział w badanym zbiorze	
	Piśmiennictwo zagraniczne	Piśmiennictwo polskie
innowacje komunikacyjne	64 (15%)	3 (3,2%)
innowacje marketingowe	10 (2,3%)	9 (9,6%)
innowacje organizacyjne	113 (26,3%)	28 (29,8%)
innowacje produktowe	38 (8,8%)	21 (22,4%)
innowacje społeczne	171 (39,9%)	25 (26,5%)
innowacje technologiczne	33 (7,7%)	8 (8,5%)
SUMA	429	94

Źródło: oprac. własne.

Taki rezultat badań w zasadzie nie dziwi, jeśli weźmie się pod uwagę fakt, że biblioteki są instytucjami społecznymi i muszą reagować na stale zmieniające się potrzeby swoich społeczności. O ile polskie biblioteki akademickie w obszarze innowacji społecznych kładły nacisk na przyjazną organizację przestrzeni, poprawę dostępu do zbiorów czy nowoczesne wyposażenie bibliotek, to biblioteki na świecie większą uwagę skupiały na badaniach satysfakcji użytkowników, a poprzez to dostosowywaniu usług i kolekcji do różnych, nierzadko nieoczywistych, grup użytkowników oraz tworzeniu dedykowanych przestrzeni bibliotecznych, wykraczających poza przestrzeń do kreatywnej pracy. W pracach dotyczących

obydwu rodzajów bibliotek podkreślano otwartość bibliotekarzy na czytelników oraz znaczenie ich kształcenia jako elementu wzmacniania zasobów klienckich bibliotek. Ekspozowano także ich rolę w procesach gromadzenia i zarządzania danymi badawczymi oraz podnoszenia poziomu kompetencji cyfrowych użytkowników.

W obszarze innowacji organizacyjnych nie zarysowały się w zasadzie istotne różnice między bibliotekami polskimi i zagranicznymi. W obu przypadkach znaczenie miały zarządzanie strategiczne i zarządzanie wiedzą o klientach, w obu – występowały podobne problemy w dostępie do informacji (zwłaszcza cyfrowej), polityce gromadzenia zbiorów, organizacji pracy, sposobach rozwiązywania konfliktów czy motywowania pracowników.

Również w odniesieniu do innowacji komunikacyjnych i marketingowych nie odnotowano jakichś znaczących rozbieżności. Zarówno w obcojęzycznych, jak i w polskich tekstach z tego zakresu podkreślano potrzebę ścisłej współpracy ze środowiskami naukowymi, wspierania procesów dydaktycznych i ewaluacji dorobku naukowego, poszukiwania zewnętrznych źródeł finansowania czy wykorzystywania mediów społecznościowych do kreowania pozytywnego wizerunku bibliotek.

Największe różnice ujawniły się w obszarze innowacji produktowych i technologicznych. O ile we wszystkich pracach podnoszono kwestie konieczności wdrażania nowych technologii do bibliotek, tworzenia repozytoriów danych badawczych czy budowy użytecznych narzędzi wyszukiwawczych, to w polskich publikacjach nie odnotowano doniesień na temat wdrożeń cloud computingu, technologii *blockchain*, rozszerzonej rzeczywistości czy sztucznej inteligencji. Niewiele uwagi poświęcano także integracji lokalnych metadanych z metadanymi zasobów globalnych, konieczności zabezpieczania prywatnych danych użytkowników czy partycypacyjnemu podejściu do tworzenia zasobów (*crowdsourcing*). Identyczną tendencję zaobserwowano w projektach prorozwojowych finansowanych ze środków ministerialnych, w których zabrakło przedsięwzięć zakładających implementację zaawansowanych technologii (choć trudno jednoznacznie określić, na ile było to wyłącznie wynikiem założeń omawianych programów, na ile podejścia samych bibliotek).

Z całą pewnością stwierdzić można, że analiza piśmiennictwa fachowego potwierdziła ustalenia Sabiny Kwiecień z 2015 r. i dowiodła w polskich bibliotekach akademickich dominacji innowacji organizacyjnych i społecznych (Kwiecień 2015). Z kolei weryfikacja projektów finansowanych ze środków ministerialnych choć wykazała analogiczną tendencję jak w latach 2010-2015, bo uwidoczniała – podobnie jak wówczas – przewagę finansowania procesów opracowywania, digitalizacji i udostępniania zbiorów oraz mniejszego zaangażowania bibliotek w tworzenie repozytoriów i baz danych, to wykazała także nowy trend – budowę banków da-

nych badawczych. Każe to żywić nadzieję, że w ciągu kilku najbliższych lat polskie biblioteki akademickie będą nie tylko wdrażać innowacje w obszarze własnych struktur organizacyjnych, metod i form pracy, procesów bibliotecznych czy oferty usługowej, ale także pomagać firmom w procesach globalizacji ich działalności biznesowej czy podejmowaniu strategicznych decyzji opartych na danych.

BIBLIOGRAFIA

- Adamiec, Sabina (2007a). Komunikacja warunkiem kapitału społecznego biblioteki. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Zarządzanie i Marketing*, z. 1, s. 27-34.
- Adamiec, Sabina. (2007b). Strategiczne zarządzanie potencjałem ludzkim w bibliotece. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Zarządzanie i Marketing*, z. 2, s.115-126.
- Bartoli, Annie; Hermel, Philippe (2004). Managing change and innovation in IT implementation process. *Journal of Manufacturing Technology Management*, no. 15 (5), s. 416-425.
- Białoń, Lidia (2010). Zręby teorii innowacji. W: *Zarządzanie działalnością innowacyjną*. Red. L. Białoń. Warszawa: Placet, s. 11-60.
- Chesbrough, Henry; Vanhaverbeke, Wim; Wes, Joel (2006). *Open Innovation – Researching a New Paradigm*. Oxford: Oxford University Press.
- Chrapczyńska, Beata (2017). Innowacje w bibliotece akademickiej – czy wprowadzanie nowoczesnych rozwiązań wpływa pozytywnie na ocenę biblioteki i bibliotekarz. *PTINT. Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej*, nr 1-2, s. 35-43.
- Gassmann, Olivier; Enkel, Ellen (2004). *Towards a Theory of Open Innovation: Three Core Process Archetypes* [online]. University of St. Gallen [dostęp: 25.10.2022]. Dostępny w WWW: https://www.alexandria.unisg.ch/274/1/Gassmann_Enkel.pdf.
- Jaskowska, Bożena (2004). Kultura organizacyjna służb informacyjnych w procesie wprowadzania zmian. *Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej*, nr 2, s. 3-9.
- Kamińska, Joanna (2000). Jakość zasobów ludzkich w zarządzaniu zmianami w bibliotece. *Ekonomia i Humanistyka*, nr 1, s. 42-47.
- Kamińska, Joanna (2008a). *Kapitał intelektualny biblioteki*. W: *Zarządzanie kadrami w bibliotece: praca zbiorowa*. Red. J. Kamińska, B. Żołądowska-Król. Warszawa: Wydaw. SBP, s. 13-19.
- Kamińska, Joanna (2008b). *Wpływ stylu kierowania na kulturę organizacyjną biblioteki*. W: *Kultura organizacyjna w bibliotece. Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Białystok, 4-6 czerwca 2007*. Red. H. Brzezińska-Stec. Białystok: Wydaw. Uniwersytetu w Białymstoku, s. 197-208.
- Kolasa, Władysław Marek (2021). Międzynarodowe czasopisma z zakresu Library & Information Science w polskim wykazie czasopism naukowych. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia*, t. 19, s. 562-583.

- Kołodziejczyk, Edyta (2013). Kultura innowacyjna w bibliotece naukowej. W: *Kreatywność i innowacje w bibliotece naukowej. 14. Ogólnopolska Konferencja Bibliotek Niepaństwowych Szkół Wyższych, Łódź, 2013 r.: teksty naukowe*. Red. A. Marciniak, I. Sójkowska. Łódź: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, s. 15-28.
- Komunikat (2019). *Komunikat Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 3 lipca 2019 r. o ustanowieniu programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” i naborze wniosków* [online]. Ministerstwo Edukacji i Nauki [dostęp: 25.10.2022]. Dostępny w WWW: <https://www.gov.pl/attachment/ab92f5c1-e077-4844-8e03-c4508d3701ed>.
- Kozioł-Nadolna, Katarzyna (2012). *Modele zarządzania innowacjami w XXI wieku. W: Historia i powstanie nauk o zarządzaniu*. Red. B. Mikuła. Kraków: Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, s. 295-302.
- Kowalska, Małgorzata (2019). *Innowacyjność i zarządzanie zmianami w pracy bibliotek. W: Zarządzanie biblioteką*. Red. M. Wojciechowska. Warszawa: Wydaw. Naukowe i Edukacyjne SPB, s. 87-109.
- Krupa, Wojciech; Krupa, Kazimierz (2003). Aspekty wdrażania zmian organizacyjnych. Rola liderów w pokonywaniu oporów (poglądy wybranych autorów). *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Oeconomica*, nr 167, s. 103-117.
- Kubów, Stefan (2012). *Elastyczne struktury zarządzania – możliwości zastosowania w bibliotekach*. W: *Koncepcje organizacji bibliotek*. Red. M. Wojciechowska. Gdańsk: Wydaw. Ateneum – Szkoły Wyższej, s. 41-49.
- Kubów, Stefan (2008). *Rola menadżera w tworzeniu klimatu organizacyjnego biblioteki. Kultura organizacyjna w bibliotece. Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Białystok, 4-6 czerwca 2007*. Red. H. Brzezińska-Stec. Białystok: Wydaw. Uniwersytetu w Białymstoku, s. 345-349.
- Kwiecień, Sabina (2015). Innowacje w bibliotece naukowej – teoria i praktyka. W: *Bibliotekarz 2.0. Nowoczesność na bazie tradycji*. Red. S. Skórka, M. Rogoż, E. Piotrowska. Kraków: Wydaw. Naukowe UP, s. 99-111.
- Martyniak, Zbigniew (2002). *Nowe metody i koncepcje zarządzania*. Kraków: Wydaw. Akademii Ekonomicznej.
- MFiPR (2014). *Program Polska Cyfrowa* [online]. Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej [dostęp: 25.10.2022]. Dostępny w WWW: <https://www.polskacyfrowa.gov.pl/strony/o-programie/zasady/dla-kogo-jest-program/>.
- MFiPR (2022). *Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021–2027: Założenia do nowego Programu* [online]. Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej [dostęp: 25.10.2022]. Dostępny w WWW: <https://www.polskacyfrowa.gov.pl/strony/o-programie/fundusze-europejskie-na-rozwoj-cyfrowy-2021-2027/zalozenia-do-nowego-programu/>.
- Mierzejewska, Beata (2008). Open Innovation – nowe podejście w procesach innowacji. *E-mentor*, nr 2 (24), s. 59-68.
- Ocieczek, Wioletta; Żelichowska, Monika (2015). Popytowe podejście do innowacji jako nowa koncepcja procesu innowacyjnego w przedsiębiorstwie. W: *Innowacje w zarządzaniu i inżynierii produkcji*. Red. R. Knosala. Opole: Oficyna Wydawnicza Polskiego Towarzystwa Zarządzania Produkcją, s. 171-179.
- Olejniczuk-Merta, Anna (2015). Konsumpcja czynnikiem innowacyjnego rozwoju. *Marketing i Rynek*, nr 2, s. 5-13.

- Sobka, Mariusz (2014). *Zmiany organizacyjne w teorii i praktyce*. Lublin: Politechnika Lubelska.
- Szymańska, Anna Irena (2012). Innowacyjność produktowa przedsiębiorstw produkcyjnych a preferencje konsumentów. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego i Towarzystwa Geograficznego*, nr 20, s. 147-161.
- Ustawa (2010). *Ustawa z dnia 30 kwietnia 2010 r. o zasadach finansowania nauki*. Dz. U. 2010, Nr 96, poz. 615.
- Willecki, Jacek (2017). Aktywność prorozwojowa bibliotek akademickich związana z działaniami na rzecz nauki i upowszechnianiem nauki, finansowana ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w latach 2010-2015. *Przegląd Biblioteczny*, z. 1, s. 21-33.
- Wilk, Grażyna (2013). Innowacje w bibliotece naukowej – sceptycznie. W: *Kreatywność i innowacje w bibliotece naukowej. 14. Ogólnopolska Konferencja Bibliotek Niepaństwowych Szkół Wyższych, Łódź, 2013 r.: teksty naukowe*. Red. A. Marciniak, I. Sójkowska. Łódź: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, s. 30-57.
- Wiśniewska, Sylwia (2015). *Skuteczność niekomercyjnych instytucji otoczenia biznesu we wspieraniu innowacji marketingowych małych i średnich przedsiębiorstw*. Kraków: Wydaw. Uniwersytetu Ekonomicznego.
- Wojciechowska, Maja (2014). *Studium zarządzania niematerialnymi zasobami bibliotek*. Gdańsk: Wydaw. Uniwersytetu Gdańskiego.
- Wojciechowska, Maja (2016). Wpływ otoczenia na zmiany w bibliotece. *Studia Bibliologiczne*, s. 23-28.
- Wojciechowska, Maja (2006). *Zarządzanie zmianami w bibliotece*. Warszawa: Wydaw. SBP.
- Zalega, Tomasz (2015). *Innowacje a konsumpcja i zachowania konsumpcyjne – wybrane zagadnienia. Marketing i Rynek*, nr 2, s. 14-25.
- Żołędowska-Król, Beata (2008a). Badania opinii pracowników jako instrument wspomagający zarządzanie relacjami wewnętrznymi w bibliotece. W: *Zarządzanie kadrami w bibliotece*. Red. J. Kamińska, B. Żołędowska-Król. Warszawa: Wydaw. SBP, s. 48-56.
- Żołędowska-Król, Beata (2008b). *Luka wizerunkowa a analiza satysfakcji pracowników biblioteki*. W: *Kultura organizacyjna w bibliotece. Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Białystok, 4-6 czerwca 2007*. Red. H. Brzezińska-Stec. Białystok: Wydaw. Uniwersytetu w Białymstoku, s. 54-62.

Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 9 stycznia 2023 r.

MAŁGORZATA KOWALSKA-CHRZANOWSKA
Institute of Information and Communication Research
Nicolaus Copernicus University in Toruń
e-mail: koma@umk.pl
ORCID 0000-0002-2839-5732

ACADEMIC LIBRARIES AS SPACE FOR INNOVATION

KEYWORDS: Innovations. Academic libraries. Activities supporting development. Public funds.

ABSTRACT: Thesis/Objective – Since the 1980s, knowledge management and innovation have been considered as key success factors for academic libraries, allowing them to react faster and more effectively to the evolution of external environment. The author presents various innovations and activities supporting development implemented in Polish academic libraries in the last five years (2017-2021). **Research methods** – The author begins with the presentation of innovations implemented in Polish libraries in the light of the reference literature. In the second part of the article, based on the analysis of projects submitted for co-financing within selected ministerial programs, the author discusses types of the most frequently subsidized projects supporting development. **Results/Conclusions** – The literature review shows that in the years 2017-2021 Polish academic libraries focused mostly on social and organizational innovations. Compared to foreign libraries, no significant difference was observed in the area of organizational, communication and marketing innovations. The most significant differences emerged in the area of product and technological innovations. The reference literature did not reflect any implementations of cloud computing, blockchain technology, augmented reality or artificial intelligence in Polish academic libraries. On the other hand, the verification of projects financed from ministerial funds revealed the dominance of subsidies for cataloging, digitization and electronic circulation of the collections, while much less was spent on the construction of repositories, databases and data banks.

PRZEMYSŁAW KRYSIŃSKI
Instytut Badań Informacji i Komunikacji
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
e-mail: krys@umk.pl
ORCID 0000-0001-7946-3515

ROLA I ZNACZENIE BIBLIOTEK W KSZTAŁTOWANIU POTENCJAŁU INTELIGENTNEGO MIASTA

Dr Przemysław Krysiński, adiunkt w Instytucie Badań Informacji i Komunikacji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Interesuje się cyfrowymi usługami publicznymi, mediami społecznościowymi, nowymi technologiami oraz partycypacyjną rolą instytucji GLAM w kształtowaniu potencjału inteligentnych miast. Współtwórca wielu kursów e-learningowych, m.in. „Bibweb” (realizowany przy udziale Fundacji Bertelsmanna, Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie oraz Komisji Wydawnictw Elektronicznych SBP) i „Login: biblioteka” (w ramach Programu Rozwoju

Bibliotek, przy udziale Fundacji Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego, Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności oraz Fundacji Billa i Melindy Gates). Autor wielu prac naukowych, w tym monografii pt. *Smart city w przestrzeni informacyjnej*, poświęconej rozwiązaniom smart wdrażanym w inteligentnych miastach w Polsce i poza jej granicami. Poza działalnością naukową i dydaktyczną prowadzi szkolenia z zakresu kreowania wizerunku w Internecie i wykorzystania mediów społecznościowych w sektorze informacyjnym.

SŁOWA KLUCZOWE: *Smart city*. Inteligentne miasto. Partycypacja społeczna. Biblioteka. Współpraca

ABSTRAKT: **Teza/cel artykułu** – Przedmiotem artykułu jest zaprezentowanie nowej roli bibliotek jako instytucji kształtujących potencjał inteligentnego mia-

sta. Celem przeprowadzonych analiz było ustalenie, czy i w jakim stopniu biblioteki mogą swoimi działaniami wpływać na rozwój miasta, przyczyniając się do wzmocnienia jego potencjału. **Metoda** – Zastosowano metodę wielokrotnego studium przypadku, za pomocą której dokonano przeglądu projektów i rozwiązań inicjowanych przez biblioteki w Polsce i za granicą, mających wpływ na kształtowanie potencjału miasta. Zaprezentowane przykłady pochodzą w większości z prac przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych, w tym reprezentantów nauk o komunikacji społecznej i mediach. Zgromadzony materiał uzupełniono o rozwiązania opisane w raportach, na stronach bibliotek oraz wybranych serwisach branżowych. **Wnioski** – Przeprowadzona analiza dowiodła, że biblioteki jako instytucje zajmujące się szeroko pojętą działalnością informacyjną, mogą z powodzeniem odgrywać znaczącą rolę w budowaniu i polepszaniu relacji między wszystkimi podmiotami zainteresowanymi kształtowaniem potencjału inteligentnego miasta. W ten sposób, wykorzystując doświadczenie oraz umiejętności pracowników bibliotek, miasto może łatwiej dotrzeć ze swoimi pomysłami do mieszkańców, uwzględniając ich najważniejsze potrzeby.

WPROWADZENIE

Biblioteka już dawno przestała pełnić rolę instytucji zajmującej się wyłącznie zaspokajaniem potrzeb informacyjnych swoich użytkowników. W obliczu rozwoju technologii informacyjno-komunikacyjnych, coraz więcej placówek z tzw. sektora GLAM aktywnie uczestniczy w działaniach na linii miasto-obywatel, wielokrotnie przyjmując rolę inicjatora różnego typu przedsięwzięć (np.: kursy, szkolenia, warsztaty, akcje społeczne, wydarzenia wspierające i popularyzujące różnego rodzaju przedsięwzięcia obywatelskie, zmiany inicjowane w obszarze komunikacji i transportu, nowe rozwiązania projektowane z myślą o rozwoju turystyki). Dynamicznie rozwijające się ośrodki miejskie coraz częściej „dzielą się władzą” poprzez włączanie mieszkańców w procesy decyzyjne na drodze konsultacji społecznych oraz innych przejawów partycypacji społecznej (np.: budżet obywatelski, kawiarnie i panele obywatelskie, kluby dyskusyjne).

W inteligentnych społecznościach kluczowa jest rola bibliotek, które coraz częściej stają się centrami wsparcia dla wielu podejmowanych działań, odgrywając ważną rolę i angażując obywateli w projekty społecznościowe lub inne rozwiązania inicjowane przez miasto. Aby biblioteka skutecznie wypełniała swoją nową misję, konieczne jest właściwe zidentyfikowanie potrzeb skupionej wokół niej społeczności, a co za tym idzie – wypracowanie odpowiednich form komunikacji. Jest to szczególnie ważne w kontekście przygotowania odpowiedniej oferty i realizacji projektów wpisujących się w koncepcję *smart city*, wykorzystujących potencjał intelektualny mieszkańców oraz nowoczesne technologie w najważniejszych obszarach funkcjonowania miasta.

KONCEPCJA SMART CITY – ROZWAŻANIA DEFINICYJNE

Smart city (inteligentne miasto) to zjawisko, które coraz częściej staje się przedmiotem rozważań przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych. Jeszcze do niedawna kojarzone było wyłącznie z projektowaniem miast, urbanizacją, działaniami mającymi na celu usprawnienie transportu miejskiego czy wdrażaniem zmian mających na celu ochronę klimatu. Od drugiej dekady obecnego stulecia obserwuje się wzrost zainteresowania tą tematyką również wśród naukowców zajmujących się obszarem mediów i komunikacji społecznej. Coraz częściej, zarówno w pracach zagranicznych, jak i polskich, prezentowane są wyniki badań, których przedmiotem jest *smart city* rozpatrywane z punktu widzenia rozwijających się technologii informacyjno-komunikacyjnych i ich wpływu na różne obszary funkcjonowania miasta (Krysiński 2020, s. 297).

Inteligentne miasto to pojęcie, którego nie da się jednoznacznie zdefiniować. Najczęściej jest rozumiane jako wypadkowa kilku czynników wpływających na rozwój miasta oraz sposobu jego zarządzania. Wśród najważniejszych bodźców sprzyjających temu zjawisku należy wyróżnić m.in.: elastyczność, otwarcie na zmiany, indywidualność, świadomość mieszkańców w zakresie samodecydowania, chęć wypracowania odpowiedniej strategii oraz zaangażowanie. Ten ostatni czynnik jest szczególnie ważny, ponieważ bez odpowiedniego podejścia, wprowadzanie jakichkolwiek zmian, a w dalszej kolejności ich ugruntowanie, nie ma sensu. W literaturze przedmiotu oraz we wszelkiego rodzaju dokumentach normatywnych, *smart city* w zasadzie nie odnosi się wyłącznie do jednego aspektu funkcjonowania miasta. Warto też dodać, że nie istnieją żadne akty prawne, które regulowałyby w sposób odrębny funkcjonowanie miasta „inteligentnego”. Większość badaczy postrzega *smart city* w sposób kompleksowy, nie tylko jako miasto funkcjonujące w oparciu o inteligentne rozwiązania technologiczne i zaawansowane systemy informatyczne, ale przede wszystkim jako miasto, które potrafi umiejętnie zaspokajać potrzeby swoich mieszkańców (Krysiński 2020, s. 297-299).

Jedną z wiodących definicji odnoszących się do inteligentnego miasta jest koncepcja opracowana przez naukowców z Uniwersytetu w Wiedniu. Zespół pod kierunkiem Rudolfa Giffingera opracował raport zatytułowany „Smart cities. Ranking of European medium-sized cities”. Teoria Giffingera stała się punktem wyjścia dla innych badaczy, których rozważania definicyjne w dużej mierze nawiązują do tego, co zaproponował austriacki badacz (Giffinger et al., 2007).

Opierając się na powyższych ustaleniach, Boyd Cohen zaproponował koncepcję „Koła inteligentnego miasta” (ang. *Smart City Wheel*) – modelu określającego główne gałęzie identyfikujące miasto. Zgodnie z przyjętymi założeniami, miasto inteligentne to takie, którego potencjał budują:

- inteligentna gospodarka (ang. *smart economy*): lokalne i globalne wzajemne powiązania,
- inteligentni mieszkańcy (ang. *smart people*): inkluzywne i kreatywne społeczeństwo, działalność edukacyjna,
- inteligentny urząd (ang. *smart governance*): usługi internetowe, infrastruktura, otwarty urząd,
- inteligentna mobilność (ang. *smart mobility*): zintegrowane technologie informatyczne, zrównoważona mobilność,
- inteligentne środowisko (ang. *smart environment*): ekologiczne budynki, inteligentne zarządzanie zasobami, planowanie przestrzenne,
- inteligentne życie (ang. *smart living*): zdrowie, bezpieczeństwo, powszechny dostęp do kultury (Gotlibowska, 2018).

Oprócz powyższej koncepcji, badacz zaproponował szczególną klasyfikację zrównoważonych miast, które można określić mianem *smart*. Cohen zwrócił uwagę, że na podstawie wdrażanych rozwiązań i wykorzystywanych technologii można wyróżnić trzy rodzaje inteligentnych miast:

- Smart City 1.0 – wczesna faza rozwoju, w której głównymi inicjatorami wykorzystania nowych technologii są firmy z branży informatycznej, świadczące określone rozwiązania (np. sprzęt komputerowy i oprogramowanie),
- Smart City 2.0 – faza rozwoju inteligentnych miast, w której znaczącą rolę odgrywają przedstawiciele władz lokalnych, wdrażając nowe rozwiązania technologiczne, zmierzając tym samym do poprawy jakości życia mieszkańców; mamy tu do czynienia z bardziej świadomym wykorzystywaniem rozwiązań oferowanych przez firmy sektora ICT (np. publiczne sieci WiFi, inteligentne sterowanie ruchem ulicznym, transport wykorzystujący energię elektryczną),
- Smart City 3.0 – najbardziej zaawansowana faza rozwoju miast, w której kluczowe znaczenie mają mieszkańcy korzystający z nowoczesnych technologii (np. projekty edukacyjne dla osób wykluczonych cyfrowo), biorący czynny udział w sprawowaniu władzy w mieście poprzez hackathony, panele dyskusyjne, konsultacje społeczne) (*The 3 Generations...*, 2015).

Reasumując, aby miasto mogło określać się mianem „smart”, musi dysponować kapitałem ludzkim i społecznym, odpowiednią infrastrukturą komunikacyjną oraz rozwijać się w sposób zrównoważony. Kluczowe znaczenie ma także partycypacyjny system sprawowania władzy, zmierzający do podnoszenia jakości życia mieszkańców. W Stanach Zjednoczonych to właśnie nowe technologie informacyjno-komunikacyjne są postrzegane jako główne determinanty w tworzeniu inteligentnego miasta, z kolei w Australii najważniejszym czynnikiem miastotwórczym są cyfrowe media, przemysł kreatywny oraz rozwój w obszarze kultury i sztuki. W krajach europejskich decydujące znaczenie dla wzmacniania potencjału

miasta ma wdrażanie odpowiedniej polityki zarządzania, opartej na mechanizmach partycypacyjnych, gdzie ewentualne konflikty są rozwiązywane na drodze porozumienia. Ważne jest także tworzenie odpowiednich struktur organizacyjnych oraz umiejętne koordynowanie zadań na różnych poziomach administracji (Stawarz, Sikora-Fernandez, Turała, 2012).

Według raportu „IESE Cities in Motion Index” z 2020 r., uwzględniającego 174 najbardziej inteligentne miasta świata, tylko dwa polskie miasta zakwalifikowały się do pierwszej setki zestawienia. Liderem jest Londyn, tuż za nim są Nowy Jork i Paryż. Warszawa uplasowała się na 54. pozycji, Wrocław na 88. Każdego roku miasta analizuje się przy użyciu następujących wskaźników: kapitał ludzki, spójność społeczna, gospodarka, zarządzanie publiczne, partycypacja społeczna, środowisko naturalne, mobilność i transport, planowanie przestrzenne, wydajność i zaawansowane technologie. Warto nadmienić, że w ostatnich latach w Polsce nowoczesne rozwiązania coraz częściej są obecne w obszarach związanych np. z implementowaniem i obsługą aplikacji miejskich przeznaczonych na smartfony i tablety, systemach poprawiających ruch uliczny oraz usługach administracji publicznej. Wiele ośrodków miejskich inwestuje w aplikacje umożliwiające dokonywanie płatności online za przejazdy komunikacją miejską lub za korzystanie z miejsca parkingowego. Potrzeby mieszkańców w tym zakresie są coraz większe i władze miast coraz chętniej je zaspokajają (Berrone, Ricart, 2020).

Coraz więcej innowacyjnych projektów, przede wszystkim realizowanych w ramach budżetów obywatelskich, dotyczy funkcjonowania instytucji prowadzących działalność informacyjną, w tym przede wszystkim bibliotek. Instytucje te są ważnym ośrodkiem życia kulturalnego i społecznego dla lokalnych społeczności, których przedstawiciele nie tylko są beneficjentami wdrażanych rozwiązań, ale także nierzadko ich inicjatorami. W obu przypadkach biblioteki, a przede wszystkim ich wykwalifikowani pracownicy, angażują się w działania o szerszym zasięgu.

SMART CITY A BIBLIOTEKA

Jak już wcześniej wspomniano, koncepcja *smart city* stanowi przedmiot zainteresowania badaczy reprezentujących różne dyscypliny naukowe. Jednak w ostatnich latach obserwuje się wzrost zainteresowania tym zagadnieniem także wśród przedstawicieli nauk humanistycznych i społecznych. W efekcie powstaje coraz więcej publikacji, których autorzy próbują odpowiedzieć na pytanie, czy i w jakim stopniu instytucje będące przedstawicielami tzw. sektora informacyjnego wpływają na kształtowanie i wzmacnianie potencjału inteligentnego miasta. W związku z tym, że kompleksowe rozważania dotyczące wszystkich rodzajów instytucji

GLAM w odniesieniu do koncepcji *smart city* przerosłyby ramy niniejszego opracowania, autor skupił się wyłącznie na omówieniu roli i znaczenia bibliotek w tym kontekście.

Z uwagi na to, że w Polsce koncepcja *smart city* jest nadal stosunkowo nowym zagadnieniem, rzadko rozpatruje się ją w odniesieniu do bibliotek. O wiele częściej badacze skupiają swoją uwagę na kwestiach dotyczących urbanistyki, transportu czy ekologii. Badania nad rolą i znaczeniem bibliotek w odniesieniu do wzmacniania potencjału inteligentnych miast prowadzi m.in. Mariusz Luterek, który analizując działalność wybranych bibliotek amerykańskich i europejskich, wyodrębnił kilka najważniejszych obszarów, w których tego typu instytucje mogą stanowić swego rodzaju zaplecze lub wsparcie dla inteligentnego miasta:

- inteligentny budynek (ang. *smart building*) – w inteligentnym i zrównoważonym mieście budynki użyteczności publicznej, w tym także biblioteki, powinny zużywać jak najmniej energii i wody, a tym samym przyczyniać się do ochrony środowiska i dbałości o jakość i czystość powietrza; coraz częściej elewacje budynków porastają rośliny, a na dachach instaluje się ogrody celem poprawy jakości powietrza i stworzenia lepszych warunków dla ptaków i owadów; w otoczeniu bibliotek pojawiają się także stacje rowerowe oraz ładowarki dla pojazdów zasilanych zieloną energią;
- usługi inteligentne (ang. *smart services*) – biblioteki mogą służyć miastu, jego mieszkańcom i przedsiębiorcom, dostarczając wysokiej jakości informacji (bazy danych, biblioteki cyfrowe i repozytoria), a przez to przyczyniać się do rozwoju potencjału intelektualnego wszystkich zainteresowanych wdrażaniem inteligentnych rozwiązań;
- inteligentna infrastruktura (ang. *smart infrastructure*) – biblioteki są instytucjami zapewniającymi dostęp do bezprzewodowej sieci internetowej oraz umożliwiają skorzystanie z komputera; w niektórych miastach biblioteki publiczne oferują możliwość wypożyczenia sprzętu do domu;
- kompetencje cyfrowe (ang. *information literacy*) – korzystając z potencjału wykwalifikowanych pracowników, biblioteki mogą organizować wszelkiego rodzaju kursy i szkolenia pozwalające na zdobycie umiejętności cyfrowych; w wielu bibliotekach prowadzone są także zajęcia skierowane do różnych grup społecznych, których przedstawiciele słabiej radzą sobie z obsługą komputera i Internetu (np. uczniowie, seniorzy);
- zrównoważony rozwój (ang. *sustainability*) – biblioteki mogą organizować zajęcia mające na celu uwrażliwianie mieszkańców na kwestie dotyczące ochrony środowiska i dbałości o jakość powietrza;

- kreatywność (ang. *creativity*) – biblioteki mogą oferować cały wachlarz zajęć rozwijających kreatywność mieszkańców miasta – od skierowanych do najmłodszych kursów z zakresu robotyki i projektowania stron internetowych po szkolenia z grafiki komputerowej adresowane do młodzieży szkolnej; wiele placówek prowadzi także zajęcia rysunkowe i muzyczne pozwalające na zrelaksowanie się i wyciszenie;
- partycypacja społeczna (ang. *social participation*) – biblioteki mogą wspierać procesy partycypacyjne zachodzące w rozwijających się ośrodkach miejskich; poprzez odpowiednie kursy i szkolenia pracownicy bibliotek mogą uczyć, jak korzystać z internetowych narzędzi uczestnictwa oraz promować postawy obywatelskie wśród mieszkańców miasta;
- inteligentny biznes (ang. *smart business*) – biblioteki mogą wspierać pracowników lokalnych firm oraz osoby decydujące się na założenie własnej działalności gospodarczej i dostarczać im fachowej wiedzy, włącznie z dostępem do baz danych i repozytoriów (Luterek 2020).

Nieco inną koncepcję zaproponował Mayukh Bagchi, podkreślając, że inteligentne biblioteki i ich pracownicy, rozumiani jako inteligentni menedżerowie wiedzy, są niezbędnymi elementami warunkującymi powstanie, utrzymanie i rozwój inteligentnych ośrodków miejskich. Włoski badacz zaproponował, by postrzegać biblioteki w kontekście budowania potencjału *smart city*, traktując je jako:

- miejsce, w którym korzysta się z technologii informacyjno-komunikacyjnych, ułatwiając obsługę mieszkańców o zróżnicowanych potrzebach informacyjnych;
- centralny ośrodek zarządzania technologią i innowacjami w mieście, zapewniający otwarty dostęp do informacji, promujący ideę otwartej nauki i cyfrowych repozytoriów;
- inteligentne zaplecze dla rozwijającego się miasta, zorientowane na jego mieszkańców i oferujące cyfrowe usługi w wielu obszarach funkcjonowania (np. Digital Curation – selekcja, konserwacja, gromadzenie i archiwizacja danych; Research Data Management – organizacja, przechowywanie i udostępnianie danych gromadzonych i wykorzystywanych w celach naukowo-badawczych);
- centrum nauki i kształtowania umiejętności, aktywnie uczestniczące w rozwoju i wspierające potencjał naukowy miasta, inicjujące nowe rozwiązania – np. Massive Open Online Courses (MOOCs), otwarte zasoby edukacyjne (OER), mashupy edukacyjne, itp.;
- miejsce angażowania społeczności za pomocą inteligentnych usług informacyjnych wykorzystujących nowe rozwiązania technologiczne (sieci semantyczne, Big Data);

- przestrzeń twórcza (ang. Hackerspace lub Hacklab) – obszar i/lub usługa, która oferuje mieszkańcom możliwość tworzenia materiałów intelektualnych i fizycznych z użyciem komputerów, drukarek 3D, narzędzi do przechwytywania i edycji treści audiowizualnych oraz tradycyjnych artykułów artystycznych i rzemieślniczych;
- zespół wysoko wykwalifikowanych bibliotekarzy – menedżerów wiedzy, doświadczonych i sprawnie posługujących się nowymi rozwiązaniami technologicznymi, promujących ideę inkluzywnego i zrównoważonego zarządzania (Bagchi, 2019).

Jak zauważył Joachim Schöpfel, coraz więcej bibliotek publicznych i akademickich funkcjonuje w myśl koncepcji inteligentnego miasta, zwłaszcza w odniesieniu do kwestii zarządzania informacją, wdrażania nowoczesnych technologii oraz procesów integracji mieszkańców oraz miejskich instytucji. Na tej podstawie badacz zaproponował nową koncepcję inteligentnej biblioteki funkcjonującej w czterech obszarach: inteligentne usługi, inteligentni ludzie, inteligentne miejsce i inteligentne zarządzanie. W świecie, w którym informacja stała się dobrem powszechnym i wszechobecnym, biblioteki muszą na nowo zdefiniować swoją rolę i na nowych zasadach funkcjonować w nowym ekosystemie. Nie mając wyłącznego monopolu na dostęp do informacji i zarządzanie nią, mogą stać się centrum wiedzy, służąc mieszkańcom w wielu obszarach, zachęcając ich do większego angażowania się w sprawy dotyczące najbliższego otoczenia (Schöpfel, 2018).

POLSKIE BIBLIOTEKI W NOWEJ ROLI

W Polsce zagadnienie *smart city*, poza literaturą naukową, praktycznie nie jest rozpatrywane w kontekście bibliotek i oferowanych przez nie usług. Brakuje przykładów wdrożeń inteligentnych rozwiązań, a jeśli takowe się zdarzają to rzadko są one traktowane jako inicjatywy wspierające budowę i rozwój potencjału miasta. Zapewne jest tak również dlatego, że poszczególne założenia koncepcji *smart city* są realizowane w polskich miastach głównie w obszarach spoza tzw. sektora informacyjnego. Warto jednak wspomnieć o pojedynczych projektach, realizowanych w myśl idei inteligentnego miasta, w przypadku których biblioteki stanowią zaplecze merytoryczne, funkcjonalne, technologiczne i logistyczne.

Warta odnotowania jest inicjatywa „Biblioteka jako przestrzeń dyskusji o sprawach lokalnych” zrealizowana w 22 gminnych i miejskich bibliotekach publicznych przez Fundację Civis Polonus w ramach Programu Rozwoju Bibliotek w 2013 r. Głównym celem projektu było zwiększenie aktywności bibliotek w przestrzeni miejskiej i wykorzystanie ich jako miejsc spotkań mieszkańców decydujących w ważnych dla nich spra-

wach. Pomysłodawcy we współpracy z lokalnymi władzami poprosili obywateli o opinię na temat przygotowywanych projektów, a bibliotekarze przyjęli rolę moderatorów dyskusji, służąc swoją wiedzą i kompetencjami w określonych kwestiach. Już na wstępnym etapie projektu zwrócono uwagę na to, że unikatową cechą bibliotek jest ich neutralność. W przeciwieństwie do sali posiedzeń rady, gdzie nie zawsze głos obywateli jest dobrze słyszalny, biblioteka jest przestrzenią wspólną, należącą do wszystkich mieszkańców, zachęcającą do dzielenia się przemyśleniami i zajmowania stanowiska w najważniejszych kwestiach z punktu widzenia lokalnej społeczności. Twórcy projektu przekonywali, że proponowane rozwiązanie może w pewien sposób odciążyć miasto, które z różnych względów nie posiada odpowiednich zasobów, by wdrażać procedury opiniowania czy współdecydowania. Urzędnicy gminni, z reguły zajęci bieżącymi sprawami i czynnościami administracyjnymi, nie mają umiejętności niezbędnych do organizowania i prowadzenia konsultacji. W tej sytuacji biblioteka, dzięki swej nowej funkcji, może być bardziej użyteczna i widoczna dla władz lokalnych, wspierając je w realizacji tak ważnych zadań, jakimi są komunikacja z mieszkańcami oraz budowanie zgody społecznej wokół przyjmowanych rozwiązań. Dla przykładu pracownicy Biblioteki Publicznej Miasta i Gminy Łapy przyjęli rolę moderatorów w dyskusji dotyczącej tworzonego Inkubatora Przedsiębiorczości. Rozmawiano na temat podjęcia działań zmierzających do poprawy warunków dla rozwoju przedsiębiorczości, a w szczególności na temat szkoleń i innych działań biznesowych skierowanych do mieszkańców. Z nieco innym problemem zmierzali się czytelnicy Gminnej Biblioteki Publicznej w Baniach Mazurskich. Tamtejsi bibliotekarze zapytali mieszkańców, czy proponowane przez placówkę formy spędzania czasu wolnego są atrakcyjne dla młodzieży. Dzięki konsultacjom mieszkańcy gminy zdali sobie sprawę, że mogą czynnie angażować się w kreowanie polityki lokalnej. Młodzież miała okazję do zgłoszenia swoich propozycji, wśród których pojawiły się m.in. szkolenia edukacyjne, kluby książki, a także zajęcia sportowe. Podobnie było w Bibliotece Publicznej Miasta i Gminy w Międzyborzu, gdzie zorganizowano panel dyskusyjny na temat wytyczenia nowych ścieżek rekreacyjnych do uprawiania różnego rodzaju sportów – jazdy na rowerze, narciarstwa biegowego, biegania i nordic walking. Opracowano kilka wariantów tras, z uwzględnieniem opinii mieszkańców, a następnie udostępniono wszystkim zainteresowanym ankietę. Bibliotekarze nie tylko współuczestniczyli w projekcie, ale także wzięli czynny udział w promowaniu go podczas gminnych wydarzeń (Napiontek, Karwacka, Ukleja, 2013).

Inny przykład stanowią działania edukacyjne podejmowane przez Powiatową i Miejską Bibliotekę Publiczną w Olkuszu we współpracy z sektorem gospodarczym. W 2012 r. przedstawiciele firmy Popiel Con-

sulting prowadzili warsztaty efektywnej nauki, a Centrum Języków Obcych Impuls – kursy języka angielskiego skierowane przede wszystkim do najmłodszych. We współpracy z tą ostatnią firmą, miasto postanowiło także przygotować nowoczesny audio-przewodnik z wykorzystaniem kodów QR.

Z kolei w Ożarowie Mazowieckim tamtejsza biblioteka wdrożyła program edukacji informatycznej dla seniorów. W projekt zaangażował się prezes Warszawskiego Rolno-Spożywczego Rynku Hurtowego Bronisze, który sfinansował druk materiałów informacyjnych i służył merytorycznym wsparciem. Na współpracę z sektorem prywatnym zdecydowano się także w Wąbrzeźnie, gdzie wspólnie z lokalnymi zakładami graficznymi wydawane są publikacje związane z ziemią wąbrzeską. Wąbrzeskie Zakłady Graficzne zajmują się stroną techniczną – cyklem wydawniczym, finansują przedsięwzięcia oraz biorą udział w promocji (kiermasze, loterie, spotkania z mieszkańcami). Wszystkie wydawnictwa przekazywane są bezpłatnie bibliotece, która z kolei udostępnia zakładom zbiory regionalne, redaguje teksty, dokonuje korekty, inicjuje spotkania autorskie oraz przygotowuje wystawy i tematyczne prezentacje multimedialne (*Biznes(wo)man też człowiek...*, 2012).

W bibliotekach w Polsce najwięcej działań jest prowadzonych w obszarze edukacji. We współpracy z organizacjami pożytku publicznego oraz szkołami różnych typów organizowane są wszelkiego rodzaju kursy i zajęcia skierowane do mieszkańców miast. Biblioteka Pedagogiczna w Piotrkowie Trybunalskim realizuje wiele zadań związanych z promowaniem edukacji ekologicznej. Gromadzi zbiory przydatne w realizowaniu edukacji ekologicznej w szkołach i przedszkolach oraz na zamówienie nauczycieli opracowuje zestawy bibliograficzne, które są rozsyłane do szkół objętych jej patronatem. Przygotowywane są także scenariusze imprez oraz materiały wzorcowe do wykorzystania w szkole. W związku z rosnącym zainteresowaniem pedagogów wychowaniem ekologicznym, biblioteka stworzyła multimedialną pracownię, w której prowadzone są zajęcia dydaktyczne z zakresu edukacji ekologicznej dla przedszkolaków i uczniów szkół ponadpodstawowych regionu piotrkowskiego. Dzięki temu możliwe jest wykorzystanie materiałów audiowizualnych oraz programów i technik multimedialnych odpowiednio dobranych do wieku odbiorców. Pracownią opiekują się nauczyciele bibliotekarze, którzy jednocześnie służą swoją wiedzą i kompetencjami (*Ekologia w bibliotece*).

Inteligentne rozwiązania są wdrażane także w większych miastach. W styczniu 2020 r. firma Rossmann podpisała z Uniwersytetem Łódzkim umowę o partnerskiej współpracy dotyczącej działalności dydaktycznej i naukowo-badawczej. W jej ramach właściciel sieci drogerii zobowiązał się sfinansować projekt i aranżację strefy użytkowej dla studentów i mieszkańców odwiedzających Bibliotekę Uniwersytetu Łódzkiego. Po-

wstała prawie 200-metrowa przestrzeń, w której nie tylko można pracować, ale przede wszystkim odpoczywać. Nie jest to pierwsza inicjatywa, w której uczestniczy Rossmann – wcześniej pilotażowo wdrażano na uniwersytecie program Młodzi w Łodzi. Nowe pomieszczenie w bibliotece zaprojektowała firma IDI Studio, wydzielając w nim mniejsze strefy za pomocą funkcjonalnych mebli i wyposażenia. Oprócz wygodnych sof i krzeseł, powstała mała sala wykładowa wyposażona w ekran i projektor. Dodatkowo stworzono oddzielone ściankami boksy do pracy indywidualnej, wyposażone w małe biurka i przenośne komputery. Projekt stanowi przykład udanej współpracy na linii sektor prywatny – uczelnia – miasto. Wprowadzone rozwiązania służą nie tylko studentom oraz kadry dydaktycznej, ale także mieszkańcom Łodzi, którzy w każdej chwili mogą skorzystać z nowej przestrzeni (BUŁa z nową strefą..., 2021).

Innym przykładem rozwiązania angażującego bibliotekę, miasto i sektor prywatny, jest projekt zrealizowany przez Port Gdańsk we współpracy z firmą DCT Gdańsk w 2008 r. Konsorcjum postanowiło wesprzeć finansowo i rzeczowo pracownika portu Jana Urbanika – społecznika i twórcę Biblioteki Społecznej Stowarzyszenia „Przyjazne Pomorze”. Angażując mieszkańców i lokalnych przedsiębiorców, udało się wyremontować lokal i przystosować go do potrzeb biblioteki. Na półkach znalazły się książki pochodzące z prywatnego księgozbioru pomysłodawcy przedsięwzięcia, a kolejnym etapem było utworzenie świetlicy z pracownią komputerową dla dzieci oraz przestrzeni dla mamy i dziecka. W bibliotece regularnie organizowane są wydarzenia kulturalne, kursy i szkolenia dla mieszkańców. Dzięki prywatnemu wsparciu projekt ma szansę się rozwijać. Dzięki dodatkowemu finansowaniu ze strony Portu Gdańsk i DCT Gdańsk, biblioteka społeczna na Stogach wyremontowała kolejne pomieszczenie, w którym aktywiści mają zamiar stworzyć scenę i małą salę koncertową. Zrealizowane przedsięwzięcie to kolejny przykład udanej współpracy miasta, prywatnego sektora i mieszkańców, których zaangażowanie doprowadziło do powstania przestrzeni dla rozwoju lokalnych inicjatyw, zwłaszcza w zakresie edukacji i rozwoju gdańszczan z tej nadmorskiej dzielnicy (*Drugie życie biblioteki...*, 2021).

BIBLIOTEKI ZAGRANICZNE I ICH WPŁYW NA FUNKCJONOWANIE MIAST

O wiele więcej przykładów dobrych praktyk można znaleźć poza naszymi granicami. W Stanach Zjednoczonych, w poszczególnych hrabstwach realizowane są różnego rodzaju inicjatywy, których celem jest zwiększanie roli bibliotek w życiu miasta i mieszkańców.

W 2018 r. powstał projekt Library Land, stworzony przez Adama Zanda i Grega Peverilla-Contiego. Inicjatywa skupia ponad 200 amerykańskich

bibliotek, w których promuje się wszelkiego rodzaju aktywności angażujące lokalne społeczności. Założyciele Land Library podkreślają, że w celu omówienia planów na przyszłość po raz pierwszy spotkali się w pokoju do cichej nauki w bibliotece w Newton, a nie w kawiarni lub innej przestrzeni komercyjnej. Tym samym zwrócili uwagę na to, że biblioteka może być także miejscem spotkań biznesowych, a ponadto oprócz standardowych usług, oferować wiele innych możliwości, z których mogą bezpłatnie korzystać mieszkańcy. Jako jedna z najbardziej zaufanych przestrzeni i źródeł informacji, biblioteki odgrywają coraz większą rolę w inteligentnych miastach. A ponieważ miasta współpracują z bibliotekami w celu rozpowszechniania informacji o usługach komunalnych, zmniejszania nierówności cyfrowych i zwiększania zaangażowania obywatelskiego, ta rola prawdopodobnie będzie nadal rosła. Kolejny przykład współpracy na linii miasto – biblioteka – mieszkańcy może stanowić program wdrażania inteligentnych rozwiązań w Columbus Metropolitan Library w stanie Ohio, w Stanach Zjednoczonych. Tamtejsza biblioteka pełni rolę organizatora transportu w mieście i jest skutecznie wykorzystywana jako centrum mobilności składające się z takich elementów jak: inteligentny kiosk, miejsca do wspólnego użytkowania samochodów, e-rowery i hulajnogi bez doków oraz miejsca odbioru i wysiadania dla żółtych taksówek. Miasto planuje także wdrożyć specjalny system we współpracy z biblioteką, dzięki któremu możliwe będzie monitorowanie, z jakich środków transportu najczęściej korzystają mieszkańcy miasta (*The library is a smart...*, 2020).

Partycypacja społeczna jest jednym z elementów warunkujących istnienie i sprawne funkcjonowanie inteligentnego miasta. Przejawia się ona w różnych formach, zazwyczaj przyjmując postać konsultacji społecznych, organizowanych stacjonarnie lub w przestrzeni cyfrowej. Jak zauważa wielu badaczy, biblioteka może pełnić rolę centrum wspierania wielu inicjatyw, w których liczy się głos mieszkańców. W jednej z waszyngtońskich bibliotek publicznych – DC Public Library – zatrudniono koordynatorkę zaangażowania obywatelskiego – Dianę Veige, odpowiedzialną za rejestrację ludzi do głosowania i świadcząca pomoc we wszystkich kwestiach związanych z uczestnictwem obywatelskim. Placówka w 2020 r. była zaangażowana w powszechny spis ludności. Zauważono, że mieszkańcy darzą większym zaufaniem bibliotekarzy, aniżeli pracowników administracji rządowej (*The library is a smart...*, 2020).

Jeśli chodzi o podejmowane inicjatywy wpływające na zwiększanie potencjału miasta, nie sposób nie wspomnieć o projektach realizowanych na kontynencie australijskim. Tamtejsze Stowarzyszenie ds. Informacji i Bibliotek (ang. Australian Library and Information Association) opublikowało w 2021 r. dokument, w którym zauważono, że australijskie biblioteki publiczne mogą uczestniczyć w budowaniu inteligentnych miast poprzez m.in.: projektowanie przestrzeni z myślą o mieszkańcach; udostępnianie

hotspotów technologicznych i przenośnego sprzętu multimedialnego; wspieranie lokalnych firm i branż kreatywnych (użyczenie miejsca na spotkania biznesowe, dialog z autorami i wydawcami książek oraz organizowanie spotkań z czytelnikami); oferowanie kursów i inicjatyw edukacyjnych (zajęcia skierowane do różnych grup wiekowych w myśl zasady uczenia się przez całe życie); zapewnianie cyfrowego dostępu do nowoczesnych technologii studentom, przedsiębiorcom, badaczom, pisarzom i innym zainteresowanym; pomoc i angażowanie nowych członków społeczności (także migrantów) w różnego rodzaju projekty; wspieranie równości w dostępie do wielu usług oferowanych przez bibliotekę (likwidacja barier architektonicznych, ale także dostosowanie placówek do potrzeb osób z niepełnosprawnościami) (*10 ways that libraries...*, 2021). Dobrym przykładem jest działalność City Library w Adelaidzie, w której zaprojektowano przestrzeń pod nazwą „Biblioteka w chmurach”, odnoszącą się zarówno do świadczonych usług internetowych, jak również do lokalizacji (wyższe kondygnacje budynku zajmuje biblioteka, niższe pełnią funkcje handlowe). Placówka usytuowana jest przy głównym deptaku i pasażu handlowym, dzięki czemu odwiedza ją codziennie blisko 1500 użytkowników, wśród których znajdują się zwykli mieszkańcy, naukowcy, artyści oraz przedstawiciele sektora biznesowego. Miejsce pełni funkcję tzw. trzeciej przestrzeni oraz centrum informacyjnego, organizując wspólnie z miastem różnego rodzaju kursy i szkolenia, zwłaszcza dla osób cyfrowo wykluczonych. Biblioteka pomaga także bezdomnym mieszkańcom, stwarzając im przestrzeń do rozwijania umiejętności dziennikarskich, czego efektem jest wydawana gazeta (*Cities Are Driving*).

Wiele inicjatyw realizowanych wspólnie przez mieszkańców, miasta i biblioteki można spotkać także w Europie. Przykładem jest fiński projekt wykorzystujący czujniki jakości powietrza dostępne do wypożyczenia w czterech największych bibliotekach w Helsinkach – Itäkeskus, Vallila i Viikki oraz w Centralnej Bibliotece Oodi. Urządzenia mierzą zawartość tlenu węgla w powietrzu na zewnątrz, a wyniki pomiarów można przeglądać w aplikacji przy użyciu smartfona opracowanej przez firmę Geme.io. Dane pomiarowe są również przesyłane do Uniwersytetu Helsińskiego, gdzie są wykorzystywane do celów badawczych. Wyniki mogą być również przeglądane przez mieszkańców na stronie internetowej geme.io oraz na tablicach informacyjnych zlokalizowanych w bibliotekach biorących udział w programie. Pomiar jakości powietrza dostarcza informacji m.in. o tym, gdzie należy przekierować ruch w określonych porach dnia. Fiński projekt jest częścią inicjatywy UrbanSense realizowanej wspólnie przez miasto Helsinki, Uniwersytet w Helsinkach i miejską firmę innowacyjną Forum Virium Helsinki, gdzie rozwiązania 5G są wykorzystywane do obserwacji środowiska miejskiego i monitorowania jakości powietrza w czasie rzeczywistym. Poprzez uczestnictwo w tej akcji biblioteki przy-

czynią się do promocji działań proekologicznych wśród mieszkańców oraz zachęcają ich do zwiększenia aktywności na rzecz poprawy jakości powietrza w najbliższym otoczeniu (*Air quality sensors...*, 2020).

Warte odnotowania są także działania prowadzone w Londynie przez British Library. Biblioteka wspiera rozmaite projekty angażujące lokalną społeczność. Jej działania obejmują:

- tworzenie i rozpowszechnianie regularnego biuletynu społeczności lokalnej;
- regularne spotkania z różnymi przedstawicielami społeczności lokalnej;
- doradztwo i wsparcie działalności lokalnych rad projektowych (Somers Town Futures Big Local Project) oraz organizacji społecznych (St. Pancras Community Association);
- zbieranie funduszy na potrzeby lokalnej społeczności;
- wolontariat oraz wsparcie idei konsultacji społecznych w wielu obszarach funkcjonowania miasta;
- organizacja wycieczek i popularyzacja wiedzy o mieście wśród mieszkańców;
- spotkania integrujące mieszkańców (Community Engagement).

PODSUMOWANIE

Zaprezentowane przykłady inicjatyw podejmowanych wspólnie przez biblioteki, przedsiębiorców i mieszkańców dowodzą zmieniającej się roli biblioteki w rozwijającym się mieście, aspirującym do bycia *smart* lub nim będącym. Korzystanie z potencjału obywateli staje się normą i doskonale zdają sobie z tego sprawę przedstawiciele władz lokalnych, którzy w partycypacji społecznej widzą szansę harmonijnego i zrównoważonego rozwoju miast.

Wśród polskich inicjatyw realizowanych przez biblioteki dominują projekty aktywizujące lokalną społeczność, przede wszystkim dostarczające mieszkańcom fachowej wiedzy w wielu obszarach. Coraz większą popularność zyskują te inicjatywy, w których bibliotekarze mogą pełnić rolę menedżerów wiedzy, posiadających odpowiednie kompetencje (Tab. 1).

Przyjmując typologię zaproponowaną przez Mariusza Luterka, warto zwrócić uwagę, że zaprezentowane przykłady aktywności bibliotek to w dużej mierze projekty realizowane w obszarach inteligentnych usług, zrównoważonego rozwoju, kompetencji cyfrowych i kreatywności, w których główną rolę odgrywają pracownicy bibliotek, aktywnie uczestniczący w budowaniu potencjału mieszkańców miasta (m.in. szkolenia, kursy), projektowaniu przestrzeni czy wspieraniu działalności wydawniczej. Warte odnotowania są także te projekty, w których realizację angażują się przedsiębiorcy, służący nie tylko wsparciem merytorycznym, ale przede

Tabela 1. Zestawienie inicjatyw realizowanych przez biblioteki w Polsce

Biblioteka	Główny cel podjętych działań	Adresaci	Obszary smart city
Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy Łapy	poprawa warunków dla rozwoju przedsiębiorczości, a w szczególności na temat szkoleń i innych działań biznesowych skierowanych do mieszkańców	<ul style="list-style-type: none"> mieszkańcy przedsiębiorcy 	<ul style="list-style-type: none"> usługi inteligentne kompetencje cyfrowe inteligentny biznes
Gminna Biblioteka Publiczna w Baniach Mazurskich	zwiększenie atrakcyjności i jakości usług (m.in. szkolenia edukacyjne, kluby książki, zajęcia sportowe)	<ul style="list-style-type: none"> mieszkańcy 	<ul style="list-style-type: none"> usługi inteligentne kompetencje cyfrowe kreatywność
Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy w Międzyborzu	wytyczenie nowych ścieżek rekreacyjnych do uprawiania różnego rodzaju sportów, m.in.: jazdy na rowerze, narciarstwa biegowego, biegania i nordic walking	<ul style="list-style-type: none"> mieszkańcy turyści 	<ul style="list-style-type: none"> zrównoważony rozwój kreatywność
Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna w Olkuszu	przygotowanie warsztatów efektywnej nauki, kursów języka angielskiego dla dzieci oraz stworzenie nowoczesnego audio-przewodnika z wykorzystaniem kodów QR	<ul style="list-style-type: none"> mieszkańcy turyści 	<ul style="list-style-type: none"> usługi inteligentne kompetencje cyfrowe
Biblioteka Publiczna w Ożarowie Mazowieckim	opracowanie i wdrożenie programu edukacji informatycznej dla seniorów	<ul style="list-style-type: none"> mieszkańcy 	<ul style="list-style-type: none"> usługi inteligentne kompetencje cyfrowe kreatywność
Miejska i Powiatowa Biblioteka Publiczna im. Witalisa Szlachkowskiego w Wąbrzeźnie	opracowanie i udostępnianie zbiorów regionalnych; redakcja i korekta wydawanych periodyków; inicjowanie spotkań autorskich oraz przygotowanie wystaw i tematycznych prezentacji multimedialnych	<ul style="list-style-type: none"> mieszkańcy turyści 	<ul style="list-style-type: none"> usługi inteligentne kompetencje cyfrowe kreatywność
Biblioteka Pedagogiczna w Piotrkowie Trybunalskim	gromadzenie zbiorów przydatnych w realizowaniu edukacji ekologicznej w szkołach i przedszkolach oraz opracowanie zestawień bibliograficznych na zamówienie nauczycieli; stworzenie multimedialnej pracowni do prowadzenia zajęć z zakresu edukacji ekologicznej	<ul style="list-style-type: none"> mieszkańcy 	<ul style="list-style-type: none"> usługi inteligentne kompetencje cyfrowe zrównoważony rozwój
Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego	zaaranżowanie, stworzenie i wyposażenie przestrzeni do pracy, nauki i odpoczynku oraz wyposażenie sali wykładowej	<ul style="list-style-type: none"> mieszkańcy studenci przedsiębiorcy 	<ul style="list-style-type: none"> usługi inteligentne kompetencje cyfrowe inteligentna infrastruktura
Biblioteka Społeczna Stowarzyszenia „Przyjazne Pomorze”	zaaranżowanie, stworzenie i wyposażenie pomieszczenia do przechowywania księgozbioru; uruchomienie świetlicy przeznaczonych do organizowania wydarzeń kulturalnych oraz szkoleń	<ul style="list-style-type: none"> mieszkańcy 	<ul style="list-style-type: none"> inteligentna infrastruktura kompetencje cyfrowe kreatywność

Źródło: oprac. własne.

wszystkim finansowym. Powyższe przykłady dowodzą tego, że współpraca podmiotów reprezentujących różne interesy i mających określone potrzeby nie tylko się opłaca, ale też pozytywnie wpływa na wzmacnianie potencjału miasta.

W porównaniu z projektami polskimi inicjatywy realizowane w bibliotekach zagranicznych są bardziej zaawansowane. Świadczą o tym chociażby takie rozwiązania, jak te wdrożone w mieście Columbus (USA), w którym biblioteka pełni rolę organizatora transportu, wspierając miasto w walce z wykluczeniem komunikacyjnym, jednocześnie promując działania proekologiczne. Można także odnieść wrażenie, iż biblioteki zagraniczne odważniej angażują mieszkańców w procesy decyzyjne, tym samym przyczyniając się do zwiększenia roli partycypacji społecznej w procesie zarządzania miastem (Tab. 2).

Przedstawione przykłady wdrożeń w bibliotekach amerykańskich, australijskich i europejskich łączy jeszcze większe zaangażowanie mieszkańców niż ma to miejsce w przypadku inicjatyw realizowanych w Polsce. Także tutaj popularnością cieszą się wszelkiego rodzaju kursy i szkolenia, ale ustępują one miejsca inicjatywom, w których główną rolę odgrywają nowe technologie (przykład bibliotek fińskich oferujących wypożyczenie czujników zanieczyszczenia powietrza).

Biblioteki, które już dawno utraciły status instytucji wyłącznie zaspokajających potrzeby informacyjne czytelników, od pewnego czasu coraz częściej stają się miejscami decyzyjnymi, w których inicjowane są różnego rodzaju projekty, przyczyniające się do wzmocnienia potencjału miasta. Bibliotekarze coraz częściej przyjmują rolę moderatorów i tutorów, stając się aktywnymi uczestnikami tego procesu. Już nie tylko są oni przewodnikami po świecie informacji, ale przede wszystkim stają się menedżerami wiedzy, służąc swoimi kompetencjami nie tylko mieszkańcom, lecz także przedsiębiorcom. Zaprezentowane przykłady pozwalają przypuszczać, że rola bibliotek w inteligentnym mieście z każdym rokiem będzie coraz bardziej widoczna. Niedocenienie jej może spowodować wdrażanie potrzebnych zmian, a przede wszystkim utrudnić dotarcie do obywateli, dla których inkluzywna i zaangażowana biblioteka to miejsce coraz bardziej przyjazne, którego pracownicy są otwarci na pomysły mieszkańców.

Tabela 2. Zestawienie inicjatyw realizowanych przez biblioteki zagraniczne

Biblioteka	Główny cel podjętych działań	Adresaci	Obszary smart city
Columbus Metropolitan Library (USA)	organizacja transportu w mieście; centrum mobilności składające się z takich elementów jak: inteligentny kiosk, miejsca do wspólnego użytkowania samochodów, e-rowery i hulajnogi bez doków oraz miejsca odbioru i wysiadania dla żółtych taksówek	<ul style="list-style-type: none"> mieszkańcy 	<ul style="list-style-type: none"> usługi inteligentne kompetencje cyfrowe inteligentna infrastruktura zrównoważony rozwój
DC Public Library (USA)	powołanie koordynatora zaangażowania obywatelskiego, odpowiedzialnego za rejestrację mieszkańców uprawniających do głosowania i świadcząca pomoc we wszystkich kwestiach związanych z uczestnictwem obywatelskim	<ul style="list-style-type: none"> mieszkańcy 	<ul style="list-style-type: none"> partycypacja społeczna
City Library (Australia)	stworzenie tzw. trzeciej przestrzeni oraz centrum informacyjnego poprzez organizację różnego rodzaju kursów i szkoleń, zwłaszcza dla osób cyfrowo wykluczonych; pomoc bezdomnym mieszkańcom – stworzenie im przestrzeni do rozwijania umiejętności dziennikarskich, czego efektem jest wydawana gazeta	<ul style="list-style-type: none"> mieszkańcy 	<ul style="list-style-type: none"> kompetencje cyfrowe zrównoważony rozwój kreatywność
Biblioteki miejskie w Itäkeskus, Vallila i Viikki oraz Centralna Biblioteka Oodi (Finlandia)	pomiar zawartość tlenu w powietrzu zewnętrznym (dane można przeglądać w aplikacji przy użyciu smartfona opracowanej przez firmę Geme.io; są one również przesyłane do Uniwersytetu Helsińskiego i wykorzystywane do celów badawczych)	<ul style="list-style-type: none"> mieszkańcy 	<ul style="list-style-type: none"> usługi inteligentne zrównoważony rozwój kompetencje cyfrowe
British Library (Wielka Brytania)	wydawanie biuletynu społeczności lokalnej; organizacja spotkań z różnymi przedstawicielami społeczności lokalnej; doradztwo i wsparcie działalności organów władzy lokalnej; zbieranie funduszy na potrzeby lokalnej społeczności; wolontariat oraz wsparcie idei konsultacji społecznych; organizacja wycieczek i popularyzacja wiedzy o mieście wśród mieszkańców; spotkania integrujące mieszkańców	<ul style="list-style-type: none"> mieszkańcy turyści 	<ul style="list-style-type: none"> usługi inteligentne zrównoważony rozwój kompetencje cyfrowe

Źródło: oprac. własne.

BIBLIOGRAFIA

- 10 ways that libraries power smart cities (2021). [online] Australian Library and Information Association. [dostęp: 20.10.2022]. Dostępny w WWW: <https://read.alia.org.au/10-ways-libraries-power-smart-cities>.
- Air quality sensors to become available for loan at four libraries in Helsinki as of 11 March (2020). [online] Helmet. [dostęp: 20.10.2022]. Dostępny w WWW: https://www.helmet.fi/en-US/Events_and_tips/News_flash/Air_quality_sensors_to_become_available (208702).
- Bagchi M. (2019). Smart Cities, Smart Libraries and Smart Knowledge Managers: Ushering in the neo-Knowledge Society. W: 50 Years of LIS Education in North East India. Eds. S. K. Singh et al., Guwahati, s. 287-296.
- Berrone P., Ricart J. E. (2020). IESE Cities in Motion Index [online]. Barcelona: IESE Business School, 112 s. [dostęp: 20.10.2022]. Dostępny w WWW: <https://media.iese.edu/research/pdfs/ST-0542-E.pdf>.
- Biznes(wo)man też człowiek, czyli o współpracy bibliotek z biznesem (2012). [online] Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej. [dostęp: 20.10.2022]. Dostępny w WWW: <https://www.cal.org.pl/bizneswoman-tez-czlowiek-czyli-o-wspolpracy-bibliotek-z-biznesem>.
- BUŁa z nową strefą coworkingową dzięki firmie Rossmann! (2021). [online] Uniwersytet Łódzki. [dostęp: 20.10.2022]. Dostępny w WWW: <https://www.uni.lodz.pl/aktualnosc/szczegoly/bula-z-nowa-strefa-coworkingowa-dzieki-firmie-rossmann>.
- Cities Are Driving a Public Library Boom in Australia [online] Next City [dostęp: 20.10.2022]. Dostępny w WWW: <https://nextcity.org/urbanist-news/public-library-boom-australia-cities>
- Community Engagement [online] British Library [dostęp: 20.10.2022]. Dostępny w WWW: <https://www.bl.uk/projects/community-engagement>.
- Drugie życie biblioteki na Stogach dzięki Portowi Gdańsk i DCT Gdańsk (2021). [online] Port Gdańsk. [dostęp: 20.10.2022]. Dostępny w WWW: <https://www.portgdansk.pl/wydarzenia/drugie-zycie-biblioteki-na-stogach-dzieki-portowi-gdansk-i-dct-gdansk>.
- Ekologia w bibliotece [online] Centrum Rozwoju Edukacji Województwa Łódzkiego. [dostęp: 20.10.2022]. Dostępny w WWW: <http://pedagogiczna.edu.pl/ekologia>.
- Giffinger R., Fertner Ch., Kramar H. [et al.] (2007). Smart cities. Ranking of European medium-sized cities [online]. Wiedeń: Centre of Regional Science, 2007, 26 s. [dostęp: 20.10.2022]. Dostępny w WWW: http://www.smart-cities.eu/download/smart_cities_final_report.pdf.
- Gotlibowska K. (2018). Propozycja modelu miasta inteligentnego (Smart City) opartego na zastosowaniu technologii informacyjno-komunikacyjnych w jego rozwoju. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, nr 42, s. 67–80.
- Krysiński P. (2020). Smart city w przestrzeni informacyjnej, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Luterek M. (2020). Public Libraries: Their Role in Smart City Strategies. *Zagadnienia Informacji Naukowej*, nr 58 (2), s. 27-44.
- Napiontek O., Karwacka K., Ukleja M. (2013). Biblioteki jako przestrzenie konsultacji społecznych i dyskusji o sprawach lokalnych [online] Fundacja Civis

- Polonus. [dostęp: 20.10.2022]. Dostępny w WWW: http://www.biblioteki.org/dam/jcr:bc8cb7f4-f5f5-4a9e-a141-8580e98fd3d9/biblioteki_jako_przestrzenie_konsultacji_spolecznych.pdf.
- Schöpfel J. (2018). Smart libraries, *Infrastructures*, iss. 3(4), vol. 43, s. 1-11.
- Stawarz D., Sikora-Fernandez D., Turała M. (2012). Koncepcja smart city jako wyznacznik podejmowania decyzji związanych z funkcjonowaniem i rozwojem miasta. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*, nr 721 (29), s. 97-109.
- The 3 Generations Of Smart Cities (2015) [online]. Fast Company. [dostęp: 20.10.2022]. Dostępny w WWW: <https://www.fastcompany.com/3047795/the-3-generations-of-smart-citie>.
- The library is a smart city's 'hub for digital intelligence' (2020). [online] Smartcities Dive. [dostęp: 20.10.2022]. Dostępny w WWW: <https://www.smartcitiesdive.com/news/library-smart-city-hub-digital-intelligence-inlcusion/569012>.

Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 15 stycznia 2023 r.

PRZEMYSŁAW KRYSIŃSKI
Institute of Information and Communication Research
Nicolaus Copernicus University in Toruń
e-mail: krys@umk.pl
ORCID 0000-0001-7946-3515

THE ROLE AND IMPORTANCE OF LIBRARIES IN SHAPING THE POTENTIAL OF A SMART CITY

KEYWORDS: Smart city. Social participation. Libraries. Cooperation.

ABSTRACT: **Thesis/Objective** – The subject of the article is to present the new role of libraries as institutions shaping the potential of a smart city. The aim of the analysis was to determine whether and to what extent libraries can influence the development of the city by their activities, contributing to the strengthening of its potential. **Method** – The multiple case study method was used to review projects and solutions initiated by libraries in Poland and abroad, having an impact on shaping the potential of a smart city. The presented examples come mostly from the works of researchers representing various scientific disciplines, including social communication and media sciences. The collected material was supplemented with solutions described in reports, on library websites and selected industry websites. **Conclusions** – The analysis proved that libraries, as institutions dealing with broadly understood information activities, can successfully play a significant role in building and improving relations among all entities interested in shaping the potential of a smart city. This way, using the experience and skills of library employees, the city can reach its inhabitants with its ideas more easily, taking into account their most important needs.

TOMASZ DZIURDZIA
Instytut Nauk o Informacji i Mediach
Uniwersytet Wrocławski
e-mail: tomasz.dziurdzia@uwr.edu.pl
ORCID 0000-0002-7979-3466

POLSKIE PRZEPISY VAT DOTYCZĄCE KSIĄŻEK W LATACH 1993-2019

Tomasz Dziurdzia – doktorant w Instytucie Nauk o Informacji i Mediach Uniwersytetu Wrocławskiego. Absolwent kierunku Publikowanie cyfrowe i sieciowe. Zainteresowania badawcze koncentrują się wokół komunikacji naukowej, historii mediów oraz edytorstwa. Przygotowywana rozprawa doktorska dotyczy Polskich Wydawnictw Gospodarczych/Państwowego Wydawnictwa Ekonomicznego w latach 1949-1989.

SŁOWA KLUCZOWE: Rynek książki. Preferencje podatkowe. Księgarstwo. Rynek wydawniczy. Drukarstwo. Polska Izba Książki.

ABSTRAKT: **Teza/cel artykułu** – w wielu krajach, również w Polsce, funkcjonują preferencje podatkowe mające na celu wsparcie rynku książki. Celem artykułu jest opisanie polskich przepisów w zakresie podatku VAT dotyczących książek w ujęciu historycznym, od ich przyjęcia w 1993 do 2019 r., kiedy uległy ostatnim dotychczas zmianom. **Metody badań** – analizie treści poddano treść polskich i europejskich aktów prawnych oraz artykułów z prasy ogólnej i branżowej. **Wyniki i wnioski** – odtworzono dzieje polskich przepisów podatkowych dotyczących książek. Przepisy podlegały licznym zmianom, w większości były jednak przychylne dla rynku książki. Opisano także regulacje dotyczące książek na nośnikach fizycznych oraz książek jako usług elektronicznych. Z powodu ograniczeń nakładanych przez unijne dyrektywy VAT podlegały one odrębnym stawkom opodatkowania, ostatecznie jednak przyjęto wobec nich jednolitą politykę. Dzięki woli

prawodawców, by przedłużyć obowiązywanie preferencji, stały się one normą na polskim rynku książki i prawdopodobnie nie ulegną w przyszłości ograniczeniu.

WPROWADZENIE

W większości współczesnych gospodarek książki są przedmiotem wolnorynkowej wymiany handlowej, jednocześnie jednak są one uznawane za wyjątkowe dobra ekonomiczne, co często warunkuje ich szczególne traktowanie. W gospodarkach wielu państw przyjmuje się w związku z tym pogląd, że wytwarzanie, dystrybucja i użytkowanie książek powinno być wspierane przez państwo w ramach polityki kulturalnej, a obrót nimi powinien podlegać innym zasadom niż obrót pozostałymi towarami i usługami. Jedną z płaszczyzn, na których może odbywać się wsparcie rynku książki, jest płaszczyzna podatkowa.

Choć handel książkami domyślnie podlega opodatkowaniu podatkiem od towarów i usług (nazywanym VAT, z ang. *value added tax* – podatek od wartości dodanej) funkcjonującym w większości państw, to w wielu z nich często wykorzystywaną metodą wsparcia rynku książki jest stosowanie względem niego preferencji podatkowych. Mianem tym określa się szczególne regulacje prawne, które zmniejszają powszechnie obowiązujące obciążenia podatkowe dla przedsiębiorców działających na polu wybranej dziedziny gospodarki. Preferencje podatkowe mogą obejmować m.in. stosowanie obniżonej wysokości podatku lub wydłużonego terminu jego płatności. Zasady te mają charakter wyjątku od przepisów ogólnych, jednak ich stosowanie jest współcześnie częstą praktyką, a rynki szeroko pojętych dóbr kultury są ich częstymi beneficjentami (Hemels, 2017; Tegler, 1998). Zgodnie z pochodzącymi z 2018 r. danymi International Publishers Association i Federation of European Publishers preferencje podatkowe dla rynku książki były stosowane w 89 państwach świata, w tym w Polsce (IPA & FEP, 2019).

Dotychczas polskie regulacje dotyczące opodatkowania handlu książką nie zostały opisane w całościowy sposób, choć niewątpliwie należy wspomnieć tu o pracy Marka Tobery poświęconej początkom polskiego rynku książki po 1989 r., która szczegółowo opisuje również funkcjonowanie podatku od towarów i usług na polskim rynku książki – jednak tylko do 1994 r. (Tobera, 2010). Komentarze prawne, choć uwzględniają przepisy dotyczące książek, to jednak nie poddają ich głębszej analizie, ponadto skupiają się jedynie na przepisach aktualnych w momencie opracowania komentarza i nie uwzględniają ich szerszego kontekstu, który może interesować badaczy książki. Celem artykułu jest zatem pełne opisanie dotychczasowych dziejów opodatkowania książek w Polsce od 1993 r., w którym wprowadzono podatek VAT, do 2019 r., gdy wprowadzono ostatnie dotychczas zmiany przepisów. Historię podatku odtworzono na

podstawie analizy polskich i europejskich aktów prawnych oraz doniesień prasowych, przede wszystkim czasopism branżowych „Wydawca” i „Notes Wydawniczy” oraz serwisu „Rynek książki”.

KONSTRUKCJA PODATKU VAT W KONTEKŚCIE RYNKU KSIĄŻKI

Czynnością opodatkowaną w ramach podatku VAT jest dostawa towaru¹ lub świadczenie usługi, podatnikami są natomiast wszystkie podmioty dokonujące tych czynności, tj. producenci, sprzedawcy detaliczni oraz pośrednicy uczestniczący w łańcuchu dystrybucji, np. hurtownicy. VAT jest podatkiem wielofazowym, co oznacza, że jest on nakładany na każdym etapie łańcucha dystrybucji, zaś podstawą do obliczenia wysokości podatku jest pełna wartość towaru lub usługi w danej fazie obrotu oraz stawka podatku, wyrażona jako procent tej wartości (Mastalski, 2012, s. 506-510). Unijne przepisy dotyczące podatku VAT wyznaczają dopuszczalny zakres preferencji wewnątrz wspólnoty europejskiej, państwa członkowskie mogą natomiast – lecz nie muszą – wprowadzić je na gruncie prawa krajowego.

Co do zasady wszystkie czynności opodatkowane są obciążone podatkiem według podstawowej stawki, która w Polsce w różnych okresach wynosiła 22 lub 23%. Jednym z rozwiązań w ramach preferencji podatkowych jest jej obniżenie – w Polsce w odniesieniu do książek wynosiła dotąd siedem, pięć lub zero procent ich wartości. Innym elementem preferencji jest moment powstania obowiązku podatkowego, czyli momentu powstania należności podatnika w stosunku do państwa. Zwykle powstaje ona z chwilą dokonania czynności opodatkowanej, jednak również w tym zakresie w prawie polskim wprowadzone zostały odrębne regulacje korzystne dla podmiotów handlujących książką.

Książka w zależności od swojej postaci może podlegać regulacjom podatkowym dotyczącym towarów lub usług. Za dostawę towaru uznawana jest sprzedaż książki posiadającej postać fizyczną – są to przede wszystkim książki drukowane, choć do towarów zaliczane są także książki utrwalone i rozprowadzane na nośnikach analogowych i cyfrowych (książki mówione i książki elektroniczne). Regulacjom dotyczącym świadczenia usług podlega natomiast sprzedaż i cyfrowa dystrybucja książek w formie plików pozbawionych nośnika fizycznego (Linklater, 2014). Rozróżnienie na sprzedaż towaru i świadczenie usługi elektronicznej niosło za sobą istotne konsekwencje dla przepisów podatkowych i rynku książki, gdyż europej-

¹ Dostawa towaru definiowana jest jako „przeniesienie prawa do rozporządzania danymi przedmiotami jak właściciel”. Należy przez to rozumieć nie tylko sprzedaż, ale również przekazanie towarów do dystrybucji bez przeniesienia prawa własności, co ma istotne znaczenie w kontekście stosowanych na rynku książki umów konsygnacyjnych. Kwestia ta została omówiona w dalszej części tekstu.

skie i polskie regulacje przez większość dotychczasowej historii nakładały oddzielne obciążenia dla obu kategorii czynności.

PRZEPISY PODATKOWE DOTYCZĄCE TOWARÓW

LATA 1993-1996

VAT został wprowadzony w Polsce po raz pierwszy Ustawą z dnia 8 stycznia 1993 r. *o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym*. Już w pierwszej uchwalonej wersji przepisów przewidziano szczególne zasady dotyczące książek – w Załączniku nr 3 do Ustawy, stanowiącym „wykaz towarów i usług, których sprzedaż lub świadczenie jest objęte stawką podatku w wysokości 7%”, przy pozycji 44 wymienione zostały „wydawnictwa dziełowe” oznaczone symbolem 2712 Systematycznego Wykazu Wyrobów (SWW)². Oprócz tego stawka ta obejmowała także „nuty, mapy” (SWW 2713-11, 2713-12). Wejście w życie nowych przepisów podatkowych miało nastąpić 5 lipca 1993 r.

Preferencje podatkowe nigdy jednak nie obowiązywały w swojej pierwotnie zakładanej formie. Jeszcze przed wejściem przepisów w życie organizacje zrzeszające podmioty rynku książki lobbowały na rzecz przyjęcia w Polsce jeszcze niższej – zerowej – stawki podatku (Tobera, 2010). Zgodnie jednak z obowiązującym wówczas prawem, towary i usługi, dla których sprzedaż lub świadczenie były objęte stawką 0%, mogły być ustalane wyłącznie drogą rozporządzenia Ministra Finansów, przy czym tylko na „okres nie dłuższy niż 3 lata”. Z tego względu pierwsze zmiany w prawie podatkowym, wprowadzone po konsultacjach Ministerstwa Finansów z polskim środowiskiem wydawniczym i księgarskim, miały właśnie charakter rozporządzeń ministerialnych.

Rozwiązanie to nie było jednak w pełni satysfakcjonujące dla uczestników rynku książki, według których bezterminowa regulacja zawarta w ustawie – akcie wyższego rzędu w stosunku do rozporządzenia – lepiej zabezpieczałaby ich interesy. Zrzeszająca ich Polska Izba Książki (PIK) od początku prowadziła działania na rzecz zastąpienia rozporządzeń poprzez nowelizację ustawy, jednak ta mogła zostać przyjęta jedynie przez Sejm. Wobec tego PIK lobbowała w tej sprawie jednocześnie w sejmowej Komisji Kultury i Środków Przekazu oraz w Ministerstwie Finansów, łatwiejsze do osiągnięcia okazało się jednak wprowadzenie korzystnych zmian w prawie poprzez uzyskanie akceptacji postulatów branży przez Ministerstwo (Klukowski & Tobera, 2013, s. 108; Lewandowski, 1995; Wal-

² SWW jest obecnie nieużywaną klasyfikacją towarów wprowadzoną przez Główny Urząd Statystyczny. Symbole numeryczne tej oraz innych klasyfikacji – PKWiU oraz CN – były wykorzystywane przez polskiego ustawodawcę w celu jednoznacznej identyfikacji towarów objętych preferencjami podatkowymi.

ne zgromadzenie PIK, 1993; Rosner, 1993; Szczepańska, 1993; Szwajcer, 1993; Walewska, 1993). W wyniku negocjacji w późniejszym czasie zmianom podlegały przepisy dotyczące nie tylko wysokości podatku, ale także doprecyzowujące przedmiot preferencji, chwili powstania obowiązku podatkowego oraz określenia dodatkowych warunków, których spełnienie umożliwiałyby stosowanie obniżonej stawki.

Pierwsza wypracowana zmiana prawa podatkowego została ogłoszona w *Rozporządzeniu Ministra Finansów z dnia 12 maja 1993 r.*, które wprowadzało stawkę 0% dla sprzedaży „podręczników szkolnych i akademickich, dotowanych na podstawie odrębnych przepisów” oraz wydawnictw dziełowych o nakładzie nie większym niż 1000 egzemplarzy. W celu utrzymania zerowej stawki podatku wydawnictwo nie mogło przekroczyć tego limitu w ciągu trzech lat od zakończenia druku. Przepisy te jednak nigdy nie obowiązywały w praktyce – pozostawienie w mocy stawki podatku w wysokości 7% od sprzedaży większości książek i przyjęcie stawki 0% obejmującej tylko część produkcji wydawniczej budziło sprzeciw podmiotów działających na rynku książki. Wobec tego PIK, Polskie Towarzystwo Wydawców Książek i Polska Izba Druku prowadziły dalsze negocjacje z Ministerstwem Finansów w celu obniżenia obciążeń podatkowych, w wyniku których przyjęto kolejną zmianę przepisów (Klukowski & Tobera, 2013, s. 104-106; Łaziński, 1993; Rosner, 1993; Szwajcer, 1993).

Zmiana ta została ogłoszona w *Rozporządzeniu Ministra Finansów z dnia 29 czerwca 1993 r.*, wchodzącym w życie tydzień później, 5 lipca – tego samego dnia, na który zaplanowano początek obowiązywania ustawy VAT. Treść poprzedniego rozporządzenia dotycząca stawki 0% dla podręczników i książek niskonakładowych została wycofana, i stawką tą objęto sprzedaż wszystkich wydawnictw dziełowych (SWW 2712) oraz nut (2713-11) i map (2713-12). Stawka ta miała jednak obowiązywać tylko do 31 grudnia 1993 r.

Ponadto bezterminowo wprowadzono zasadę, iż obowiązek podatkowy w przypadku obrotu książkami powstaje dopiero w chwili otrzymania zapłaty z tytułu ich sprzedaży. Było to odstępstwo od zasad stosowanych w przypadku większości towarów, zgodnie z którymi obowiązek podatkowy powstawał już w chwili przekazania ich do dystrybucji – niezależnie od tego, czy wydawca otrzymał z tego tytułu zapłatę. Andrzej Rosner, ówczesny pełnomocnik Ministra Kultury do spraw literatury, książki i bibliotek, określił ten przepis mianem „przywileju” dla wydawców (Rosner, 1993), został on bowiem wprowadzony z uwagi na powszechny na rynku książki system sprzedaży konsygnacyjnej, w ramach którego księgarze płać wydawnictwom lub pośrednikom dopiero po sprzedaniu książki klientowi detalicznemu. Takie działania mogły być jednak uznawane za usługę komisu, opodatkowaną podstawową stawką. Dzięki tym przepi-

som przekazanie książek przez wydawców mogło dalej odbywać się na starych zasadach – z opóźnioną płatnością – bez dodatkowego obciążenia podatkowego (Boguta, 1995; Lewandowski 1993; Raniowski, 1995; Rosner, 1993; Sz wajcer 1993a).

W październiku 1993 r., ze względu na zbliżający się termin zakończenia obowiązywania zerowej stawki, PIK, PTWK oraz PID rozpoczęły dalsze negocjacje z Ministerstwem Finansów i Ministerstwem Kultury w celu przedłużenia stosowania preferencji podatkowych (Klukowski & Tobera, 2013, s. 106-107; Lewandowski, 1994; Walne zgromadzenie PIK, 1993). W ich trakcie przedstawiona została propozycja wiceprezesa PIK, Grzegorza Majerowicza, aby stosowanie zerowej stawki przysługiwało jedynie tym książkom, które posiadają oznaczenia ISBN służące do identyfikacji wydawnictw zwartych oraz ich wydawców.

Nowe przepisy, opracowane w trakcie konsultacji zostały opublikowane w *Rozporządzeniu Ministra Finansów z dnia 29 grudnia 1993 r.* Wydłużony został czas obowiązywania zerowej stawki podatku do 31 marca 1994 r., a oprócz towarów wymienionych w poprzednim rozporządzeniu objęte nią zostały także „publikacje w języku Braille’a” (bez wskazania odrębnego symbolu SWW). W rozporządzeniu nie został jednak wprowadzony warunek oznaczenia książki ISBN, choć w trakcie konsultacji został on zaaprobowany przez Ministerstwo Finansów i uwzględniony w projekcie rozporządzenia. Wynikało to z braku przepisów dotyczących nadawania ISBN, które zdaniem Ministerstwa pozwalałyby na odwołanie się do nich w prawie podatkowym. Z tego względu zerowa stawka została przedłużona tylko do 31 marca 1994 r., gdyż do tego czasu oczekiwano wprowadzenia odpowiednich przepisów regulujących kwestię ISBN. Ich uchwalenie było ponadto warunkiem, od którego Ministerstwo Finansów uzależniło dalsze przedłużanie stosowania najniższej stawki (Odpowiedź Ministerstwa Finansów..., 1994; Rosner, 1994).

Dla tych celów wydane zostało rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 15 marca 1994 r., zgodnie z którym obowiązkowe było stosowanie normy PN-74/N-01206 *Międzynarodowy znormalizowany numer książki (ISBN)*. Dzięki temu możliwe było ogłoszenie Rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 30 marca 1994 r., które wprowadziło uzgodnione wcześniej uzależnienie zerowej stawki podatku od posiadania numeru ISBN nadanego sprzedawanym książkom oraz przedłużyło stosowanie tej stawki do 31 grudnia 1995 r. W ramach okresu przejściowego książki, które nie były oznaczone ISBN, ale zostały wydane przed wejściem w życie tego przepisu, także były objęte zerową stawką podatku do końca 1994 r. Po upływie tego czasu książki były zatem objęte dwiema możliwymi stawkami, gdyż nadal obowiązywały przepisy ustawowe, na mocy których sprzedaż wydawnictw dziełowych bez oznaczeń ISBN obejmowała obniżona stawka 7%.

13 października 1995 r. Sejm przyjął nowelizację *Ustawy o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym*, która umożliwiła Ministrowi Finansów ustalenie zerowej stawki na wydłużony okres sześciu lat. Przepisy te pozwalałyby na dalsze przedłużanie stosowania najniższej stawki podatku od sprzedaży książek, dla której obowiązujący dotąd ustawowy, trzyletni limit dobiegał końca w lipcu 1996 r. W środowisku wydawniczym i księgarskim wciąż jednak wskazywano na to, że korzystniejsze byłoby wprowadzenie preferencji podatkowych drogą ustawy (Lewandowski, 1995; Modzelewski, 1995; Szczepańska, 1996).

Kolejne przepisy zostały wydane w *Rozporządzeniu Ministra Finansów z dnia 21 grudnia 1995 r.*, który po raz kolejny – tym razem do 31 grudnia 1996 r. – przedłużył stosowanie obniżonego podatku. Jego wysokość i zakres objętych nim towarów pozostały bez zmian w stosunku do poprzednich rozporządzeń, zmieniono jednak przepisy określające czas powstania obowiązku podatkowego w przypadku obrotu wydawnictwami dziełowymi. Oprócz otrzymania zapłaty od dystrybutora był to odciążający także czas wystawienia faktury dokumentującej faktyczną sprzedaż w przypadku umowy przewidującej rozliczenie zwrotów – był to częsty rodzaj umowy konsygnacyjnej. Dodatkowo wprowadzono stawkę 0% dla usług sprzedaży książek „wykonywanych na podstawie umowy agencyjnej lub zlecenia, pośrednictwa, komisju lub innych umów o podobnym charakterze”. Przepis ten wprowadzono z powodu zgłaszanych trudności interpretacyjnych dotychczasowych przepisów, w wyniku których zawierane przez wydawców i księgarzy umowy konsygnacyjne były uznawane przez organy podatkowe za umowy komisju – tym samym objęte podstawową stawką podatku VAT (Boguta, 1995; Lewandowski, 1995; Szczepańska, 1996; Szwajcer, 1995).

Katalizatorem istotnych zmian było ogłoszenie w 1996 r. programu społeczno-gospodarczego Pakiet 2000 autorstwa Grzegorza Kołodki, Ministra Finansów w latach 1994-1997. Pomimo dotychczasowego wyjątkowego traktowania handlu książką przez Ministerstwo Finansów program zakładał stopniowe podwyższanie stawki podatku aż do osiągnięcia ustawowego poziomu 7% w 1999 r., co uzasadniano koniecznością dostosowania przepisów polskich do przepisów unijnych (Kołodko, 1996, s. 150-152; Notki i plotki, 1996). Zapowiedź ta, jak również brak stanowczego sprzeciwu ze strony Ministerstwa Kultury, spotkały się z negatywną reakcją przedstawicieli branży wydawniczej i księgarskiej (Majerowicz, 1996; Szwajcer 1996). W wyniku interwencji premiera Włodzimierza Cimoszewicza Rada Ministrów zdecydowała, że stawka podatku zostanie zwiększona jedynie do poziomu 1% w 1997 r., a następnie 2% w 1998 r., po czym pozostanie w tej wysokości do czasu przystąpienia Polski do UE. Utrzymanie zerowej stawki było jednak jedynym rozwiązaniem akceptowanym przez środowiska ludzi książki, którzy argumentowali swoje

stanowisko złym stanem wydawnictw i księgarń oraz zagrożeniem, jakie wiązało się ze wzrostem cen książek, co w efekcie miałyby przyczynić się do spadku czytelnictwa. W związku z tym PIK w ramach swoich działań wystosowała protest wraz z apelem o ustawowe wprowadzenie tej stawki, skierowanym do Sejmu, Senatu oraz Prezydenta RP (Boguta, 1996; W sprawie VAT-u, 1996).

Sejm podjął inicjatywę ustawodawczą w tym względzie i wprowadził postulowaną od 1993 r. stawkę 0% przyjmując nowelizację ustawy podatkowej – Ustawę z dnia 21 listopada 1996 r. Wprowadziła ona ustawowy zakres towarów objętych stawką 0%, który obowiązywał dotąd na mocy ministerialnego rozporządzenia – tj. wydawnictw dziełowych, nut i map oraz publikacji w języku Braille’a. Zachowano także przepis, zgodnie z którym objęta najniższą stawką była sprzedaż konsygnacyjna, tj. dotyczący obniżenia stawki dla komisowej sprzedaży książek. Sukces w uchwaleniu stawki 0% w ramach ustawy nie zapewnił jednak jej bezterminowego obowiązywania – koniec obowiązywania tych przepisów wyznaczono na 31 grudnia 2000 r.

LATA 1997-2002

Uchwalenie w 1996 r. nowelizacji ustawy nie zakończyło zmian prawa podatkowego dotyczącego książek, dalej było ono zmieniane drogą ministerialnych rozporządzeń. Co istotne, dotychczasowa skala preferencji była odtąd zmniejszana – fakt ten może mieć związek z odejściem z Ministerstwa Finansów Witolda Modzelewskiego, wiceministra w latach 1992-1996, głównego autora polskiej ustawy VAT z 1993 r. W trakcie pełnienia swojego urzędu był on wyraźnie przychylny środowisku książki, i w latach 1995-1996 wielokrotnie wypowiadał się na łamach branżowego czasopisma „Wydawca”, przybliżając kwestie podatkowe istotne dla działalności wydawniczej i księgarskiej (zob. np. Modzelewski 1995; 1996).

Choć ustawowa stawka podatku wynosząca 0% pozostawała nienaruszona, to niekorzystnym z punktu widzenia branży zmianom ulegały przepisy dotyczące powstania obowiązku podatkowego, co uderzało w system sprzedaży konsygnacyjnej. Jako że kwestia ta nie została uregulowana ustawą nowelizującą, to początkowo nadal funkcjonowały przepisy *Rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 21 grudnia 1995 r.* – obowiązek podatkowy powstawał w chwili otrzymania zapłaty lub wystawienia faktury w przypadku umowy zakładającej rozliczenie zwrotów. Przepis ten został jednak zmieniony przez *Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 15 grudnia 1997 r.*, w którym uzupełniono go o klauzulę, zgodnie z którą obowiązek podatkowy powstawał nie później niż 60 dni od wydania towarów³. Kolejną zmianę w tym zakresie wprowadzono *Rozporządzeniem*

³ „Wydanie” należy w tym przypadku rozumieć zgodnie z przepisami podatkowymi, tj. jako dostawę towaru.

Ministra Finansów z dnia 22 grudnia 1999 r., które stanowiło dodatkowo, że obowiązek ten nie może powstać wcześniej niż w dniu wydania towaru. Następnie kwestię tę doprecyzowało *Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 22 grudnia 2000 r.* – w przypadku umowy przewidującej rozliczenie zwrotów obowiązek podatkowy powstawał „z chwilą wystawienia faktury dokumentującej faktyczną sprzedaż, nie później niż po upływie 120 dni od pierwszego dnia przekazania do sprzedaży tych wydawnictw”.

Zdaniem PIK przepis ten utrudniał zawieranie umów konsygnacyjnych, gdyż w praktyce ograniczał dotychczasowy przywilej wydawców i skutkowało bezwzględny powstaniem obowiązku podatkowego niezależnie od tego, czy doszło do faktycznej sprzedaży towaru klientom detalicznym. Z tej przyczyny PIK wносиła o zmianę prawa (Pisma Polskiej Izby Książki, 2001; Żochowski, 2001), jednak bezskutecznie. Przepisy te przeniesiono następnie w niezmienionej formie z ministerialnych rozporządzeń do ustawy VAT w ramach jej nowelizacji przez *Ustawę z dnia 15 lutego 2002 r.* Ostateczne brzmienie przepisów w tej sprawie przyjęto w *Ustawie z dnia 7 grudnia 2012 r.*, zgodnie z którą obowiązek powstawał jedynie w chwili wystawienia faktury, przy jednoczesnym wprowadzeniu obowiązku jej wystawienia w terminie 60 dni od chwili dostawy książek, lub 120 dni w przypadku umowy przewidującej rozliczenie zwrotów. W praktyce termin powstania obowiązku podatkowego pozostał więc niezmieniony w stosunku do poprzednich przepisów, wprowadzono natomiast ostateczny termin wystawienia faktury.

Również zakres towarów objętych preferencyjnym traktowaniem podlegał zmianom od czasu wprowadzenia nowelizacji z 1996 r. Wprawdzie w 2000 r. termin stosowania stawki 0% został przedłużony do 31 grudnia 2003 r. przez *Ustawę z dnia 17 listopada 2000 r.*, to jednak nastąpiło wówczas ograniczenie preferencji, wykaz towarów objętych stawką 0% został bowiem zawężony – stawka ta obejmowała odtąd tylko wydawnictwa dziełowe pod warunkiem ich oznaczenia ISBN, pominięto zaś mapy, nuty oraz publikacje w języku Braille’a obecne w poprzedniej wersji ustawy. Ponadto usunięty został przepis, zgodnie z którym stawką 0% objęta była usługa sprzedaży „wykonywana na podstawie umowy agencyjnej lub zlecenia, pośrednictwa, komisji lub innych umów o podobnym charakterze”.

Należy także zaznaczyć, że pod koniec 2002 r. nastąpiła zmiana w sposobie identyfikacji towarów na potrzeby przepisów podatku VAT. *Ustawą z dnia 4 grudnia 2002 r.* zastąpiono wykorzystywane dotychczas symbole SWW na rzecz oznaczeń Polskiej Klasyfikacji Wyrobów i Usług (PKWiU) w wersji z 1997 r. W przepisach dotyczących książek posłużono się klasą PKWiU 22.11 („Książki”). Ustawodawca ponownie zdecydował się na ograniczony zakres preferencji – ze stosowania stawki 0% wykluczył mieszczące się w klasie 22.11 „książki adresowe o zasięgu krajowym, regionalnym i lokalnym, książki telefoniczne, teleksy i telefaksy” oraz „nuty,

mapy i ulotki". Pozostawiono jednak stosowanie stawki 7% w przypadku „książek, nut i map” nieoznaczonych ISBN.

LATA 2003-2009

31 grudnia 2003 r., zgodnie z obowiązującymi przepisami ustawy, kończył się okres stosowania stawki 0%. Ze względu na prace legislacyjne nad tekstem nowej ustawy o podatku VAT, dostosowanej do prawa UE, do której Polska miała przystąpić 1 maja 2004 r., nie wprowadzono nowelizacji, która przedłużyłaby ten okres (*Do kwietnia, 2003*). Dalsze stosowanie stawki do czasu przyjęcia nowej ustawy umożliwiło jednak wydanie prowizorycznego *Rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 24 grudnia 2003 r.*

Nowe przepisy dotyczące podatku VAT zostały ogłoszone w tekście *Ustawy z dnia 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług*, zastępującej poprzednią ustawę i przystosowanej do treści unijnej *Szóstej dyrektywy (Szósta dyrektywa Rady z dnia 17 maja 1977 r.)* określającej zasady podatku VAT obowiązujące w UE, a zatem także w Polsce po jej wstąpieniu do Wspólnoty.

Obowiązujące prawo unijne w zakresie opodatkowania handlu książką było skąpe, choć istotne dla kształtu polskich przepisów. Treść Załącznika H do *Szóstej dyrektywy* stanowiła, iż stosowanie stawki obniżonej w państwach członkowskich możliwe jest wyłącznie w stosunku do książek drukowanych. W 2006 r. *Szóstą dyrektywę* zastąpiono *Dyrektywą VAT (Dyrektywa Rady 2006/112/WE z dnia 28 listopada 2006 r.)*, w której ten sam zakres książek wyznaczał Załącznik III. Ponadto unijna *Szósta dyrektywa* i późniejsza *Dyrektywa VAT* stanowiły, że obniżona stawka podatku VAT w państwach członkowskich nie może być niższa niż 5%, co było kolejnym zagrożeniem dla stawki 0%. Polska w traktacie akcesyjnym uzyskała jednak czasową derogację, tj. zgodę na odstępstwo od powszechnych zasad, która umożliwiała stosowanie stawki 0% przy sprzedaży „niektórych książek” do 31 grudnia 2007 r.

Polskie przepisy dotyczące książek zawarte w nowej ustawie VAT z 2004 r. były już wcześniej przystosowane do prawa unijnego, nie uległy zatem znaczącym modyfikacjom i w większości zostały przejęte z poprzedniej ustawy w podobnej lub niezmienionej formie. W Załączniku 3 do ustawy, wymieniającym towary objęte stawką 7% – podstawową i bezterminowo obowiązującą stawką obniżoną – ponownie wymieniono „książki” (PKWiU 22.11), przy czym po raz pierwszy wprowadzono klauzulę stanowiącą, że stawka ta dotyczy jedynie książek oznaczonych ISBN. Była to zmiana w stosunku do treści Załącznika nr 3 do poprzednio obowiązującej ustawy, który nie zawierał takiego warunku, tym samym książki nieposiadające ISBN zostały całkowicie wykluczone z preferencji i odtąd były objęte podstawową stawką, wówczas wynoszącą 22%. W załączniku wyraźnie doprecyzowany został też zakres towarów objętych

preferencjami poprzez użycie sformułowania „książki [...] wytwarzane metodami poligraficznymi”, co wykluczało książki inne niż drukowane. Oprócz tego przy osobnej pozycji w załączniku wymienione zostały publikacje w języku Braille’a – dla ich identyfikacji nie wykorzystano oznaczenia PKWiU, którego klasyfikacja nie przewidywała. Nie zmienił się czas powstania obowiązku podatkowego z tytułu dostawy książek – tak jak poprzednio powstawał po wystawieniu faktury, przy czym nie później niż 60 dni od wydania towaru, lub 120 dni w przypadku umowy przewidującej rozliczenie zwrotów. Zgodnie z zasadami udzielonej Polsce derogacji wyznaczono końcowy termin stosowania stawki 0% dla książek z ISBN na 31 grudnia 2007 r.

Przedstawiciele rynku książki wobec perspektywy zwiększenia stawki VAT po raz kolejny zwrócili się do Ministerstwa Finansów o podjęcie działań mających na celu zapobieżenie niekorzystnym dla nich zmianom (Co z VAT..., 2007). Po konsultacjach ministrów gospodarki i finansów krajów unijnych przeprowadzonych w ramach Rady ds. Gospodarczych i Finansowych uzyskano zgodę na przedłużenie derogacji i uchwalono *Dyrektywę Rady 2007/75/WE z dnia 20 grudnia 2007 r.* przedłużającą do 31 grudnia 2010 r. stosowanie w Polsce zerowej stawki dla książek. W prawie krajowym była ona wprowadzana drogą rozporządzeń ministerialnych – najpierw przez *Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 24 grudnia 2007 r.*, następnie przez *Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 28 listopada 2008 r.* i, po raz ostatni w dotychczasowej historii, przez *Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 24 grudnia 2009 r.* Jako termin końcowy stosowania stawki 0% przyjęto 31 grudnia 2010 r. – wtedy, gdy kończyła się derogacja uchwalona w *Dyrektywie Rady 2007/75/WE z dnia 20 grudnia 2007.* Ponadto na podstawie *Rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 22 grudnia 2010 r.* do 30 kwietnia 2011 r. obowiązywał okres przejściowy, w trakcie którego stawka 0% obowiązywała wyłącznie w przypadku książek wprowadzonych do dystrybucji do 31 grudnia 2010 r.

LATA 2010-2019

Tak jak w poprzednich latach organizacje branżowe lobbowały na rzecz zmiany przepisów i przywrócenie stawki 0%, czemu było przychylnie Ministerstwo Finansów. W 2010 r. ówczesny Minister Finansów Jacek Rostowski skierował do Komisji Europejskiej prośbę o zmiany w prawie unijnym (Rostowski chce..., 2010), tym razem jednak działania na rzecz zerowej stawki podatku nie odniosły skutku.

Nie stanowiło to jednak całkowitego zakończenia stosowania preferencji podatkowych – nadal obowiązywał szczególny moment powstania obowiązku podatkowego, zaś na mocy Załącznika 3 do ustawy VAT funkcjonowała obniżona stawka podatku w wysokości 7%. Obowiązujące prawo podatkowe ulegało też dalszym, choć coraz rzadszym, modyfi-

kacjom – po raz pierwszy w *Ustawie z dnia 29 października 2010 r.*, która wprowadziła zmianę stosowanych oznaczeń towarów i usług, zastępując klasyfikację PKWiU z 1997 nowszą wersją klasyfikacji pochodzącą z 2008. Dla uregulowań dotyczących książek drukowanych wykorzystano oznaczenia kategorii „książki drukowane” (PKWiU 58.11.1), z zastrzeżeniem, że wyłączone z przepisów zostały mapy i ulotki należące do tej kategorii.

Tego roku stawka podatku została ponadto obniżona do minimalnego poziomu dopuszczanego przez *Dyrektywę VAT*, tj. do 5%. Zmiana ta zaszła dzięki *Ustawie z dnia 26 listopada 2010 r.*, która wprowadziła do treści ustawy VAT nowy Załącznik 10 stanowiący „wykaz towarów opodatkowanych stawką podatku w wysokości 5%”, w którym wymienione zostały produkty stanowiące część oznaczenia PKWiU 58.11, tj. „książki drukowane”, w tym również mapy oraz wydawnictwa w alfabecie Braille’a (bez wskazania PKWiU).

Co istotne, po raz pierwszy preferencyjną stawką objęto także książki inne niż drukowane, wymienione w przepisach jako „książki wydawane na dyskach, taśmach i innych nośnikach”. Umożliwiła to nowelizacja treści Załącznika III europejskiej *Dyrektywy VAT* przez *Dyrektywę Rady 2009/47/WE z dnia 5 maja 2009 r.*, która rozszerzyła katalog towarów, dla których możliwe było stosowanie preferencyjnej stawki podatkowej. Również w ich przypadku warunkiem zastosowania preferencji było posiadanie przez nie ISBN.

Po wspomnianej uprzednio nowelizacji z 2012 r., regulującej powstanie obowiązku podatkowego w terminie 60 dni od chwili dostawy książek lub 120 w przypadku umowy przewidującej rozliczenie zwrotów, przepisy podatkowe dotyczące obrotu książkami pozostały niezmienione do 2019 r. W 2018 r. Ministerstwo Finansów rozpoczęło jednak prace nad projektem kompleksowej nowelizacji ustawy VAT. Częścią zaproponowanych zmian, przyjętych w ustawie z dnia 9 sierpnia 2019 r., było odejście od identyfikacji towarów poprzez oznaczenia PKWiU na rzecz oznaczeń CN (z ang. *Combined Nomenclature*, nomenklatury scalonej), unijnej klasyfikacji towarów. W przypadku książek drukowanych wykorzystano część wybranych oznaczeń z działu 49 CN grupującego „książki, gazety, obrazki i pozostałe wyroby przemysłu poligraficznego, drukowane; manuskrypty, maszynopisy i plany”. Książki na nośnikach nie zostały uwzględnione w tej klasyfikacji, wobec czego w ich przypadku ustawodawca wykorzystał wskazanie na możliwe rodzaje nośników fizycznych. W obu przypadkach projektodawcy zrezygnowali z warunku nadania książce ISBN, obecnego w przepisach od 1993 r.

PRZEPISY DOTYCZĄCE USŁUG ELEKTRONICZNYCH

W polskim prawie podatkowym od 1993 r. do 2019 r. nie zostały przyjęte odrębne przepisy dotyczące wysokości stawki obejmującej dystrybucję książek elektronicznych przez Internet. Przed przystąpieniem Polski do UE w 2004 r. polscy prawodawcy nie podjęli się wprowadzenia szczególnych zasad opodatkowania tego typu usług, zaś po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej brak odrębnych regulacji – a tym samym obowiązywanie podstawowej stawki podatku – wynikał bezpośrednio z obowiązywania przepisów unijnej *Szóstej dyrektywy*, a od 2006 r. zastępującej jej *Dyrektywy VAT*, które nie przewidywały w tym przypadku możliwości stosowania obniżonej stawki przez kraje członkowskie. Tym samym, gdy w 2010 r. przyjęto przepisy preferencyjne dla dostawy książek elektronicznych na nośnikach (traktowanej jako dostawę towarów), to sprzedaż opierająca się na dystrybucji plików środkami elektronicznymi (traktowanej jako świadczenie usług elektronicznych) nie została nią objęta.

Przepisy unijne były przedmiotem kontrowersji, jednak ich zmiana przez wiele lat wydawała się niemożliwa wobec restrykcyjnego stanowiska Komisji Europejskiej i Rady Unii Europejskiej (Parrilli, 2008; Linklater 2014). W 2002 r., przed przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej, znowelizowano *Szóstą dyrektywę (Dyrektywa Rady 2002/38/WE z dnia 7 maja 2002 r.)*, wprowadzając klauzulę, zgodnie z którą państwom członkowskim nie przysługiwało prawo do ustalenia obniżonej stawki podatku VAT dla świadczenia usług drogą elektroniczną. Jako przykład takich usług wymieniono „dostarczanie obrazów, tekstu i informacji oraz tworzenie dostępnych baz danych”, zaś Doradczy Komitet ds. VAT w swoich wytycznych interpretacji europejskich przepisów VAT z 8 stycznia 2003 r. potwierdził, że należy przez to rozumieć także cyfrowe wersje książek (Guidelines..., 2022, s. 102). Przepisy te następnie powtórzono w *Dyrektywie VAT z 2006 r.*

W Polsce PIK lobbowała na rzecz zrównania stawek podatkowych dla różnych rodzajów książek (PIK, 2013). Rada Ministrów premiera Donalda Tuska była przychylna idei wprowadzenia niższego podatku i w 2013 r. przyjęła „Strategię Rozwoju Kapitału Społecznego 2020”, w której zadeklarowała dążenie do obniżenia stawki podatku dla książek w przypadku zmiany przepisów unijnych (*Uchwała Nr 61*, 2013). Polska była też jednym z inicjatorów odnośnych zmian przepisów unijnych – w marcu 2015 r. ministerstwa kultury Polski, Francji, Niemiec i Włoch wystosowały wniosek do Komisji Europejskiej, posiadającej inicjatywę ustawodawczą w UE, w sprawie zmiany przepisów podatkowych mających na celu zrównanie stawek podatkowych (Polska, Francja..., 2015).

Komisja Europejska podjęła inicjatywę ustawodawczą dopiero 14 listopada 2016 r. Zgodnie z uzasadnieniem Komisji zmiany w tym względzie

umożliwiła dopiero zmiana *Dyrektywy VAT* wprowadzona przez *Dyrektywę Rady 2008/8/WE z dnia 12 lutego 2008 r.*, i która weszła w życie 1 stycznia 2015 r. Zgodnie z jej zasadami podatek VAT w przypadku świadczenia usług był pobierany w kraju nabywcy i zgodnie z obowiązującą w tym kraju stawką. Oznaczało to, że dostawcy usług nie mogli odnosić korzyści podatkowych poprzez prowadzenie działalności w państwach, w których obowiązywał najniższy podatek, co mogłoby prowadzić do zakłóceń konkurencji między krajami UE (Wniosek..., 2015).

Wniosek Komisji o zmniejszenie stawki podatku został zaakceptowany w głosowaniu Parlamentu Europejskiego 1 czerwca 2017 r. (*Reducing VAT...*, 2017). Dalsze prace legislacyjne zostały jednak wstrzymane przez Radę Unii Europejskiej z powodu weta czeskiego ministra finansów – nie było ono związane merytorycznie z samym wnioskiem, zostało bowiem zgłoszone w ramach protestu wobec odrzucenia przez Radę innego projektu czeskiego rządu (Czechy blokują..., 2017). Rada do spraw Gospodarczych i Finansowych wchodząca w skład Rady Unii Europejskiej doszła do porozumienia dopiero 2 października 2018 r. i zaakceptowała wówczas projekt nowelizacji dyrektywy (*EU agrees...*, 2018). Zmiany prawa unijnego przyjęto w *Dyrektywie Rady (UE) 2018/1713 z dnia 6 listopada 2018 r.*, która wprowadziła wyjątek dla książek w przepisach *Dyrektywy VAT* zabraniających państwom członkowskim ustalania obniżonych stawek dla usług elektronicznych. Ponadto rozszerzono treść *Załącznika III Dyrektywy VAT*, stanowiącego wykaz towarów i usług, dla których możliwe jest ustalanie obniżonych stawek, dodając do niego dostarczanie książek w ramach świadczenia usług elektronicznych.

Pomimo zmiany polskiego rządu kontynuowano w Polsce politykę przychylną rynkowi książki, i gdy było to już możliwe, w 2018 r. Ministerstwo Finansów w rządzie Mateusza Morawieckiego podjęło w tym względzie inicjatywę ustawodawczą, proponując wprowadzenie w Polsce stawki 5% dla dostarczania książek drogą elektroniczną. Przepisy te przyjęto w ustawie z dnia 9 sierpnia 2019 r., w wyniku czego po raz pierwszy zrównano w Polsce stawki podatku VAT dla wszystkich rodzajów książek niezależnie od ich formy i sposobu dystrybucji.

PRZEPISY DOTYCZĄCE DRUKU KSIĄŻEK

Odrębne przepisy zostały wprowadzone także w zakresie usługi druku książek, choć nie funkcjonowały one od początku obowiązywania w Polsce podatku VAT. W początkowym okresie interpretacje przepisów, przeprowadzane zarówno przez przedsiębiorców, jak i lokalne organy podatkowe, mogły prowadzić do uznania usługi druku za sprzedaż objętą stawką 0%. Praktyka w tym zakresie była jednak zróżnicowana, co wymagało wprowadzenia konkretnych rozwiązań prawnych (Rosner, 1994).

Po raz pierwszy tę kwestię uregulowało *Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 29 grudnia 1993 r.* Zgodnie z jego treścią stawką 0% objęto „świadczenia usług polegających na drukowaniu na materiałach powierzonych wydawnictw dziełowych”, co odróżniało usługę druku książki od pozostałych usług poligraficznych, dla których stosowana była podstawowa stawka VAT. Termin końcowy obowiązywania tych przepisów, tak jak w przypadku analogicznych przepisów tego rozporządzenia dotyczących sprzedaży książek, ustalono na 31 marca 1994 r. Czas ten był następnie wydłużany wraz z wydłużaniem czasu obowiązywania preferencyjnej stawki dla obrotu książkami w kolejnych rozporządzeniach ministerialnych. Wraz z dokonaniem w 1996 r. przeniesieniem przepisów do ustawy uczyniono to także w stosunku do opodatkowania usługi druku, pominięto jednak wymóg, by druk odbywał się na materiałach powierzonych. W 2002 r. nowelizacja ustawy podatkowej wprowadziła przepis dotyczący momentu powstania obowiązku podatkowego, który dotąd pozostawał nieuregulowany. Był on odmienny od tego, który wyznaczono w stosunku do obrotu książką i odtąd powstawał z chwilą otrzymania części lub całości zapłaty za usługę druku wydawnictw dziełowych, jednak nie później niż 90 dni od jej wykonania.

W ustawie VAT z 2004 r. pominięto przepisy ustanawiające stawkę 0% dla usługi druku. Wynikało to z treści derogacji zawartej w *Traktacie akcesyjnym*, która zezwalała jedynie na objęcie tą stawką dostawy książek, nie uwzględniała natomiast ich druku. Przepisy *Szóstej dyrektywy* oraz *Dyrektywy VAT* nie zakładały możliwości stosowania stawki innej niż podstawowa w przypadku usługi druku, i z tego powodu preferencyjna stawka nie została już wprowadzona *explicite* w polskich przepisach podatkowych w omawianym okresie, dalej jednak funkcjonował ustalony wcześniej szczególnie moment powstania obowiązku podatkowego.

Dalsze stosowanie zerowej stawki było jednak możliwe poprzez odpowiednią konstrukcję umowy między drukarnią a wydawnictwem wskazującą na to, że jej przedmiotem jest dostawa książek. Warunkiem uznania poprawności takiej umowy było to, by druk odbył się na materiałach należących do drukarni (Hetman, 2006)⁴. Po zwiększeniu w 2011 r. stawki podatku do 5% wysokość ta objęła również usługę druku wykonaną zgodnie z tymi zasadami (Piłat, 2011).

⁴ Hetman wyraża wątpliwości co do zasadności opisywanej przez nią praktyki, taką możliwość potwierdzają jednak późniejsze interpretacje podatkowe, np. *Interpretacja indywidualna Dyrektora Izby Skarbowej w Poznaniu z 23 maja 2011 sygn. ILPP1/443-291/11-6/KŁ*. Zasada ta wynika z treści wyroku Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, który stwierdził, że przekazanie zleceniodawcy towaru wytworzonego przez zleceniobiorcę z jego własnych materiałów należy uznać w świetle przepisów VAT za dostawę towarów (*Wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia 2 maja 1996 w sprawie Faaborg-Gelting Linien (C-231/94)*). Taką interpretację w odniesieniu do druku książek niemal jednogłośnie potwierdził europejski Komitet ds. VAT w wytycznych opracowanych podczas 80. spotkania 8 listopada 2006 r. (*Guidelines...*, 2022, s. 113).

ZAKOŃCZENIE

Opisane regulacje pokazują, że książka była i jest postrzegana przez polskich prawodawców jako ważny element kultury. Liczne zmiany przepisów, zwłaszcza w początkowym okresie funkcjonowania podatku VAT, świadczą o próbie jednoczesnego uwzględnienia zarówno potrzeb rynku książki, jak i interesów gospodarczych państwa. Można jednak stwierdzić, że dotąd brany pod uwagę był przede wszystkim interes rynku książki, przy czym na jego korzyść w tym względzie może działać jego niewielki rozmiar, a tym samym niewielka utrata potencjalnych wpływów do budżetu państwa⁵.

Preferencje podatkowe mają charakter wyjątku i jako takie wymagają szczegółowych (i względnie restrykcyjnych) regulacji określających ich zakres, przez co przez długi czas nie uwzględniały nowych form książki. Książka drukowana ma najdłuższą tradycję, dlatego też przepisy jej dotyczące mają najdłuższą historię; dopiero z czasem zaczęto uwzględniać inne jej formy – najpierw książki na nośnikach innych niż papier (analogowych lub cyfrowych), a ostatecznie również książki dostarczane elektronicznie. Opóźnienie w tym względzie wynikało przede wszystkim z ograniczeń nakładanych przez regulacje europejskie i, gdy tylko umożliwiało to prawo wspólnotowe, polscy prawodawcy względnie szybko przyjmowali regulacje łagodzące opodatkowanie w kraju. Niewątpliwie w dużej mierze jest to zasługą polskich organizacji branżowych, przede wszystkim PIK, które nieustannie lobbowały w tej sprawie.

Odmienne prezentuje się jednak działanie prawodawców unijnych, którzy nie nadążali za zmieniającą się rzeczywistością gospodarczą i technologiczną lub nie uznawali tej sprawy za pilną. Książki na nośnikach zostały przez nich uwzględnione dopiero w 2009 r., choć miały one wówczas już długą historię – w przypadku audiobooków sięgającą co najmniej lat 60. XX w. (Ladorucki, 2015). Kontrowersyjna była również kwestia elektronicznej dystrybucji książek – jej specyfika mogła wpłynąć na zasady konkurencji między krajami wspólnoty, przez co wymagała odpowiednich uwarunkowań prawnych dotyczących opodatkowania handlu międzynarodowego. Choć odpowiednie przepisy zostały przyjęte jeszcze w 2008 r., to funkcjonowały dopiero od 2015 r. – jednak od tego czasu do rozszerzenia preferencji na rynku książki minęły kolejne trzy lata, m.in. dzięki inicjatywie polskich przedstawicieli. Ostatecznie jednak w Unii

⁵ Brak jednak wiarygodnych danych dotyczących faktycznego rozmiaru i wartości polskiego rynku książki, które pozwoliłyby precyzyjnie to określić. Samo Ministerstwo Finansów koszt omawianych preferencji – czyli wysokość utraconych przychodów – szacowało na 802 mln złotych w 2009 r., 991 mln w 2011 r. i 962 mln 2012 r., przy czym podkreślić trzeba, że są to jedynie szacunki o niesprecyzowanej metodologii, ponadto uwzględniające również koszt preferencji na rynku czasopism specjalistycznych, dla których obowiązywały podobne przepisy (Ministerstwo Finansów, 2013).

Europejskiej i Polsce przyjęto równe zasady opodatkowania wszystkich form książki.

Choć początkowo preferencje podatkowe były przyjmowane z pewnymi oporami, to później były wprowadzane już konsekwentnie i pozostają stałym elementem warunków prawno-ekonomicznych, w ramach których prowadzona jest w Polsce działalność wydawnicza i księgarska. Trzeba jednak raz jeszcze podkreślić koncepcję artykułu, jaką jest jedynie opisanie specyficznych regulacji podatkowych i okoliczności ich wprowadzenia, nie zaś próba określenia ich skutków. Zasadniczo przyjmuje się, że preferencje podatkowe są korzystne dla branży wydawniczej i księgarskiej, przy czym rzeczywisty efekt obniżonych stawek nie jest w pełni oczywisty, zwłaszcza w odniesieniu do cen książek.

Choć koncepcja VAT zakłada, że podatek ten jest neutralny dla przedsiębiorców i jego koszt w pełni ponoszą ostateczni konsumenci (ponieważ podatek ten jest wliczany przez przedsiębiorców w ustaloną przez nich ostateczną cenę), to zmiany wysokości podatku nie muszą jednoznacznie przekładać się na proporcjonalne zmiany cen detalicznych. Jest to kwestia tzw. przerzucalności podatku, zależnej od elastyczności cenowej popytu i podaży danego dobra lub usługi. W przypadku zwiększenia stawki podatku dodatkowy koszt może być bowiem ponoszony przez konsumentów tylko do momentu, gdy są oni jeszcze skłonni płacić zwiększoną cenę netto. W sytuacji, w której zwiększona cena skutkuje zmniejszeniem popytu, konieczne może być poniesienie dodatkowych obciążeń podatkowych przez przedsiębiorców kosztem ich rentowności. Z drugiej strony trzeba też podkreślić, że w sytuacji obniżenia podatku przedsiębiorcy mogą zdecydować się nie obniżać cen, osiągając dzięki temu większe zyski. Są to jednak tylko możliwe scenariusze, zaś rzeczywiste skutki zależne są od wielu czynników i są one trudne do uchwycenia w badaniach empirycznych.

Można w tym miejscu wskazać, że zwiększenie stawki z 0 do 5% w 2011 r. było przesłanką do podjęcia próby zbadania faktycznego wpływu zmiany tego podatku na polski rynek książki na gruncie ekonomii (Bernal, 2014). Autor badania starał się wykazać, że doszło do przerzucenia podatku na konsumentów, co doprowadziło do spadku obrotów wydawców, tłumaczonego przez badacza spadkiem sprzedaży wywołanym przez wzrost cen. Należy jednak podkreślić, że autor w dużej mierze opierał się na szacunkach dotyczących cen detalicznych pochodzących z ekstrapolacji danych nt. polskiego rynku przeprowadzonych przez przedstawicieli branży. Co więcej, jak zaznaczył sam autor, nie zostały przeprowadzone bardziej szczegółowe analizy z podziałem na segmenty rynku, natomiast część książek, np. podręczniki lub literatura fachowa, powinna wykazywać się odmiennymi zmianami popytu. Wyniki dotychczasowych badań można więc uznać za niekonkluzywne.

Obniżenia stawki podatkowej nie należy zatem utożsamiać z obniżeniem ceny książek. Niezależnie jednak od tego kto jest beneficjentem preferencji podatkowych (czy dzięki zwiększonym marżom są to przedsiębiorcy, czy też dzięki zmniejszonym cenom są to konsumenci, czy też są to, w różnym stopniu, obie grupy jednocześnie), trzeba podkreślić, że podstawowa, domyślna stawka podatku wynosiła w Polsce od 22% do 23%. Obniżenie jej, potencjalnie nawet do 0%, wydaje się kwestią niebagatelną dla funkcjonowania rynku książki, wartą dalszych pogłębionych badań.

BIBLIOGRAFIA

- Bernal, Arkadiusz (2014). Przerzucalność podatku od towarów i usług na rynku książki, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, z 4, s. 297-316.
- Boguta, Grzegorz (1995). W sprawie zasad handlu książką, *Notes Wydawniczy*, nr 7/8, s. 6-7.
- Boguta, Grzegorz (1996). „0” VAT, *Notes Wydawniczy*, nr 11, s. 5.
- Co z VAT od 1 stycznia 2008? (2007). *Rynek Książki*, 07.11.2007, www.rynek-ksiazki.pl/aktualnosci/co-z-vat-od-1-stycznia-2008 [dostęp: 01.09.2022].
- Do kwietnia 0 proc. (2003). *Rynek Książki*, 22.12.2003, www.rynek-ksiazki.pl/aktualnosci/do-kwietnia-0-proc [dostęp: 01.09.2022].
- EU agrees on lower sales tax for e-books, online papers (2018). *Reuters*, 02.10.2018, <https://uk.reuters.com/article/us-eu-tax-ebooks/eu-agrees-on-lower-sales-tax-for-e-books-online-papers-idUKKCN1MC0UH> [dostęp: 01.09.2022].
- Guidelines resulting from meetings of the VAT committee (2022). *Europa*, s. 102, https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/guidelines-vat-committee-meetings_en.pdf [dostęp: 01.09.2022].
- Hemels, Sigrid (2017). Tax Incentives as a Creative Industries Policy Instrument. W: *Tax Incentives for the Creative Industries*. Red. S. Hemels, K. Goto. Singapur: Springer, s. 33-62.
- Hetman, Joanna (2006). Drukowanie książek – jaki VAT?, *Rynek Książki*, 12.03.2006, www.rynek-ksiazki.pl/czasopisma/drukowanie-ksiazek-jaki-vat [dostęp: 01.09.2022].
- IPA & FEP (2019). VAT on Books. The IPA-FEP Global Report. https://www.internationalpublishers.org/images/aa-content/news/news-2019/IPA_ANNUAL_GLOBAL_REPORT_2018_2.pdf [dostęp: 01.09.2022].
- Klukowski, Bogdan & Tobera, Marek (2013). *W tym niezwykłym czasie. Początki transformacji polskiego rynku książki (1989–1995)*. Warszawa: Wydaw. Akademickie Sedno.
- Kołodko, Grzegorz (1996). *Polska 2000. Strategia dla przyszłości*, Warszawa: Poltext.
- Ladorucki, Jacek (2013). Audiobook – słuchanie i radość lektury. W: *Media a czytelnicy. Studia o popularyzacji czytelnictwa i uczestnictwie kulturowym młodego pokolenia*. Red. M. Antczak, A. Brzuska-Kępa, A. Walczak-Niewiadomska. Łódź: Wydaw. Uniwersytetu Łódzkiego, s. 381-400.
- Lewandowski, Tadeusz (1993). Budować krok po kroku [rozmowa z A. Rosnrem], *Wydawca*, nr 0, s. 12-20.

- Lewandowski, Tadeusz (1994). PIK: Asy i blotki, czyli od targów do targów [rozmowa z G. Majerowiczem i J. Foglerem], *Wydawca*, nr 4, s. 6-13.
- Lewandowski, Tadeusz (1995). Nie płakać płacąc? [rozmowa z W. Modzelewskim]. *Wydawca*, nr 11/12, s. 30-31.
- Linklater, Emma (2014). Neutrality of VAT Rates Under European Law: All Books are Created Equal, but Some are More Equal than Others?, *Publishing Research Quarterly*, nr 30, s. 300-312.
- Łaziński, Marek (1993). Jak rozmawiać o pieniądzach?, *Notes Wydawniczy*, nr 6, s. 9-11.
- Majerowicz, Grzegorz (1996). VAT, *Notes Wydawniczy*, nr 6, s. 14.
- Mastalski, Ryszard (2012). *Prawo podatkowe*, Warszawa: C. H. Beck.
- Ministerstwo Finansów (2013). *Preferencje podatkowe w Polsce. Nr 4*, <https://www.podatki.gov.pl/media/1228/preferencje-podatkowe-w-polsce-nr-4.pdf> [dostęp: 01.09.2022].
- Modzelewski, Witold (1995). Podatki i książka, *Wydawca*, nr 8, s. 14-15.
- Modzelewski, Witold (1996). Nowe stawki VAT na książki, *Wydawca*, nr 8, s. 17.
- Notki i plotki (1996). *Wydawca*, nr 4, s. 49.
- Odpowiedź Ministerstwa Finansów na list Ministra Kultury w sprawie powiązania zwolnień VAT z numerem ISBN i ISSN (1994). *Wydawca*, nr 2, s. 61.
- Parrilli, Davide. M. (2008). European VAT and Electronically Supplied Services, *SSRN Electronic Journal*.
- PIK (2013). Apel Sekcji Publikacji Elektronicznych w sprawie zrównania podatku VAT na publikacje cyfrowe opatrzone numerami ISBN i ISSN, *Polska Izba Książki*, 14.01.2013, www.pik.org.pl/upload/files/Apel%20SPE%20ws.%20zrównania%20pod.%20VAT%20na%20publ.%20cyfr..pdf [dostęp: 01.09.2022].
- Piłat, Konrad (2011). Drukowanie książek z 5-proc. stawką, *Rzeczpospolita*, 16.06.2011, www.rp.pl/artukul/674211-Drukowanie-ksiazek-z-5-proc-stawka.html [dostęp: 01.09.2022].
- Pisma Polskiej Izby Książki do resortu finansów (2001). *Rynek Książki*, 16.05.2001, www.rynek-ksiazki.pl/aktualnosci/pisma-polskiej-izby-ksiazki-do-resortu-finansow-w-sprawie-sp [dostęp: 01.09.2022].
- Polska, Francja, Niemcy i Włochy apelują o niższy VAT na e-booki (2015). *Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego*, 20.03.2015 www.mkidn.gov.pl/pages/posts/polska-francja-niemcy-i-wlochy-apeluja-o-nizszy-vat-na-e-booki-5389.php [dostęp: 01.09.2022].
- Raniowski, Krzysztof (1995). Konsygnacja, *Notes Wydawniczy*, nr 11, s. 18-19.
- Reducing VAT on e-books, to match printed book rates (2017). *European Parliament*, 01.06.2017, www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20170529IPR76238/reducing-vat-on-e-books-to-match-printed-book-rates [dostęp: 01.09.2022].
- Rosner, Andrzej (1993). VAT a fundamentalizm, *Notes Wydawniczy*, nr 9, s. 10-15.
- Rosner, Andrzej (1994). Falstart, *Notes Wydawniczy*, nr 2, s. 5-6.
- Rostowski chce utrzymania zerowego VAT na książki (2010). *Money.pl*, 26.07.2010, <https://msp.money.pl/wiadomosci/podatki/artukul/rostowski;chce;utrzymania;zerowego;vat;na;ksiazki,40,0,648488.html> [dostęp: 01.09.2022].
- Szczepańska, Danuta (1993). Problemy PIK [rozmowa z G. Bogutą], *Notes Wydawniczy*, nr 12, s. 17-21.
- Szczepańska, Danuta (1996). Walne zgromadzenie PIK, *Notes Wydawniczy*, nr 1, s. 5-7.

- Szwajcer, Piotr (1995). Na jednym wózku, *Notes Wydawniczy*, nr 7/8, s. 8-9.
- Szwajcer, Piotr (1996). O stawkę 22%!, *Notes Wydawniczy*, nr 7/8, s. 10-11.
- Szwajcer, Piotr. (1993). Stawka „0”, *Notes Wydawniczy*, nr 9, s. 16-19.
- Tegler, Eugeniusz (1998). Preferencje podatkowe (wybrane aspekty teoretyczne i prawne), *Roczniki Nauk Prawnych*, nr 8, s. 149-161.
- Tobera, Marek (2010). Początki transformacji polskiego rynku książki. Rekonstrukcja najważniejszych wydarzeń z lat 1989-1995 (część druga), *Przegląd Biblioteczny*, z. 4, s. 429-446.
- W sprawie VAT-u, (1996). *Notes Wydawniczy*, nr 7/8, s. 5-8.
- Walewska Jolanta (1995). Dlaczego nie lubimy PIK?, *Wydawca*, nr 2, s. 16- 17.
- Walne Zgromadzenie PIK (1993). *Notes Wydawniczy*, nr 12, s. 14-16.
- Wniosek Dyrektywa rady zmieniająca dyrektywę 2006/112/WE w odniesieniu do stawek podatku od wartości dodanej stosowanego do książek, gazet i czasopism (COM/2016/0758 final).
- Wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia 2 maja 1996 w sprawie Faaborg-Gelting Linien (C-231/94).
- Żochowski, Tadeusz (2001). Czyżby koniec konsygnacji?, *Rynek Książki*, 19.02.2001, www.rynek-ksiazki.pl/aktualnosci/czyzby-koniec-konsygnacji [dostęp: 01.09.2022].

AKTY PRAWNE

Prawo unijne

- Szósta dyrektywa Rady z dnia 17 maja 1977 r. w sprawie harmonizacji ustawodawstw Państw Członkowskich w odniesieniu do podatków obrotowych – wspólny system podatku od wartości dodanej: ujednoliconą podstawa wymiaru podatku (77/388/EWG) (Dz. Urz. WE L 145 z 13.6.1977).
- Dyrektywa Rady 2002/38/WE z dnia 7 maja 2002 r. zmieniająca oraz tymczasowo zmieniająca dyrektywę 77/388/EWG w odniesieniu do systemu podatku od wartości dodanej stosowanego do usług radiowych i telewizyjnych oraz niektórych usług świadczonych drogą elektroniczną (Dz. Urz. WE L 128, 15/05/2002).
- Traktat akcesyjny. Załącznik XII (Dz. Urz. UE L 236 z 23.9.2003).
- Dyrektywa Rady 2006/112/WE z dnia 28 listopada 2006 r. w sprawie wspólnego systemu podatku od wartości dodanej (Dz. Urz. UE L 347 z 11.12.2006).
- Dyrektywa Rady 2007/75/WE z dnia 20 grudnia 2007 r. zmieniająca dyrektywę 2006/112/WE w odniesieniu do niektórych przepisów tymczasowych dotyczących stawek podatku od wartości dodanej (Dz. Urz. UE L 346 z 29.12.2007).
- Dyrektywa Rady 2008/8/WE z dnia 12 lutego 2008 r. zmieniająca dyrektywę 2006/112/WE w odniesieniu do miejsca świadczenia usług (Dz. Urz. UE L 44 z 20.2.2008).
- Dyrektywa Rady 2009/47/WE z dnia 5 maja 2009 r. zmieniająca dyrektywę 2006/112/WE w zakresie stawek obniżonych podatku od wartości dodanej (Dz. Urz. UE L 116 z 9.5.2009).
- Dyrektywa Rady (UE) 2018/1713 z dnia 6 listopada 2018 r. zmieniająca dyrektywę 2006/112/WE w odniesieniu do stawek podatku od wartości dodanej stosowanego do książek, gazet i czasopism (Dz. Urz. UE L 286 z 14.11.2018).

Ustawy

- Ustawa z dnia 8 stycznia 1993 r. o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym (Dz. U. Nr 10, poz. 50).
- Ustawa z dnia 13 października 1995 r. o zmianie ustawy o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym (Dz. U. 1995, Nr 142, poz. 703).
- Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o zmianie ustawy o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym i o zmianie ustawy karnej skarbowej (Dz. U. 1996, Nr 137, poz. 640).
- Ustawa z dnia 17 listopada 2000 r. o zmianie ustawy o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym (Dz. U. 2000, Nr 105, poz. 1107).
- Ustawa z dnia 15 lutego 2002 r. o zmianie ustawy o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym, o zmianie ustawy o Policji oraz o zmianie ustawy – Kodeks wykroczeń (Dz. U. 2002, Nr 19, poz. 185).
- Ustawa z dnia 4 grudnia 2002 r. zmieniająca ustawę o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym, ustawę o oznaczaniu wyrobów znakami skarbowymi akcyzy oraz ustawę – Kodeks karny skarbowy (Dz. U. 2002, Nr 213, poz. 1803).
- Ustawa z dnia 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług (Dz. U. 2004, Nr 54, poz. 535).
- Ustawa z dnia 29 października 2010 r. o zmianie ustawy o podatku od towarów i usług (Dz. U. 2010, Nr 226, poz. 1476).
- Ustawa z dnia 26 listopada 2010 r. o zmianie niektórych ustaw związanych z realizacją ustawy budżetowej (Dz. U. 2010, Nr 238, poz. 1578).
- Ustawa z dnia 7 grudnia 2012 r. o zmianie ustawy o podatku od towarów i usług oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2013, poz. 35).
- Ustawa z dnia 9 sierpnia 2019 r. o zmianie ustawy o podatku od towarów i usług oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2019, poz. 1751).

Akty niższego rzędu

- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 12 maja 1993 r. w sprawie podatku od towarów i usług (Dz. U. 1993, Nr 39, poz. 176).
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 29 czerwca 1993 r. w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym (Dz. U. 1993, Nr 59, poz. 272).
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 29 grudnia 1993 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podatku od towarów i usług (Dz. U. 1993, Nr 134, poz. 652).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 15 marca 1994 r. w sprawie obowiązku stosowania niektórych Polskich Norm (Dz. U. 1994, Nr 39, poz. 144).
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 30 marca 1994 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podatku od towarów i usług (Dz. U. 1994, Nr 47, poz. 193).
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 21 grudnia 1995 r. w sprawie wykonania przepisów ustawy o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym (Dz. U. 1995, Nr 154, poz. 797).
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 15 grudnia 1997 r. w sprawie wykonywania niektórych przepisów ustawy o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym (Dz. U. 1997, Nr 156, poz. 1024).

- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 22 grudnia 1999 r. w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym (Dz. U. 1999, Nr 109, poz. 1245).
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 22 grudnia 2000 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym (Dz. U. 2000, Nr 121, poz. 1296).
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 24 grudnia 2003 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym (Dz. U. 2003, Nr 224, poz. 2229).
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 24 grudnia 2007 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy o podatku od towarów i usług (Dz. U. 2007, Nr 249, poz. 1861).
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 28 listopada 2008 r. w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy o podatku od towarów i usług (Dz. U. 2008, Nr 212, poz. 1336).
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 24 grudnia 2009 r. w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy o podatku od towarów i usług (Dz. U. 2009, Nr 224, poz. 1799).
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 22 grudnia 2010 r. w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy o podatku od towarów i usług (Dz. U. 2010, Nr 246, poz. 1649).
- Uchwała Nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. w sprawie przyjęcia „Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020” (M.P. 2013, poz. 378).

Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 8 lutego 2023 r.

TOMASZ DZIURDZIA
Institute of Information and Media Sciences
Wrocław University
e-mail: tomasz.dziurdzia@uwr.edu.pl
ORCID 0000-0002-7979-3466

POLISH VAT REGULATIONS CONCERNING BOOKS IN THE YEARS 1993–2019

KEYWORDS: Book market. Tax expenditures. Bookselling. Publishing industry. Printing. Polish Chamber of Books.

ABSTRACT: **Thesis/Objective** – Many countries, including Poland, introduce tax expenditures to support book market. The aim of this article is to examine the history of Polish tax regulations concerning books – since their adoption in 1993 up to 2019, when the most recent changes occurred. **Methods** – The author analysed the content of respective Polish

and European legal acts and the articles published in Polish general and trade press. **Results and conclusions** – The author reconstructed the history of Polish tax regulations in the field of book trade. Tax regulations were subject to many changes, remaining mostly beneficial to the book market. The article also includes a description of specific regulations concerning books on physical carriers and books sold in the form of electronic services. Due to restraints of European Union's VAT directives these types of books were subject to different tax rates. Ultimately, however, single policy was adopted. The willingness of Polish lawmakers to prolong the afore-mentioned expenditures made them a norm on Polish book market and their scope is unlikely to be reduced in the future.

**WSPÓŁPRACA I OTWARTOŚĆ:
BIBLIOTEKA PO QUÉBECKU.
SPRAWOZDANIE Z KONGRESU
PROFESJONALISTÓW INFORMACJI**

(Montréal, 2-4 listopada 2022 r.)

Od 2 do 4 listopada 2022 r. w Montréalu (Québec, Kanada), liczącej ponad 4 miliony mieszkańców metropolii, odbyła się siódma edycja Kongresu Profesjonalistów i Profesjonalistek Informacji (Congrès des professionnel.le.s de l'information) zorganizowanego przez federację środowisk dokumentacyjnych (Fédération des milieux documentaires, FMD). Federacyjny charakter organizacji nie powinien dziwić; łączy bowiem interesy i działania oraz zrzesza dziewięć stowarzyszeń bibliotekarskich, dokumentacyjnych i pokrewnych¹ działających w kanadyjskiej prowincji Québec i za granicą. Dlaczego potrzebna jest Federacja, która zrzesza stowarzyszenia, nie członków indywidualnych? Prowadzący stronę FMD wyjaśniają, że ma to za zadanie wyeliminowanie konkurencji między stowarzyszeniami i promowanie solidarności zawodowej wśród wszystkich osób pracujących w zawodzie².

Kongres stanowi kontynuację organizowanych wcześniej Kongresów Środowisk Dokumentacyjnych (CMD). 7. Kongres, zorganizowany na początku listopada 2022 r. w Centre Mont-Royal w Montréalu, zgromadził blisko 500 uczestników.

¹ Na stronie Federacji zostały wymienione następujące: Association des professionnels de l'information et de la documentation (ADBS), Association des Bibliothécaires du Québec Library Association (ABQLA), Association des bibliothèques de droit de Montréal (ABDM), Association des étudiantes et des étudiants de l'École de bibliothéconomie et des sciences de l'information de l'Université de Montréal (AEEEBSI), Association internationale francophone des bibliothécaires et documentalistes (AIFBD), Atlantic Provinces Library Association (APLA), Bureau de coopération interuniversitaire (BCI), Corporation des bibliothécaires professionnels du Québec (CBPQ) i Réseau BIBLIO.

² <https://fmdoc.org/membres/>.

Francuski język konferencji wynikał ze szczególności miejsca – Kongres zorganizowali bowiem Quebeczycy (Québécois). Tak współcześnie określa się francuskojęzycznych mieszkańców Kanady; przed latami 60. XX wieku mówiło się o Franko-Kanadyjczykach³.

Konferencję otworzył Prezydent FMD Tristan Müller. W dalszej części głos oddano łączącej się zdalnie Marie Grégoire, Prezydentce-Dyrektorce Generalnej Bibliothèque et Archives nationales du Québec w Montréalu (BAnQ) oraz obecnej na sali Maureen Clapperton, dyrektorce kanadyjskiej Bibliothèque Nationale, mówiącej o ważnych rolach bibliotek, także bibliotek publicznych, po pandemii oraz o współpracy bibliotek z różnymi podmiotami, w tym podmiotami zarządzającymi tymi instytucjami.

Po wystąpieniach powitalnych konferencja została zainicjowana prelekcją francuskiej senatorki Sylvie Robert, która opowiedziała o nowym prawie bibliotecznym we Francji, wcześniej podkreślając rolę Kongresu we wspólnym działaniu na rzecz lepszych usług bibliotecznych (hasło to stanowiło motto Kongresu: *Agir ensemble vers de meilleurs services*). Myśl tę rozwinęła mówiąc, że biblioteki są sercem życia ludzi. Lepsze usługi to więcej wolności i więcej równości, ponieważ jesteśmy społeczeństwem bardziej złożonym, a biblioteki pełnią również funkcję kulturową i ludyczną, przełamują bariery mentalne i społeczne. Lepsze usługi mogą dotyczyć nawet najzwyczajszego otwarcia bibliotek w niedziele; to zagadnienie jest również przedmiotem dyskusji we Francji.

Sylvie Robert stwierdziła, że potrzeba zdefiniować bibliotekę na nowo, jej usługi, rolę i misję. Zauważyła, że biblioteki wszędzie są centrum życia społecznego. W dalszej kolejności senatorka opowiedziała o swoich działaniach na rzecz zmiany prawa bibliotecznego we Francji. Współpracując z francuskim Ministrem Kultury, opierając się na swoich wcześniejszych doświadczeniach i zainteresowaniu tematem bibliotek i bibliotekarzy, doprowadziła do zmiany prawa bibliotecznego w 2021 r. Dostęp do bibliotek został zagwarantowany społeczeństwu, a branża bibliotekarska otrzymała ochronę prawną. Propozycja prawna forsowana przez Robert dotyczyła bibliotek publicznych (*bibliothèques publiques territoires*).

Starania o nowe prawo stanowią ciekawy przykład tego, jak wykorzystać wartości kulturowe do legislacyjnego wzmocnienia roli bibliotek (szczegóły: <https://www.senat.fr/leg/tas21-058.html>). W nowej ustawie znalazły się zapisy gwarantujące społeczności równy dostęp za pośrednictwem bibliotek do kultury, informacji, edukacji, badań, wiedzy i wypoczynku (Artykuł 1). W Artykule 9 zakazano likwidacji bibliotek przez departamenty; co więcej – nie mogą one zaprzestać ich finansowania.

³ W przejrzysty sposób ewolucję pojęcia przedstawia Joanna Warmuzińska-Rogóż w książce *Szkiele o przekładzie literackim. Literatura rodem z Quebecu w Polsce*. Katowice 2016, s. 8.

Ustawa wzmocniła rolę i misję bibliotek publicznych oraz rozwój czytelnictwa publicznego oraz wyraźnie wpłynęła na wsparcie społeczności lokalnych poprzez rozwój usług i społecznego dostępu do nich.

W trakcie dyskusji zainicjowanej po wystąpieniu S. Robert zadano pytanie o biblioteki innego typu: np. szkolne, więzienne. Senatorka przyznała, że są one wyłączone z nowego prawa. Jak widać, brak systemowego myślenia o bibliotekach nie jest wyłącznie naszą domeną. Dobrze, że choć biblioteki publiczne zostały dostrzeżone.

Po sesji plenarnej obrady odbywały się w sekcjach, co zostało rozwiązane tak, że sala obrad plenarnych została w trakcie przerwy podzielona na dwa pomieszczenia (Salle BAnQ i Salle OCLC) poprzez zastosowanie rozwiązań ścian przesuwanych. Niestety, wpłynęło to na komfort uczestnictwa w obradach. To pierwsza konferencja, której części referatów pierwszego dnia – ze względu na liczbę uczestników – wysłuchałem siedząc na podłodze wraz z innymi bibliotekarzami.

W Sali OCLC zostały wygłoszone referaty w części tematycznej poświęconej technikom i dokumentacji. Pierwszy referat dotyczył współpracy bibliotekarzy i techników (techników) dokumentacji, szans, dobrych praktyk w realizacji usług informacyjnych (*La collaboration entre bibliothécaires et techniciens en documentation: défis, opportunités et bonnes pratiques dans les services de référence*). Referat ten zaprezentowali Carolyne Menard i Andre Bilodeau. W wystąpieniu dokonali porównania odsetka osób z wyższym wykształceniem w grupach bibliotekarzy i techników informacji (u techników informacji był on niższy). Następnie dokonali charakterystyki wybranych form współpracy, polegających, np. na wdrażaniu wspólnych praktyk w działalności bibliotek, organizacji klubu współpracy naukowej na Uniwersytecie w Montréalu czy w zakresie wprowadzania udogodnień, które zostały zgłoszone osobiście czy elektronicznie przez techników informacji i dokumentacji. Dla polepszenia współpracy i lepszej organizacji bibliotek zaproponowali mniej hierarchiczną strukturę zespołu bibliotecznego, partnerstwo, opracowanie banku danych w sprawie wiedzy specjalistycznej, etapowanie pracy. Dostrzegli także, że w przyszłości może nastąpić zmiana roli bibliotek.

W tej części referaty zaprezentowały jeszcze Frédérique Caron i Zoé Cadieux, które mówiły o współpracy między Regionalnym Centrum Archiwów w Outaouais a Szkołą Edukacji Ogólnej i Profesjonalnej (CEGEP) w Outaouais (*La collaboration entre le Centre régional d'archives de l'Outaouais et le Cégep de l'Outaouais*). Kolejny referat również dotyczył współpracy, został zatytułowany: Jak udział techników dokumentacji w projektach współpracy umożliwia usprawnienie zarządzania dokumentacją (*Comment la participation des techniciens en documentation aux projets collaboratifs permet la valorisation de la gestion documentaire*). Wnioski płynące z takiego ujęcia problemowego tematu zaprezentował Francis Rancourt-Proulx.

W drugiej sekcji równoległej (Sala BAnQ) toczyły się obrady tematycznie skoncentrowane wokół usług bibliotek publicznych, których autorzy przedstawiali konkretne działania, zastosowania i rozwiązania związane z obsługą różnych rodzajów użytkowników oraz prezentowali dobre praktyki w tym zakresie.

Wystąpienie pierwsze, wygłoszone przez Margaret Kästner i Katyę Borrás, dotyczyło zestawów ćwiczeń dla osób z zaburzeniami funkcji poznawczych (*Trousses d'activités pour les personnes vivant avec des troubles cognitifs: un projet collaboratif*).

W następnym referacie przedstawiony został projekt *Le Pavillion*, nowej przestrzeni bibliotecznej zlokalizowanej na poziomie 4 Grande Bibliothèque BAnQ, przeznaczonej do przechowywania i udostępniania muzycznych zbiorów narodowych. Dodatkowo zasób tworzą dostępne w wolnym dostępie instrumenty muzyczne, jak również obecność programów MuseScore i Audacity; nadto możliwe jest skorzystanie na miejscu z zasobu liczącego 100 tys. dokumentów muzycznych gromadzonych we wszystkich możliwych formatach. Oddział organizuje też spotkania i konferencje na tematy muzyczne. Oferta jest kierowana do amatorów i profesjonalistów; w oddziale można zarówno słuchać muzyki, jak i nagrywać ją w trakcie warsztatów. Ponadto prezentowane są dawne urządzenia do odtwarzania muzyki: fonografy, gramofony itd.

W tej części umieszczono również referat przygotowany przez Cynthię Cloutier-Marenger, Marie D. Martel i Christine Dufour *Usługi dla młodzieży w bibliotekach publicznych w Québecu: usługa wielostronna (Les services jeunesse des bibliothèques publiques québécoises: une prestation à plusieurs mains)*. Wystąpienie przygotowały: bibliotekarka i dwie profesorki nadzwyczajne Uniwersytetu w Montréal (École de bibliothéconomie et des sciences de l'information), które prelekcję rozpoczęły od stwierdzenia, że brakuje literatury na temat usług bibliotecznych realizowanych przez biblioteki publiczne prowincji québeckiej (québécoises). Badanie oferty autorki rozpoczęły od projektu ankiety przygotowanej z wykorzystaniem platformy Limesurvey, którą skierowały do osób odpowiedzialnych za biblioteki oraz do dostawców usług bibliotecznych. Badania poprzedziło otrzymanie certyfikatu etycznego od Komisji etyki badań sztuki i humanistyki (CERAH de l'UdeM). Ankiety wypełniło 189 respondentów odpowiedzialnych za biblioteki (dyrektorzy, zarządzający), najwięcej z regionu Monteregii (35) i Lanaudière (24) oraz 24 dostawców usług bibliotecznych (wolontariuszy, animatorów, bibliotekarzy). Większość bibliotek stanowiły samodzielne biblioteki publiczne (80/189). W wyniku badań ustalono, że oferta kierowana przez biblioteki prowincji Québec do młodzieży jest bardzo zróżnicowana i często wykracza poza mury instytucji: są to np. tygodnie bibliotek publicznych, aktywności organizowane w parkach, wypożyczenia w szkołach, mobilne, w domach młodzieży, działania

w klasach szkolnych, udział w wydarzeniach zewnętrznych, warsztaty z powstawania książki, ale również spektakle, projekcje filmów itd. Biblioteki québeckie oferują również aktywności związane z książką kierowane do rodzin (np. zajęcia typu „Zrób to sam”, fr. bricolage), wspólne czytanie z rodzicami. Są miejscem spędzania przez rodziny wolnego czasu.

Prelegentki ustaliły, że realizacja szerokiej oferty nie zawsze jest łatwa, ponieważ większość bibliotek québeckich nie dysponuje miejscem do pracy w grupach, pracowniami ogólnymi i pracowniami specjalistycznymi. Wskazały, że przedmiot rozważań podjęty w wystąpieniu istotnie dotyczy zagadnień alfabetyzacji społecznej (*littérature communautaire*) i – precyzyjniej – alfabetyzacji rodzinnej (*littérature familiale*).

W bloku dotyczącym usług bibliotecznych w Sali BANQ referat na temat roli bibliotek w świecie niesprawiedliwości poznawczej i tworzenia wiedzy (*Injustice épistémique, création de savoirs et bibliothèques: quel rôle pouvons-nous jouer?*) wygłosiła Allison Harvey, reprezentująca Montréalskie Centrum Dokumentacji Edukacji Dorosłych i Praw Kobiet (CDÉACF). Instytucja ta ma w swoich zasobach 30 tys. dokumentów, z czego 10 tys. dostępnych online. Harvey wyróżniła niesprawiedliwość świadectw, hermeneutyczną, uczestnictwa i programową (*de témoignage, herméneutique, participation et de curriculum*). Użyła do tego celu określenia *épistémicide*. Obecność tego problemu społecznego rozszerza na wykluczenie kobiet, rdzennych mieszkańców (zagadnienie, na którego punkcie Kanada jest bardzo wrażliwa), ludzi różnych kolorów skóry i tubylców. Na przykładzie analizy płci i koloru skóry autorów wskazuje na różne nieprawidłowości na rynku wydawniczym twierdząc, że bycie „białym” pomaga na świecie w publikowaniu książek. Stwierdziła, że rozbudowa zasobu Centrum, rozumiana każdorazowo jako decyzja polityczna, ma przeciwdziałać nieprawidłowości poznawczej społeczeństwa. Przykładem tego działania jest gromadzenie przez Centrum zinów, poprzedników współczesnych blogów, które stanowiły wyraz sprzeciwu autorów przeciwko wykluczeniu społecznemu. Ich tematyka była zróżnicowana i kontrowersyjna, by wspomnieć choćby o pracach na temat różnorodności religijnej, rasowej, seksualnej, fizjologicznej itd. Zaprezentowane na końcu wystąpienia źródła bibliograficzne wskazują, że tematyka ta zyskuje na znaczeniu w zagranicznej dyskusji naukowej.

Podobny cel – dotyczący podnoszenia świadomości na temat zagadnień inkluzji w bibliotekach (*Éveiller aux enjeux d’inclusions en bibliothèque: le rôle des associations professionnelles*) – zrealizował prelegent Thomas Chaimbault-Petitjean, członek Stowarzyszenia Bibliotekarzy we Francji (AbF), Specjalnej Grupy Zainteresowań Użytkownicy LGBTQ w ramach IFLA oraz innych stowarzyszeń profesjonalnych. Opowiedział o komisji Léo-gothèque przy Association des bibliothécaires de France (AbF), która powstała w 2012 r. Na stronie WWW komisji możemy przeczytać, że nazwa

„Légothèque” nawiązuje do zestawu budowlanego Lego, do ego, czyli do siebie samego, ale także do czasownika „czytać” w języku łacińskim (*lego, legis, legere*). Jednocześnie odnosi się w języku francuskim do bibliotek⁴.

Działalność Komisji polega na podkreślaniu roli bibliotek we wspieraniu społeczności – feministycznych i LGBTQ – poprzez realizowanie działań o charakterze politycznym (zaznajamianie społeczności z różnorodnością), cyfrowym (podejmowanie inicjatyw digitalnych) i profesjonalnym (np. usuwanie barier administracyjnych). Celowość tych działań Chaimbault-Petitjean uzasadnił następująco: by dawać do widzenia i myślenia.

Ta część została zwieńczona referatem Justine Plaisance i Marie-Laurence Audet dotyczącym tematu włączania społecznego (inkluzyj) osób starszych (*Travailler ensemble pour briser l'isolement: projet de micro-bibliothèques et de médiation du livre dans les résidences pour aînés de Boucherville*). Boucherville to ok. 40-tysięczne miasto na prawym brzegu rzeki św. Wawrzyńca położone nieco na północ od centrum Montréal. Oba miejsca dzieli ok. 20 km. Autorki zaprezentowały najpierw strukturę demograficzną miejscowości (ok. 20% osób w wieku powyżej 65 roku życia) oraz dostępne zasoby ludzkie w bibliotece (28 pracowników, w tym trzech bibliotekarzy i siedmiu techników, 140 tys. woluminów zbiorów różnego typu, dostępność biblioteki w tygodniu przez 65 godzin), by następnie przejść do opisu wyzwań stojących wobec osób starszych, związanych z geograficzną i architektoniczną trudnością w dostępie do usług, zidentyfikowaną przepaścią cyfrową, utratą samodzielności czy związanych z izolacją osób starszych, które – zestawione z odpowiedzialnością stojącą po stronie miasta, polegającą na zapewnieniu dostępności usług bibliotecznych – spowodowało zainicjowanie przez biblioteki nowych, przeznaczonych dla osób starszych, usług bibliotecznych, oferowanych w domach seniorów. Środki na realizację projektu pochodziły z subwencji, która wyniosła 35 tys. dolarów kanadyjskich. Kolekcja dystrybuowanych książek została rozszerzona o oczekiwania ich mieszkańców – w szczególności powieści drukowane dużą czcionką, audiobooki, książki obrazkowe, czytanie na głos przez wolontariuszy. Oferowano również działania animatorskie, np.: czytanie na głos przez aktorów, przedstawienia na podstawie Małego Księcia. Cała organizacja oferty dla seniorów, mimo wcześniejszych trudności związanych z pandemią SARS-CoV-2, przyniosła określone korzyści. Umożliwiła realizację potrzeby uczestnictwa społeczności, akceptację projektu przez mieszkańców domów opieki, jak również nagrodę Comlicité przyznaną przez Stowarzyszenie Bibliotek Publicznych Québecu (ABPQ).

Ważne zagadnienie poruszone podczas Kongresu stanowiła alfabetyzacja społeczeństwa. W referacie *Alfabetyzacja społeczna: przedmiot badań i kwestia polityki publicznej* (*La littératie communautaire: Un objet de recherche*

⁴ Szczegóły: <https://legothequeabf.wordpress.com/about/>.

et un enjeu pour les politiques publiques) Marie Martel, Christine Dufour, Laurie-Ann Garneau-Gaudreault, Samar Kiamé i Nathalie Lacelle reprezentujące trzy uniwersytety (Université de Montréal, Université du Québec à Montréal i Université du Québec à Trois-Rivières) wskazały, że alfabetyzacja dotyczy osób zarówno młodych, dorosłych oraz starszych. Celem wystąpienia było przedstawienie dynamiki wzrostu liczby publikacji na ten temat. Podstawę badań stanowiło 269 opisów bibliograficznych artykułów zarejestrowanych w Web of Science. Przegląd systematyczny literatury wykazał dużą obecność prac anglo- i hiszpańskojęzycznych na ten temat. Pierwsze prace na temat alfabetyzacji odnotowano w 1976 r. Zauważono, że wzrost liczby prac nastąpił po wydaniu pierwszego numeru czasopisma „Community Literacy Journal” w 2006 r. Przedstawiono nadto – opierając się na analizie literatury – związki alfabetyzacji społeczeństwa (*community literacy, littérature communautaire*) z innymi terminami pokrewnymi, by wymienić tu choćby: *literacy education, family literacy, service learning, adult literacy* oraz *digital literacy*. Ukazano również, odpowiadając na jedno z pytań badawczych, jakie ujęcie przyjmują autorzy różnych definicji, począwszy od socjologicznego przez polityczne, praktyczne, po przestrzenną definicję alfabetyzacji społeczeństwa, wyrażającą zróżnicowaną dynamikę rozumienia i implementacji tego pojęcia.

Wśród nowych zadań stawianych przed bibliotekami wymieniano również walkę z dezinformacją, o której mówił występujący już wcześniej T. Chaimbault-Petitjean. Prelegent swoje wystąpienie oparł na prezentacji doświadczeń utworzonej w 1963 r., działającej obecnie w Villeurbanne koło Lyonu (Francja), Wyższej Szkoły Państwowej Nauk o Informacji i Bibliotekach (École nationale supérieure des sciences de l’information et des bibliothèques – l’ENSSIB). Rolę profesjonalistów informacji w omawianym temacie wskazał wizualnie w obszarze stosowania zaproponowanego przez UNICEF schematu Measuring Life Skills oraz w kontekście stosowania schematu walki z dezinformacją w ujęciu przyjętym przez IFLA.

Osiągnięcia w zakresie walki z dezinformacją ma – jak to przedstawiono – również ENSSIB, który głównie dzięki ministerialnym dotacjom może prowadzić – często na zasadzie współpracy partnerskiej – różne działania medialne, projekty edukacyjne, jak również prace badawcze. Realizowany jest na przykład projekt EXPERT2026, w który zaangażowane są środowiska edukacyjne, administracyjne itp., zmierzający do rozwoju kompetencji w zakresie zwalczania dezinformacji. Studenci uczestniczą również w projekcie Międzynarodowej Organizacji Frankofońskiej (OIF), polegającym na dzieleniu się wiedzą na temat sposobów podnoszenia umiejętności i zdolności dotyczących wiarygodności informacji. Inny przykład to opracowanie przewodnika tematycznego na temat edukacji o mediach i informacji. Jest on dostępny na stronie enssib.libguides.com. W dyskusji

z publicznością Chaimbault-Petitjean przyznał, że reprezentanci Szkoły często mówią dziennikarzom, która informacja jest prawdziwa.

Ostatni referat bibliotekach i alfabetyzacji (*Accueillir des personnes peu alphabétisées en bibliothèque publique*) przedstawiła Isabelle Coutant, agent rozwoju edukacji dorosłych na co dzień pracująca w Centrum Dokumentacji Edukacji Dorosłych i Praw Kobiet (CDÉACF). Zaproponowane ujęcie dotyczyło Québecu, gdzie 53,3% osób ma problem z czytaniem ze zrozumieniem. Problem może, zdaniem I. Coutant, dotyczyć imigrantów, osób bez pracy, autochtonów (zwanych w Kanadzie First Nations lub indigenous people), jak również osób biednych. Przyczyną może być jednak więcej. Czynnikiem wpływającym na niski poziom alfabetyzacji mogą być na przykład słabe wyniki w nauce, rezygnacja ze szkoły, czynniki społeczne, cechy indywidualne (rodzinne, społeczne), niewykształcenie nawyku czytania.

Następnie autorka podzieliła się interesującymi wynikami badań dotyczących wykorzystania i postrzegania bibliotek publicznych przez osoby o niższym wskaźniku alfabetyzacji (*moins alphabétisées*). W tej grupie społecznej biblioteki są postrzegane jako „źródło wiedzy” nieprzeznaczone dla osób o niższym wskaźniku alfabetyzacji. Biblioteki odwiedzane są rzadziej, problematyczne są stosowane w bibliotece systemy klasyfikacyjne, brakuje tejże grupie właściwych dokumentów. Ażeby sprostać tym wyzwaniom, prelegentka proponuje modyfikację oferowanych przez biblioteki usług, sugestie te nie są jednak w jakikolwiek sposób zaskakujące czy innowacyjne. Sugeruje raczej wydłużanie terminu wypożyczenia zbiorów, zwiększenie liczby egzemplarzy tych samych tytułów książek, utworzenie przestrzeni do prowadzenia konwersacji, poprawę oznakowania bibliotek, rozwój gościnnych przestrzeni oraz współpracę z grupami w terenie. To ważne zadanie dla bibliotek, ponieważ, jak zauważa Coutant, środowisko szkolne nie jest w stanie sprostać wszystkim oczekiwaniom informacyjnym społeczności.

Po tym referacie rozpoczęła się mniej oficjalna część konferencji. Organizatorzy w osobie Prezydenta FMD Tristana Müllera i sekretarz generalnej Micheline Brûlé dziękowali szczególnie profesorowi Réjeanowi Ravardowi za jego wieloletnie wsparcie dla organizacji. Po przemówieniach głos został oddany znanej w Québecu drag queen Barbardzie, która przeczytała zgromadzonym bibliotekarzom, przy wybuchach śmiechu publiczności, bajkę „Opowieść o Barbardzie”.

Drugi dzień konferencji został zaplanowany w kilku blokach, które były jeszcze bardziej zróżnicowane tematycznie. Podejmowano tematy zarządzania informacją, komunikowania, nowych ujęć w środowisku dokumentacyjnym, informacji zdrowotnej, dostępu do informacji. W dalszej części zaprezentują jedynie wybrane wydarzenia drugiego (i trzeciego) dnia konferencji, w których mogłem uczestniczyć.

Drugiego dnia konferencji często pojawiały się prezentowane w różnych aspektach wątki współpracy, zwłaszcza w kontekście zarządzania informacją. Temu zagadnieniu został poświęcony jeden blok tematyczny w Sali BAnQ. Wielu prelegentów wspominało o niej w kontekście projektowania i realizacji strategii zarządzania informacją, np. w referacie Yvesa Pelletiera i Carole Marti: Wdrażanie strategii zarządzania informacją – przypadek Hydro-Québecu (*Mise en œuvre d'une stratégie d'entreprise en gestion de l'information – Le cas Hydro-Québec*), czy w przypadku zarządzania informacją rządową – por. wystąpienie Marie-Josée Allard Rozwój poprzez współpracę: wyniki i wyzwania związane ze strategiami przyjętymi w projekcie rozwoju wiedzy specjalistycznej w zakresie zarządzania informacją rządową (*Développer par la collaboration: résultats et défis des stratégies adoptées dans le cadre d'un projet de développement de l'expertise en gestion de l'information gouvernementale*). Interesujące było zwłaszcza wystąpienie Pelletiera i Marti, którzy przedstawili plan strategiczny zarządzania informacją i jego praktyczną realizację w firmie produkującej prąd w elektrowniach wodnych Hydro-Québec.

W sesji po przerwie kontynuowano w Sali BAnQ wystąpienia prezentujące kolejne wyniki badań. Piszący te słowa wygłosił referat na temat komunikowania wizualnego bibliotek najlepszych uniwersytetów świata w latach 2020-2021, konkludując, że każda z bibliotek wybrała własny sposób pozyskiwania audytorium na kanale YouTube. Analiza kwantytatywna objęła ocenę zaangażowania użytkowników, charakterystykę publikowanych treści, wskazanie ograniczeń i trudności w badaniu mediów społecznościowych, w tym kanałów YouTube bibliotek. Kolejny mówca François R. Derbas-Thibodeau przedstawił koncepcję metaalfabetyzacji i obywatelstwa kulturowego oraz szczególną rolę bibliotek w zakresie ich praktycznej realizacji.

Osobny, obszerny blok prezentacji stanowiły te dotyczące bibliotek akademickich i okołookademickich tematów. W programie konferencji został podzielony na cztery części (dziesięć referatów naukowych) oraz został zatytułowany: „Symposium bibliotek szkół wyższych”. Tę część rozpoczęła Guylaine Beaudry, dziekan Bibliotek Trenholme w McGill⁵, nakreślając sytuację bibliotek uniwersyteckich w Québecu w referacie *Biblioteki uniwersyteckie Quebecu: 55 lat współpracy na rzecz pierwszorzędnych usług i infrastruktury dokumentacyjnej* (*Les bibliothèques universitaires du Québec: 55 ans de collaboration pour des services et une infrastructure documentaire de premier plan*).

Dalsze prezentacje przyjęły w znacznej mierze charakter indywidualnych studiów przypadku, poprzedzonych szerokim wprowadzeniem definicyjnym i metodologicznym. Mimo że dotyczyły one zróżnicowanych,

⁵ <https://reporter.mcgill.ca/guylaine-beaudry-appointed-next-trenholme-dean-of-libraries/>.

konkretnych przedsięwzięć, często istotnie wpływających na konkretną społeczność, prezenterom udało się zachować luźny, interesujący, zachęcający do wysłuchania i dyskusji, charakter wystąpień, niepozbawionych anegdot czy elementów swobodnej interakcji z publicznością, który wpływał na percepcję wydarzenia niekrótkiego przecież Kongresu (obrady trwały od godziny 9 do 17).

O opracowaniu programu konserwacji zbiorów drukowanych (*Ensemble pour assurer l'accès aux richesses des collections du PBUQ – Élaboration d'un programme de conservation partagée des collections imprimées*) opowiedzieli Mathieu Ayoub i Mélissa Beaudry. Po przerwie przedstawiono również w pewnym zakresie ofertę biblioteczną i zastosowane rozwiązania technologiczne wspierające społeczność, tu m.in.: pandemiczne doświadczenia związane z udostępnianiem zbiorów bibliotecznych przez platformę *Érudit* (Émilie Chouinard, Gwendal Henry) oraz szerokiego wykorzystania otwartych zasobów edukacyjnych (REL; *Les ressources éducatives libres*) w bibliotekach szkół wyższych w Québecu. Zwrócono również szczególną uwagę na ofertę usług dokumentacyjnych adresowanych do niepełnosprawnych studentów (SESH) Uniwersytetu w Montréalu. Prezentacja dotyczyła opisu projektu zainicjowanego na uczelni, polegającego na pogłębionym zdiagnozowaniu potrzeb tej społeczności, a następnie wytyczenia kierunku zmian zmierzających w kierunku poprawy oferowanych usług.

O współpracy z doradcami edukacyjnymi w celu promowania uczciwości intelektualnej opowiedziała Lucie Delhomme prezentując osiągnięcia działającej w latach 2015-2022 grupy roboczej REBICQ-REPTIC, którą tworzyli bibliotekarze uczelniani i doradcy pedagogiczni grupy bibliotek publicznych Québecu. W czasie wystąpienia opowiedziała o efektach realizowanego projektu, do których należy poradnik uczciwości intelektualnej i opracowanych dla szkół wyższych materiałów promocyjnych związanych z realizacją kampanii „złap się za głowę”.

Jak przedstawił to Jean-Sébastien Sauvé, kanadyjskie środowisko profesjonalistów informacji ma również problem z widocznością publikowanego dorobku naukowego. Prelegent opowiedział o projekcie bazy, w której będą gromadzone dane biograficzne oraz dane o dorobku osób publikujących na tematy z zakresu bibliologii i informatologii (fr. *SIB, Sciences de l'information et des bibliothèques*). W rozmowie osobistej Jean-Sébastien przyznał, że publikacje wychodzą głównie spod pióra pracowników naukowych, nie bibliotekarzy. Dorobek tych ostatnich jest znacznie mniejszy.

W trzeciej sesji Sympozjum bibliotek szkół wyższych wygłoszono dwa referaty. Prasun Lala i Catherine Forget wygłosili prelekcję „*Intruz*” w bibliotece? *Pracownicy naukowcy i specjaliści ds. informacji – zwycięska współpraca w ÉTS! (Un «intrus» dans la bibliothèque? Agent de recherche et professionnelles*

de l'information, une collaboration gagnante à l'ÉTS!) ÉTS to Wyższa Szkoła Technologii w Montréal (École de technologie supérieure de Montréal). Przedstawiając *case study*, wykazali, że współpraca pomiędzy pracownikami naukowymi i specjalistami ds. informacji zatrudnionymi w bibliotece przynosi korzyści całej społeczności. Jako przykład takiej współpracy wymienili warsztaty szkoleniowe prowadzone w duecie pracownik naukowy-bibliotekarz. „Obecność” w bibliotece pracowników naukowych sprawia, że wiedza specjalistyczna bibliotekarzy może zostać lepiej poznana przez pracowników szkoły wyższej. Służy to nie tylko bibliotece, ale przede wszystkim studentom.

Na zakończenie sesji pozostawiono niezwykle interesujące wystąpienie Daniela Zavala-Mora i Gastona Quirion, w którym autorzy zadali ważne pytanie o sytuację bibliotekarzy uniwersyteckich położonego w stolicy Prowincji Québec Uniwersytetu Laval w porównaniu z pracownikami innych bibliotek uniwersyteckich w Kanadzie. Mówcy rozpoczęli od przedstawienia ewolucji profesji i roli bibliotekarzy uniwersyteckich oraz zaznaczenia, że frankofońskie bibliotekarstwo uniwersyteckie nie jest obecne w literaturze z zakresu bibliotekoznawstwa i nauk o informacji (*bibliothéconomie et sciences de l'information*). Dalej przeszli do *clue* prezentacji: przedstawienia wyników badań 15 kanadyjskich uniwersytetów, w których potwierdzili, że status zawodowy bibliotekarzy na Uniwersytecie Laval nie jest równy ze statusem zdecydowanej większości bibliotekarzy uniwersyteckich w kraju.

Analizie podlegały dokumenty poszczególnych uniwersytetów. Autorzy sprawdzali m.in., jakie widnieją w nich zapisy dotyczące np. możliwości przynależności bibliotekarzy do związków zawodowych w poszczególnych uniwersytetach, możliwości prowadzenia badań i doskonalenia zawodowego, ścieżki awansu zawodowego i zarobków. Okazało się, że wiele z zapisów było nieobecnych w dokumentach dotyczących Uniwersytetu Laval. Zastosowana metodologia pozwoliła w przejrzysty sposób wykazać, że brak statusu akademickiego bibliotekarza w Uniwersytecie Laval ma swoje źródło w kulturze organizacyjnej oraz sposobie postrzegania pełnionych ról przez samych bibliotekarzy, mimo że już w 2015 r. CAPAL-ACBES (Kanadyjskie Stowarzyszenie Profesjonalnych Bibliotek Akademickich) opublikowało deklarację, w której stwierdzono, że „status akademicki bibliotekarzy jest imperatywem dla ich mandatu nauczania akademickiego, uczenia się i tworzenia wiedzy”. Nieregularne stosowanie tej zasady sprawia, że można mówić obecnie w Kanadzie o dwóch kierunkach rozwoju zawodu bibliotekarza uniwersyteckiego, gdzie jego reprezentanci są widziani albo wyłącznie jako pracownicy administracyjni lub pomocniczy, albo jako – zgodnie z deklaracją CAPAL-ACBES – pracownicy naukowcy. Zdaniem autorów należy rozważyć rolę bibliotekarzy w społeczności uniwersyteckiej, a szczególnie przypadek zaprezentowany

w trakcie konferencji nakazuje również przemyśleć znaczenie aktualnego statusu bibliotekarzy w Uniwersytecie Laval, także w kontekście frankofońskim. I, co podkreślono ponownie, wymaga to zmiany kultury organizacyjnej.

Obrady trzeciego dnia ponownie odbywały się w blokach tematycznych dotyczących: innowacji w bibliotekach uniwersyteckich, zarządzania danymi, współpracy międzystowarzyszeniowej (w formie obrad okrągłego stołu), lepszych usług bibliotecznych, grupy zawodowej bibliotek w prowincji québeckiej. Esther Bélanger opowiadała o skutecznej, przyspieszonej pandemią SARS-CoV-2 i popularyzacją pracy zdalnej, migracją usług bibliotecznych do opartego na chmurze portalu. Benoit Soubeyran reprezentujący znany studentom Uniwersytetu Łódzkiego Université Gustave Eiffel (GE) (przed pandemią uczestniczyli oni w zorganizowanej tamże w 2019 r. konferencji Bobcatsss) opowiadał o pracach przygotowawczych i wdrożeniowych związanych z projektem nowej strony biblioteki Uniwersytetu GE, polegających na redukcji zamieszczanych na niej treści, oraz ograniczeniu się do treści związanych z dostępem do wiedzy oraz najważniejszych informacji dotyczących działania biblioteki.

Następnie odbył się panel dyskusyjny przedstawicieli różnych stowarzyszeń bibliotekarskich funkcjonujących w Prowincji Québec, by wymienić choćby np. Stowarzyszenie Studentów Szkoły Bibliotekoznawstwa i Informacji Uniwersytetu w Montréalu (AEEEEBSI), Stowarzyszenie Profesjonalistów Informacji i Dokumentacji (ADBS), Stowarzyszenie Profesjonalistów Informacji i Dokumentacji w Atlancie (ADBS), czy Międzynarodowe Frankofońskie Stowarzyszenie Bibliotekarzy i Dokumentalistów (AIFBD). Mówcy rozmawiali o tym, czego Kongres w ogólności i szczegółach dotyczył – współpracy, poprawy usług bibliotecznych, trudności (po)pandemicznych.

Po przerwie w bloku tematycznym: „Usługi dla lepszej obsługi publiczności” Danielle Poirier, Lisa Miniaci, Mireille Laforce, Geneviève Gamache-Vaillancourt i M. Clapperton przedstawiły ofertę Bibliothèque et Archives nationales du Québec, rozpoczynając referat od wyświetlenia filmu promującego księżnicę. Podając informację, że dziennikarze interesują się gromadzonymi przez Bibliotekę plakatami wyborczymi, przedstawiły, jak te i inne materiały są przechowywane, w jaki sposób katalogowane i udostępniane (cyfrowo: collections.banq.qc.ca) oraz kto i w jaki sposób może z nich skorzystać (wszyscy).

Następnie odbył się warsztat prowadzony przez Mathieu Thuot-Dubé, który mówił o społeczeństwie uczącym się oraz o tym, że branża bibliotekarska, archiwistyczna i dokumentacyjna są katalizatorami tego procesu). Publiczność została w pełni zaangażowana i aktywnie wzięła udział w warsztacie, chętnie wskazując przez aplikację do interakcji dla spotkań hybrydowych (slido.com) słowa-kłucze związane, ich zdaniem, ze społe-

czeństwem uczącym się, wymieniając: ciekawość, literaturę, pytania, spotkanie, technologie, dzielenie się, brak cenzury, know-how, współpracę. Dalej zgromadzeni na sali odpowiadali na pytanie prowadzącego warsztat, które brzmiało: które środowiska miały największy wpływ na twoją ścieżkę edukacyjną. 71% przyznało, że to środowisko zawodowe wywarło ten wpływ, 62% – że było to środowisko college'u lub uniwersytetu, zaś po 44% – że było nim środowisko rodzinne i samoedukacja.

W ostatnim wystąpieniu podjęto temat współpracy w zakresie ulepszenia obsługi mniejszości frankofońskiej. Prelegentki – Céline Gareau-Brennan, Nadia Caidi, Sarah Shaughnessy, Catherine Lachaine, zatrudnione w różnych uniwersytetach kanadyjskich (Toronto, Ottawa) i amerykańskich (Alberta), zaprezentowały wyniki swoich badań dotyczących rozwoju kolekcji francuskojęzycznych w kontekście mniejszościowym. Ankietę wypełniło 53 francuskojęzycznych kierowników zbiorów, spośród których 70% było za nie bezpośrednio odpowiedzialnych. Wspominano o problemach w gromadzeniu literatury francuskiej wynikających z ograniczonego dostępu do dostawców i pośredników zasobów francuskojęzycznych, ograniczeniach językowych personelu, jak również problematycznym scentralizowanym zakupie zbiorów.

Na zamknięcie plenarne konferencji zaproszono dyrektorkę regionalną Radia Canada-Québec Julie Lemieux. Na stronie Kongresu możemy przeczytać, że jej lokalnym osiągnięciem było to, że „potrafiła zaszcześcić wizję, która przyczyniła się do rozwoju kultury, planowania, dziedzictwa i komunikacji. Dało to początek m.in. rewitalizacji bibliotek gminnych oraz tworzeniu przyjaznych użytkownikom ulic i przestrzeni publicznych”⁶.

Kongres był doskonałą okazją dla Quebecczyków do dyskusji na temat sposobów wsparcia społeczności lokalnej w zakresie oferowania jej coraz lepszych usług. Fenomen dbałości o język i kulturę francuską wybrzmiewał bardzo mocno, język angielski był jednak, gdy potrzeba, również używany.

Na zakończenie kilka uwag okołokonferencyjnych. 1. Kanadyjscy frankofoni uwielbiają akronimy. Potrzeba było chwili, by zorientować się, czym jest UQaM, BAnQ, ENSSIB, SESH. Były to najczęściej zwyczajowe, skrótowe określenia nazw np. instytucji i grup społecznych, ułatwiające płynną prezentację problemu w trakcie wystąpienia. 2. Zawód bibliotekarza ma we francuskojęzycznej Kanadzie zupełnie inny, wyższy niż w Polsce status, choć reprezentanci niektórych bibliotek (por. referat D. Zavala-Mora i G. Quiriona) zgłaszają, że status ten różni się pomiędzy niektórymi instytucjami. Reprezentanci branży stanowią zróżnicowaną pochodzeniem grupę zawodową. Udało mi się zaobserwować, że wpływa to bezdyskusyjnie na jakość i poziom dyskusji, zaangażowanie

⁶ Julie Lemieux – <https://cpi.fmdoc.org/speaker/julie-lemieux/>.

obecnych na sali profesjonalistów, sposób wymiany myśli, podejście do tematu, a przede wszystkim autentyczne poczucie, że biblioteka to ważne społecznie miejsce spotkań, wsparcia, wolności.

Referenci mieli świetny kontakt z publicznością, doskonale było widać zainteresowanie podejmowanymi tematami, które skutkowało szeregiem niewymuszonych pytań uczestników konferencji zgromadzonych na sali.

Ostatnia uwaga dotyczy lokalnej obyczajowości. Kiedy podziękowałem Profesorowi R. Ravardowi za spotkanie przed konferencją, on podziękował mi za to, że mu dziękuję. Kanadyjczycy, a w szczególności Quebeckczycy uwielbiają dziękować i przeproszać w każdej sytuacji. Ja z kolei miałem za co dziękować, ponieważ kanadyjska otwartość i gościnność przed, w trakcie i po Kongresie przeszła moje najśmielsze oczekiwania. Uczestnictwo w Kongresie pomogło mi zrozumieć, jak wiele jest przed nami pracy nad poprawą statusu zawodu bibliotekarza, kwestiami kształcenia bibliotekarzy oraz zwiększeniem znaczenia bibliotek w Polsce.

Zbigniew Gruszka

Katedra Informatologii i Bibliologii

Uniwersytet Łódzki

zbigniew.gruszka@uni.lodz.pl

ORCID 0000-0002-7834-3893

Tekst wpłynął do Redakcji 10 lutego 2023 r.

ARTYKUŁY RECENZYJNE/RECENZJE I PRZEGLĄDY PIŚMIENICTWA

PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY 2023 z. 1
PL ISSN 0033-202X

PRZEGLĄD PIŚMIENICTWA KRAJOWEGO

Publikacja autorstwa Marty Wiktorii Trojanowskiej *Zlikwidowane, przekształcone, rozproszone. Nieistniejące biblioteki Radomia z lat 1839-2015* (Trojanowska, 2022) w założeniu miała być leksykonem nieistniejących już dziś bibliotek Radomia, a także katalogiem ich znaków proveniencyjnych. I chociaż nie udało się w pełni zrealizować tego założenia, ponieważ, ze względu na braki źródłowe, nie wszystkie hasła mogły być kompletne, opracowanie daje szeroki obraz historii radomskich bibliotek. W mieście, w omawianym okresie, działało wiele bibliotek, które miały charakter publiczny. Były to biblioteki organizacji i stowarzyszeń, biblioteki żydowskie, parafialne, oświatowe, repertuarowe, techniczne i fachowe, zakładów pracy. Wśród różnorodnych źródeł będących podstawą opracowania haseł znalazły się także wspomnienia bibliotekarzy. W formie hasłowej opisano ponad 160 nieistniejących już bibliotek radomskich w podziale na biblioteki przedwojenne (do 1945 r.) i biblioteki powojenne (od 1945 do 2015 r.). Uzupełnieniem haseł są reprodukcje odnalezionych znaków proveniencyjnych. W obrębie każdej części zastosowano układ alfabetyczny.

Materiały z konferencji zorganizowanej w dniach 9-10 września 2021 r. z okazji 70-lecia Biblioteki Politechniki Białostockiej zostały zamieszczone w publikacji *Biblioteki naukowe – doświadczenia przeszłości, wyzwania jutra* (Gogiel-Kuźmicka, Kierejczuk, red., 2022). Tom rozpoczyna rys historyczny Biblioteki Politechniki Białostockiej autorstwa Anety Gogiel-Kuźmickiej. Pozostałe teksty pogrupowano w trzech tematycznych częściach. W części pierwszej, najobszerniejszej, zatytułowanej „Organizacja i zadania bibliotek” autorzy odnieśli się m.in. do funkcjonowania bibliotek w okresie pandemii, np. artykuł Marcina Pędicha *Wykluczenie biblioteczne przed i w trakcie pandemii*, omówili problematykę prezentacji zasobów cyfrowych w serwisach internetowych polskich uczelni publicznych (artykuł Doroty Buzdygan i Marii Pietrukowicz), czy też scharakteryzowali zmiany roli biblioteki w strukturze uczelni w kontekście nowych uregulowań prawnych (tekst Danuty Szewczyk-Kłós i Doroty Wierzbickiej-Próchniak). W części drugiej „Biblioteki w służbie nauki”, zostały poruszone głównie zagadnienia związane z ewaluacją jakości działalności naukowej

uczelnii wyższych (m.in. artykuły Iwony Taborskiej i Grzegorza Szczypy). W części trzeciej, poświęconej zawodowi bibliotekarza, podjęto zagadnienia nowej specjalizacji zawodowej – data librarian (artykuł Katarzyny Weiner i Łukasza Tomczaka), czy też zjawiska job craftingu w odniesieniu do bibliotek (Justyna Stępień).

Tematem wiodącym i tytułem siódmej edycji Lubelskiego Forum Bibliologów, Informatologów i Bibliotekarzy (14 stycznia 2021) stała się *Przestrzeń komunikacyjna współczesnej biblioteki*. W książce o tym samym tytule (Has-Tokarz, red., 2022) zawarto artykuły prezentowane podczas forum oraz teksty przygotowane w oparciu o referaty prezentowane podczas wcześniejszych edycji wydarzenia. W artykule wprowadzającym Anita Has-Tokarz omówiła zagadnienia podejmowane na siódmym forum oraz przedstawione tam referaty i dyskusję. Wśród prezentowanych przez autorów tomu tematów mieszczących się w pojęciu przestrzeni komunikacyjnej współczesnej biblioteki znalazła się analiza modeli i instrumentów komunikacji marketingowej w bibliotece (Renata Malesa), charakterystyka możliwości działań biblioteki w przestrzeni wirtualnej (Maciej Sztorc), znaczenia materialnej przestrzeni, designu w bibliotece (artykuł Anny Pietuch *Funkcjonalna i przyjazna przestrzeń jako narzędzie wspierające efektywną komunikację z użytkownikami na przykładzie Chełmskiej Biblioteki Publicznej im. Marii Pauliny Orsetti*). W kończącym tom artykule Monika Janusz-Lorkowska opisała promocję czytelnictwa w nietypowych dla czytania przestrzeniach i sytuacjach, np. imprezę cykliczną „Czytamy gdzie indziej”, przykłady funkcjonowania bibliotek na lotniskach i w centrach handlowych, *bookcrossing*.

Nieobecne dotychczas w Polsce empiryczne badania nad świadectwami odbioru literatury w grupach czytelniczych zaprezentowała Magdalena Stoch w pracy *Jak czytamy książki. Recepcja literatury w krakowskich i wielickich grupach czytelniczych* (Stoch, 2021). Celem badań autorki było „...rozpoznanie i opisanie fenomenu współczesnych grup czytelniczych działających w Krakowie i Wieliczce na tle ewolucji praktyk lekturowych i przemian w obrębie teorii recepcji” (s. 11). Najobszerniejszą częścią pracy jest relacja z badań własnych o charakterze etnograficznym, w ramach których autorka przyglądała się spotkaniom wybranych lokalnych klubów książki, odbywającym się w bibliotekach, księgarniach, kawiarniach czy antykwariatach. Ta część pracy została poprzedzona prezentacją wybranych kontekstów teoretycznych recepcji literatury, opisem praktyk kulturowych, które wpłynęły na ukształtowanie się współczesnych grup czytelniczych oraz przeglądem badań na ten temat. Z ustaleń badawczych autorki wynika m.in., że stałą właściwością recepcji literatury w grupach czytelniczych jest hipertekstualność. „Teksty zyskują nowe sensy przez bezustanne przywoływanie nowych kontekstów interpretacyjnych: od

innych tekstów kultury, po życiowe doświadczenia czytelników / czytelniczek” (s. 224).

Interesujące badania z zakresu zachowań informacyjnych przedstawiła Monika Krakowska w książce *Zachowania informacyjne człowieka w kontekście zjawiska epistemicznej bańki informacyjnej. Propozycja nowej koncepcji* (Krakowska, 2022). „Celem przeprowadzonych w książce rozważań teoretycznych oraz analizy pojęć, koncepcji, terminów i modeli było zaproponowanie autorskiego, nowego pojęcia epistemicznej bańki informacyjnej” (s. 273). Pierwsze dwa rozdziały zawierają charakterystykę różnorodnych cech i wymiarów zachowań informacyjnych, prezentację interdyscyplinarnych badań w tym obszarze, analizę kontekstu oraz przestrzeni zachowań informacyjnych człowieka. Rozdział czwarty *Bańki: filtrująca, epistemiczna i informacyjna oraz komory echa – charakterystyka zjawisk* zawiera analizę koncepcji i zjawisk związanych z mniej lub bardziej zamkniętymi przestrzeniami informacyjnymi. Ukoronowaniem rozważań i analiz autorki jest przedstawiona w ostatnim, piątym rozdziale, propozycja nowej koncepcji informatologicznej – epistemicznej bańki informacyjnej.

Praca zbiorowa przygotowana przez Centralną Bibliotekę Wojskową i Centrum Doktryn i Szkolenia Sił Zbrojnych zatytułowana *Zarządzanie informacją i wiedzą na potrzeby analiz strategicznych i operacyjnych Sił Zbrojnych RP* (Tarczyński; Lis, red., 2022) składa się z trzech bloków tematycznych. W pierwszym, dotyczącym problematyki zarządzania informacją i wiedzą na potrzeby rozwoju sił zbrojnych, podejmowano m.in., temat wykorzystania sztucznej inteligencji i rozszerzonej rzeczywistości w kontekście ich roli w budowaniu świadomości sytuacyjnej oraz działań na współczesnym polu walki (Sławomir Augustyn). Z artykułów bloku drugiego zatytułowanego *Wymiar informacyjny środowiska operacyjnego i prowadzenie działań w domenie kognitywnej* wymienić można tekst Karoliny Kuśmierk opisujący działania dezinformacyjne i propagandowe Federacji Rosyjskiej czy też artykuł Patrycji Hrabiec-Hojdy i Justyny Trzeciakowskiej charakteryzujący wpływ mediów społecznościowych na działania w „białym wywiadzie”. Blok tematyczny „Bibliotekarze wojskowi jako brokerzy wiedzy w siłach zbrojnych” zawiera m.in. refleksje Henryka Hollendra dotyczące nowych ról bibliotekarzy w świecie zagrożeń cyberwojennych oraz prezentację Centralnej Bazy Specjalistycznej prowadzonej przez Centralną Bibliotekę Wojskową (Jerzy Kunikowski).

Publikacja autorstwa Sigitasa Narbutasa *Najwcześniejsze wydania Wielkiego Księstwa Litewskiego* (Narbutas, 2022) składa się z dwóch części – studium będącego podsumowaniem badań prowadzonych przez autora oraz wykazu alfabetycznego najwcześniejszych wydań litewskich. Za tego typu druki autor uznał wydania w językach polskim, litewskim, łańskim, ru-

skim, cerkiewnosłowiańskim i niemieckim, związane z terytorium państwowym Wielkiego Księstwa Litewskiego (drukowane w Księstwie), obywatelstwem twórcy (stworzone przez obywateli Księstwa) i miejscem stworzenia, czyli napisanymi w Księstwie lub (i) dla Księstwa. Sformowany przez niego w oparciu o powyższe kryteria korpus najwcześniejszych wydań litewskich obejmujący lata 1494-1553 został scharakteryzowany w podziale na trzy grupy: edycje wydane za panowania Aleksandra Jagiellończyka, Zygmunta Starego oraz Zygmunta Augusta. Tom, wydany w serii „Folia Bibliothecalia”, będącej owocem współpracy Książnicy Podlaskiej w Białymstoku oraz Biblioteki im. Wróblewskich Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie, zawiera także, podobne jak inne publikacje serii, litewską wersję językową tekstu.

Ukazał się dodruk klasycznego już dzieła Martina Kuckenburga *Pierwsze słowo. Narodziny mowy i pisma* (Kuckenburg, 2021), wydanego przez Państwowy Instytut Wydawniczy po raz pierwszy w Polsce w 2006 r. Autor w sposób klarowny, a zarazem uwzględniający różne dziedziny naukowe, przedstawił współczesny stan wiedzy badań na temat początków mowy oraz pisma. Uwzględnił nie tylko powszechnie zaakceptowane teorie, ale także starsze, już zakwestionowane, a także najnowsze, jeszcze niezwyfikowane. Część pierwsza, została poświęcona narodzinom mowy, w drugiej, autor rekonstruuje powstawanie pisma. Erudycyjną narrację autora uzupełniają ilustracje.

Ciekawą propozycję wydawniczą przygotowali studenci Uniwersytetu Gdańskiego podczas warsztatów edytorskich zrealizowanych w ramach studiów magisterskich na kierunku filologia polska. Książka *Bibliomania* zawiera trzy teksty wybitnych francuskich XIX-wiecznych pisarzy, eselistów, miłośników książki – esej Charlesa Nodiera *Miłośnik książek* oraz opowiadania Gustawa Flauberta *Maniak książkowy* i Charlesa Asselineau *Piektło bibliofila*. Analizując przedstawione w tomie utwory młodzi edytorzy tomu w *Postłowie* próbują odpowiedzieć na pytanie: „Czemu zatem ci miłośnicy, pisarze inspirujący się książkami innych autorów, żyjący z książek, piszący o książkach, zbierający książki i bez tych książek nieistniejący, piszą o zamiłowaniu do nich w sposób raczej diaboliczny i groteskowy, w tonie moralizatorskim i z ironicznie wybrzmiewającą przestrożą?” (s. 88). Przyczyną może być, dostrzegana przez twórców zaprezentowanych utworów, cienka niekiedy granica przebiegająca między bibliofilstwem a bibliomanią. Wydaną starannie książkę uzupełniają ilustracje wybitnych rysowników Alfreda Kubina i Léona Lebégue’a.

Niebanalną publikacją – albumem czy też książką artystyczną zatytułowaną *Pięknodruki. Z kolekcji Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu* (Michałowski, 2022) została uczczona 120. rocznica powstania gmachu Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu. Książka zawiera fotografie artystyczne wybranych obiektów z bibliotecznych kolekcji poznańskiej biblioteki,

fragmentów bibliotecznych wewnątrz i architektury, a także teksty literackie (wiersze, fragmenty prozy). „Pięknodruki to oczywista metafora. Choć nie wszystkie przedstawione w albumie artefakty są drukami, wszystkie są niezaprzeczalnie piękne. Obiekty pochodzące z ogromnych zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu tworzą w pamięci osad obrazów: kart, grafik, opraw, ale też kolorów, kształtów i struktur” (s. 122). Autorem fotografii oraz wyboru tekstów (wraz z Martą Stawską-Puchalską) jest Rafał Michałowski.

KSIĄŻKI OMÓWIONE

- Gogiel-Kuźmicka, Anna; Kierejczuk, Elżbieta, red. (2022). *Biblioteki naukowe – doświadczenia przeszłości, wyzwania jutra*. Białystok: Oficyna wydawnicza Politechniki Białostockiej, 213 s., il. ISBN 978-83-67185-21-9.
- Has-Tokarz, Anita (2022). *Przestrzeń komunikacyjna współczesnej biblioteki. Studia i szkice z teorii i praktyki*. Lublin: Wydaw. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 186 s., il. ISBN 978-83-227-9634-4.
- Krakowska, Monika (2022). *Zachowania informacyjne człowieka w kontekście zjawiska epistemicznej bańki informacyjnej. Propozycja nowej koncepcji*. Kraków: Wydaw. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 335 s., il. ISBN 978-83-233-5134-4.
- Kuckenburt, Martin (2021). *Pierwsze słowo. Narodziny mowy i pisma*. Tł. Bartosz Nowacki. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 263 s., il. ISBN 978-83-06-03139-3.
- Michałowski, Rafał (2022). *Pięknodruki*. Z kolekcji Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu. Poznań: Biblioteka Uniwersytecka, 124 s., il. ISBN 978-83-60961-36-0.
- Narbutas, Sigitas (2022). *Najwcześniejsze wydania Wielkiego Księstwa Litewskiego. Poświęcone 550. rocznicy urodzin Franciszka Skoryny i 500. rocznicy opublikowania „Małej książeczki podróżnej”*. Tł. z języka litewskiego Jan Sienkiewicz. Białystok; Wilno: Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego, 279 s., il. „Folia Bibliothecalia”. ISBN 978-8366137-61-5.
- Nodier, [Charles]; Fiaubert, [Gustav]; Asselineau, [Charles] (2022). *Bibliomania*. Gdańsk: Wydaw. Słowo / Obraz Terytoria, 90 s., il. ISBN 978-83-7453-536-6.
- Stoch, Magdalena (2021). *Jak czytamy książki. Recepcja literatury w krakowskich i wielkich grupach czytelniczych*. Kraków: Wydaw. Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej, 249 s., il. Prace Monograficzne; 1018. ISBN 978-83-8084-597-5.
- Tarczyński, Jan; Lis, Andrzej, red. (2022). *Zarządzanie informacją i wiedzą na potrzeby analiz strategicznych i operacyjnych sił zbrojnych RP*. Warszawa: Centralna Biblioteka Wojskowa im. Marszałka Józefa Piłsudskiego, 222 s., il. ISBN 978-83-66937-10-9.
- Trojanowska, Maria Wiktoria (2022). *Zlikwidowane, przekształcone, rozproszone. Nieistniejące biblioteki Radomia z lat 1939-2015*. Radom: Radomskie Towarzystwo Naukowe, 273 s., il. ISBN 978-83-88100-14-7.

Barbara Koryś

Z LEKTUR ROZMAITYCH

ZIELIŃSKI

Elżbieta Barbara Zybert: *Z nieludzkiej ziemi do Polski. Życie i działalność artystyczna Tadeusza Adama Zielińskiego*. Warszawa, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2022. S. 247. ISBN 978-83-8209-214-1.

O powodzeniu tego, co się robi, nierzadko rozstrzyga przypadek. I tak właśnie było z książką prof. E.B. Zybert o Tadeuszu Zielińskim. Razem z Elżbietą Maruszak wyjechały na tereny dawnej Palestyny, żeby zdigitalizować prasę andersowską. A tam doszło do spotkania z rozległym rejestrem dokonań artystycznych Tadeusza Zielińskiego. Przede wszystkim rzeźbiarskich, ale również malarskich.

To jest/był twórca, o którym w Polsce nie wie się prawie nic. Po części dlatego, że skupiał się głównie – chociaż niewyłącznie – na tematyce sakralnej, w epoce PRL traktowanej niechętnie. Ale jest też inny powód.

Zieliński wyszedł z Polski wraz z armią Andersa (to był czas jego autentycznego debiutu) i nigdy do kraju nie wrócił. Pozostaje więc rzeźbiarzem w pełni emigracyjnym, a takim u nas po wojnie nie sprzyjano.

W kraju jest tylko kilka jego rzeźb i obrazów, sprowadzonych do muzeów w ostatnich miesiącach – przy wielkim aplauzie znawców. Co znalazło też potwierdzenie w opiniach o książce E.B. Zybert. Szczególnie ciepło potraktowała ją redaktor naczelna *Zeszytów Naukowych na Obczyźnie* prof. dr hab. Elżbieta Jolanta Chwastyk-Kowalczyk z Uniwersytetu Jana Kazimierza w Kielcach oraz równie przychylny dyrektor Łazienek Królewskich (zmarł 12 grudnia 2022), prof. dr hab. Zbigniew Wawer z Politechniki Koszalińskiej.

Zamieszczenie w tej książce mnóstwa reprodukcji dokonań Zielińskiego ma więc wiele uzasadnień. To prezentacja więcej niż wstępna; innej na razie nie ma i zapewne długo nie będzie. Tymczasem wszyscy, bez wyjątku, opiniodawcy uważają, że to był twórca wybitny. Zatem szeroka ekspozycja tego, co po sobie pozostawił, wymaga dopełnienia i wzbogacenia. Takie też są opinie ekspertów zagranicznych. Najmniej znany i doceniany Zieliński jest w Polsce.

Przed wojną nie zdążył zasygnalizować swojej artystycznej obecności. Pochodził z Trzebini i studiował w Szkole Sztuk Zdobniczych i Przemysłu Artystycznego w pobliskim Chrzanowie. Potem uzyskał kwalifikacje oraz uprawnienia w zakresie architektury wnętrz. Specjalizował się

w rzeźbieniu w drewnie, bo taka była specjalizacja całej rodziny. Potem został dyrektorem fabryki stolarskiej w Kostopolu.

Zmobilizował się z wybuchem wojny – więc taki był kontekst debiutu artystycznego – i już jako podporucznik, a potem porucznik, przeszedł cały szlak bojowy z armią Andersa, poczynając od internowania na Łotwie (wtedy już ZSRR), a na demobilizacji w Palestynie i Wielkiej Brytanii kończąc. Osiadł w Londynie, znajdując mieszkanie (co wtedy było trudne, bo z frontu wracały tłumy, także obcokrajowców) i stopniowo zdobywał zlecenia na rzeźby, głównie od sponsorów polskich, rozproszonych po całej Wielkiej Brytanii.

Rzeczywisty debiut artystyczny – podobny do tego, jak debiutują inni artyści – przypadł więc na dni i miesiące walk. Zieliński, już wtedy zmobilizowany oficer, nie miał normalnych warunków artystycznej pracy ani artystycznego rozwoju. Okoliczności dogodne pojawiły się dopiero znacznie później. Początkowo swoją sztukę uprawiał więc w kontekście frontowym.

Jego ówczesne, tamtejsze dokonania również zagraniczni znawcy uważali za wybitne, ale do Polski przez długi czas nic z tego nie docierało. Dokonania Zielińskiego traktowano jako własność polskiego wojska na obczyźnie – do czasu jego wyjazdu do Anglii.

Jednak przez wszystkie te lata nic nie układało się pomyślnie i E.B. Zybert różne zawirowania starannie wychwytuje. Typowy dla emigracyjnej swarliwości był zwłaszcza spór o prawa autorskie do pomysłu na rzeźbę Matki Boskiej Kozielskiej Zwycięskiej – z Tadeuszem Bireckim. Deska ze szkicem pomysłu (autor M. Arciszewski) została przecięta na pół i jedną połówkę przejął Birecki. Który potem lansował opinię, że projekty rzeźby były dwa.

Ale tak naprawdę nic z tego nie wynikało. Ostatecznie rzeźbę wykonał Zieliński i to jest w tym wszystkim najważniejsze. Bo to jedna z najlepszych prac Zielińskiego. W rejestrze polskich powojennych dokonań rzeźbiarskich lokuje się w ścisłej czołówce i rozmaite inne artystyczne artefakty zdecydowanie jakościowo przewyższa. Ale orientacja, że tak jest, ma na razie w kraju charakter wstępny i publikacja E.B. Zybert kompetentnie ten wstęp inauguruje.

Rzecz w tym również, że większe i drobne rzeźby Zielińskiego są rozsiane po całej Europie – szczególnie w Wielkiej Brytanii oraz w Palestynie – w Polsce natomiast są obecne śladowo. Trzeba je dopiero kompetentnie pozbierać (tak jak książki do bibliotek) i poklasyfikować. To właśnie w publikacji E.B. Zybert miało miejsce.

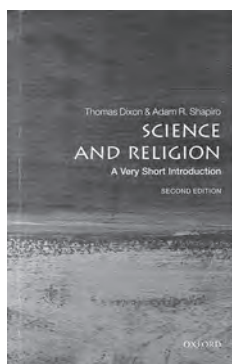
Dobry, kompetentny tekst jako początkowe wprowadzenie do rozpoznania dokonań wybitnego rzeźbiarza. Trudno o lepszą prezentację inauguracyjną.

Ale jest jeszcze fundamentalna okoliczność warunkująca. Trzeba mianowicie, żeby ta książka znalazła się w licznych bibliotekach. Wprost, za pośrednictwem wielu reprodukcji, które w tej książce są – oraz pośrednio – więc w wyniku mnogich i kompetentnych komentarzy (również tam obecnych), charakteryzujących dokonania Zielińskiego. W ten sposób można stworzyć stosunkowo rozległy załączek wiedzy o nim i o jego dorobku. Bibliotek jest dostatecznie dużo.

Na razie ta wiedza jest bliska zeru w jego własnym kraju. A od tamtego czasu mija 85 lat z okładem. Byłby więc już najwyższy czas, żeby wypełnić i tę lukę w rozpoznaniu tamtych wydarzeń oraz skompletować możliwie pełny rejestr ówczesnych dokonań.

W sumie to jest książka nie gorsza od tych zagranicznych, które tu sygnalizuję. Ja nawet myślę, że od wielu – lepsza.

BÓG I NATURA

Thomas Dixon & Adam R. Shapiro: *Science and Religion. A Very Short Introduction*. Ed.2. Oxford. Oxford University Press, 2022, 154 s. ISBN 978-0-19-863102-0.

Książki o nauce oraz o religii zajmują wobec siebie dwa przeciwstawne stanowiska. I tak jest od dawna – nie tylko na poziomie potocznym i codziennym. Jedne lansują przewagę logiki i rozumu, zaś autorzy drugich występowali (występują) w obronie religii i wiary. Swoją drogą poza tym wielu znawców próbuje stanowiska pośredniego, szukając w ten sposób punktów wyjścia dla ewentualnej dyskusji. Jednak intencją jest, żeby wzajemnie nie zgadzać się zbyt łatwo i bez większych oporów.

W tym nurcie mieści się ta książka, którą teraz sygnalizuję i jest to jej edycja druga. Pierwsza miała miejsce w 2008 r. i uzyskała tak duże powodzenie, że po pewnym czasie wydawcy zdecydowali się na wznowienie. Moim zdaniem – ze wszech miar słusznie, bo to świetne opracowanie. I warte zasygnalizowania również u nas, bowiem pierwodruk, o ile pamiętam, przeszedł niezauważony.

Teraz wszedł w skład znakomitej serii „A very short introduction”. Autorami są Thomas Dixon, profesor historii na Queen Mary University w Londynie oraz profesor Adam R. Shapiro, historyk nauki oraz religii, który poza Wielką Brytanią, wykładał też w Kanadzie oraz w USA. Obaj zasygnalizowali obszar wiedzy na styku rozpoznań zweryfikowanych naukowo oraz emocjonalnych przeświadczeń intuicyjnych.

Najsilniejszy konflikt wiedzy z religią zasygnalizował Galileusz i sprzeciwił ósrodków lansujących umiarkowanie – w tym uniwersytetów oraz bibliotek – długo pozostawał bezskuteczny. Zwolennicy religii stawali odważnie w jej obronie, a wielu uczonych szukało porozumienia. Ale również dzisiaj nie ma jednej wykładni: zgoda i sprzeczności są pomieszane. Jest np. konflikt między wiktoriańskimi wolnomyślicielami a współczesnymi ateistami. Zaczął go Thomas Paine, który w swoim czasie wyjechał z Anglii do USA i sprowokował Amerykanów do sporu z Anglikami. Wojował z nauką, ale był również przeciwny chrześcijaństwu. Chciał przesunięcia religii ku obszarom racjonalizmu, opartym na studiowaniu natury. Takie były przesłanki, kiedy po stuleciach kreacjonizmowi przeciwstawiano koncepcje ewolucyjne, a do polityki implementowano przesłanki moralne – z odrzuceniem reguł kolonializmu włącznie.

Wspomniany tu T. Paine uważał, że możliwe są tylko bezpośrednie relacje Boga z jednostką. Francis Bacon sugerował, że Bóg jest autorem dwóch księzek: pisma i natury. A zwolennicy podwójnej wiedzy utrzymują, że orientacja ludzka musi być podporządkowana Boskiej i wykraczać poza przeświadczenia jednoosobowe.

Galileusz szukał zgodności pomiędzy Biblią i wiedzą naturalną, którą najlepiej poznawać w trybie obserwacji bezpośredniej. To zalecenie rozwinął i udoskonalił Mikołaj Kopernik, konstruując teleskopy. To wtedy zauważono, że Wenus krąży dookoła Słońca. Z rozważań Galileusza wykluczyły się sugestie czterech źródeł, z których czerpie się wiedzę o świecie. To racjonalne myślenie, rozsądek, własna pamięć oraz świadectwa innych.

Podczas reformacji protestanci sugerowali luki w wersji katolickiej, zarzucając jej bałwochwalstwo. Ewangelicki teolog, Henry Drummond, próbował dopasować teorię ewolucji do przesłanek religijnych; rezultatem finalnym miała być miłość, ale niewiele z tego wyszło. Najważniejsi pionierzy nauki – Newton, Boyle, Kartezjusz – nie podważali wówczas przeświadczeń religijnych. Sądzieli, że z czasem społeczeństwa przekonają się do zasad boskich

Ale rozłam protestancki utrudnił reformacki rozwój. Nauki Kopernika uznano za heretyckie, a Galileusza wezwano do papieża; Urban VII podjął z nim dyskusję. Potem zajęła się nim inkwizycja więc łatwo nie było. Zmiany trwale zaproponował Newton, odkrywając prawo powszechnej grawitacji, nadal jednak uważano, że to Słońce okrąża Ziemię.

Podejście realistyczne polega na tym, żeby uznawać, jaki świat w istocie jest, w ujęciu antyrealistycznym dominuje natomiast wyobraźnia: jaki świat wydaje się, że jest. Jedni uważają, że dobry Bóg nie może nas zwoździć, ale inni pytają: dlaczego nie? I na razie nie ma stuprocentowych argumentów na rzecz boskiej lub świeckiej natury świata.

Jeszcze na długo przed racjonalnym uprawianiem nauki ludzie intuicyjnie odczuwali, jak świat się wokół nich zachowuje. I część przeświadc-

czeń z tamtych lat przetrwała do dziś. Wyobrażenia, mity oraz wiara w cuda nadal należą do składników współczesnych wierzeń religijnych.

Wszystko to przez cały czas pozostawało w bliskim związku z bibliotekami. Do każdego bowiem nurtu poglądów należało gromadzić piśmiennictwo, stosownie dopasowane i uporządkowane, oraz przypisać wiedzę bibliotecznego personelu – że już nie wspomnę o rozbudowanych katalogach, bibliografiach oraz materiałach promocyjnych. Na tym polegała i nadal polega biblioteczna egzystencja.

Dzisiaj sprawy traktowane są inaczej. Bóg uchodzi za twórcę praw, a nie za ich interpretatora. I dlatego niektórzy sądzą, że te prawa powinny na siebie zachodzić: to jest redukcjonizm.

Z czasem pojawiła się mechanika kwantowa, od razu trafiając do centrum późniejszej nauki. Max Planck, Albert Einstein oraz Max Born wyrócili jej dotychczasowy porządek. Odtąd Bóg występuje częściej jako autor reguł, aniżeli ich niewolnik. Zaś John Ray zaproponował klasyfikację roślin oraz zwierząt.

Po 1882 r. najślawniejszy stał się Karol Darwin. Jego koncepcje kojarzono z wolną wolą, odpowiedzialnością moralną i nieśmiertelną duszą człowieka. On sam sugerował natomiast, że gatunkowy rozwój świata przebiega na wiele naturalnych sposobów i długo nie mógł uwierzyć, że samorzutnie rodzi się w nim również okrucieństwo.

Rozpowszechniony katolicki fundamentalizm – z bogatym nurtem piśmiennictwa – lansował pogląd, że dosłowne pojmowanie Biblii to brutalizacja. Powstał więc spór, jak nauczać religii w szkołach. W konstytucji USA postanowiono, że ta nauka będzie miała miejsce, z przypisanym zapleczem piśmienniczo-bibliotecznym, ale pozostały rozbieżności pomiędzy wykładnią ewolucyjną i kreacyjną.

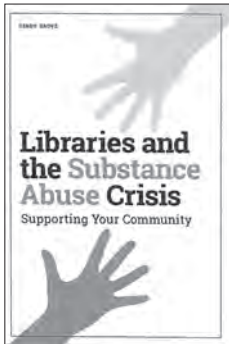
A oto kolejna znacząca wątpliwość: jeżeli biologia, geny oraz ewolucja determinują, jak myślimy i kontrolujemy nasze działania, to co do gadania ma moralność? Ale to pytanie upadło, kiedy w 1860 r. Paul Broca odkrył ośrodek mowy w czołowej części umysłu.

Pojawiły się wtedy podejrzenia, że może przekonania religijne też są zlokalizowane w jednym miejscu w umyśle i ulegają aktywacji. Analiza umysłowych medytacji buddyjskich mnichów ujawniła, że nie są im potrzebne żadne objaśnienia supernaturalne. Moralne i prawne dyspozycje regulowały i regulują cały szereg postępowań codziennych. Niektórzy myśliciele religijni sądzili, że naturalistyczne omyłki miały wpływ na oceny etyczne. W efekcie naukowy optymizm w przeszłości był ograniczony i mroczny.

W 1919 r. na Hawajach odbyły się zbiorowe protesty przeciwko instalacji wielkich teleskopów na górze Mauna Kea. Ale nie miały charakteru religijnego. To była obrona tradycji, w którą teleskopy ingerowały, tak jak makrokrany telewizyjne.

Współczesność ma z technologią na pieńku. Ale także z medycyną: ludzie nie chcą się szczepić, mimo że praktyka szczepień istnieje już ponad 300 lat. Dlatego tak trudno było/jest zwalczyć pandemię COVID-19.

PROCHY

Cindy Grove: *Libraries and the Substance Abuse Crisis. Supporting Your Community*. Chicago 2020, ALA Editions, 107 s. ISBN 978-0-8389-4739-5.

Autorka przez szereg lat kierowała dużą biblioteką publiczną, zlokalizowaną na styku przestrzeni miejskiej oraz szpitalnej, świadcząc usługi zarówno osobom zdrowym, jak również chorym oraz bardzo chorym. A wśród nich takim, które usiłowały leczyć się samodzielnie, na własną rękę, inaugurując lub pogłębiając uzależnienie od prochów.

Grove miała świadomość, że to jest przypadłość zbiorowa, rozpleniła zwłaszcza wśród inteligencji. Bo w regionach, gdzie pracowała, funkcjonowało sporo uniwersytetów. Więc taka była inteligencka dolegliwość (epidemia) całościowa i nie dało się jej zbagatelizować.

Autorka opanowała z praktyki znajomość specyfiki pracy na rzecz osób zdrowych lub prawie zdrowych, ale także cierpiących na rozmaite choroby i schorzenia – na różnym poziomie zaawansowania. To dodatkowo rozpowszechniło samoleczenie się, mnożące stosowanie środków narkotycznych, już bez tego bardzo tam rozległe.

Jej zdaniem, biblioteki mogłyby przyczynić się do redukcji stosowania prochów – zważywszy charakter ich użytkowników: wysoki poziom intelektualny oraz znaczącą intensywność kontaktów. Ale ja do tej opinii odnoszę się ambiwalentnie. Ani bowiem intensywność korzystania z bibliotek, ani wyższy poziom intelektualny (zresztą: jak określane?) publiczności, o niczym nie świadczą.

Według amerykańskiej Narodowej Biblioteki Medycznej narkomania lub alkoholizm zaczynają się wtedy, kiedy nadużywanie narkotyków lub alkoholu wywołuje kłopoty w domu, w pracy lub w szkole. Naruszana jest wtedy równowaga psychiczna oraz mentalna. Prochy regulują poziom dopaminy, która odpowiada za poczucie zadowolenia lub niezadowolenia. Narkomania zatem to problem nie indywidualny, lecz zbiorowości. Podobnie alkoholizm. Jedno i drugie wymaga szczególnego postępowania. Ale czy akurat ze strony bibliotek?

Ludzie w rozpacz i rozkojarzeniach potrzebują pomocy i wsparcia. Przyczyną główną bywają różne stresy – rozmaite w odmiennych zbio-

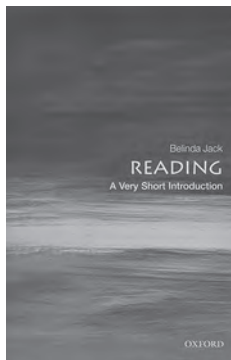
rowościach. Wśród seniorów inaugurowane nieporadnością w czynnościach codziennych. Wśród młodzieży zaczyna się od nieostrożnego zażywania prochów na ból. A są jeszcze wojskowi weterani, którzy przeszli przez piekło walk. Wszyscy wkraczają w obszary zależności i potrzebują pomocy, ewentualnie również ze strony bibliotek.

Biblioteki uchodzą za instytucje przyjazne, ale zdarza się, że bywa inaczej i trzeba się z tym liczyć. Po 2015 r. liczba osób, które zmarły w wyniku nadużywania narkotyków gwałtownie wzrosła. Częstym miejscem stosowania w bibliotekach prochów są łazienki. Sygnalizują to ślady – strzykawki, igły, oraz ampułki. To wskazuje na proceder ciągły. Trzeba ingerować.

Symptomy przedawkowania: płytki oddech, fioletowe palce... Tego jest sporo. Autorka namawia, żeby nie dawać za wygraną, bo zmagania z alkoholizmem oraz z narkomanią należą do głównych zadań całego środowiska i składają się na centralne powinności bibliotek publicznych.

I tu powtórzę zgłoszoną już wątpliwość. Jakoś niekoniecznie odczuwam siłę bibliotecznego oddziaływania w tym akurat zakresie. C. Grove dała się trochę ponieść fantazji.

O CZYTANIU

Belinda Jack: *Reading. A Very Short Introduction*. Oxford, Oxford University Press, 2019, s.136. ISBN 978-0-19-882058-1.

Belinda Jack jest profesorem literatury (retoryki) na uniwersytecie oksfordzkim, a od dziesięciu lat pracuje też w brytyjskim Greesham College, wykładając i pisząc po angielsku oraz po francusku. Zwróciła na siebie uwagę książkowymi publikacjami (w sumie pięć) *The Woman Reader* oraz *Negritude and Literary Criticism. The History and Theory of 'Negro-African' Literature in*

French. Głównym przedmiotem jej zainteresowań jest literatura francuska XIX i XX stulecia.

Traktuje literaturę jako wiązadło, czynnik łączący stulecia i zainteresowania na wszystkich kontynentach. Stąd bierze się jej siła i cały splot wartości, przypisanych do czytania i do czytelnictwa, którymi i ja zajmowałem się przez całe życie. Trudno więc żebym przeoczył taką rozprawkę.

Sygnaly wzrokowe lub dotykowe (Braille), w chemicznym przetworzeniu są transmitowane do mózgu i tam rozkodowywane, zatem indywidualnie. Czytanie uwalnia więc – do pewnego stopnia – od społecznych ograniczeń. Kora mózgowa przejmuje te chemiczne sygnały, a potem oczy

wykonują fiksacje, interfiksacje, sakady oraz regresje, ale tylko wobec zrozumianych fragmentów tekstu.

Jakkolwiek dzieci są wprowadzane do czytania (najczęściej) przez obce osoby. A czytać można w samotności lub w kontekście zbiorowym: w szkole, w pociągu, podczas jedzenia, w domu, w kościele, w podróży itd.

W innym ujęciu: można czytać jeden tekst albo kilka naraz. Można też rozumieć czytany tekst dosłownie lub metaforycznie. A w ogóle to ani język pisma, ani oralny sam z siebie nie gwarantuje rozumienia.

Żeby zrozumieć czytane – co często nie jest łatwe – nieraz trzeba odwołać się do wielu dyscyplin. Obecnie wszyscy są zgodni, że to dużo więcej, niż samo rozkodowanie tekstu. Aktualnie robi się to na wiele różnych sposobów, zależnie od treści oraz od rodzaju nośnika.

Czytanie to aktywność psychiczna oraz fizyczna. W czasach wojny bardzo przeszkadzała władzom nazistowskim – jako czynność; niezależnie od treści. Tam wtedy zajmował się nią wybitny uczyony Jan Tschichold, za co został aresztowany i wpakowany do więzienia.

Czy dlatego, że teksty pisemne nie podlegają narodowym ograniczeniom, a językowym tylko do pewnego stopnia? W sumie jednak książki wędrują po świecie wzdłuż i wszerz i nikt tej lawiny nie potrafi; nie jest w stanie powstrzymać.

Najstarszy zachowany zabytek pisma (niektórzy uważają to za jakiś zapis) – kość z Ishango – liczy sobie 22 tys. lat. To nacięcia na kości pawiana, które mogły być zapisem matematycznym lub astronomicznym – kalendarzem księżycowym – albo rejestrem cyklu menstruacyjnego. Są też sygnały sumeryjskie z 3 tys. r. p.n.e., zmieszane z językiem akadyjskim i taka bilingwalna mieszanka uchowała się do niedawnej przeszłości. Także w postaci protopisemnej. To były modlitwy, hymny, opowiadania i mity. Najgłośniejsze to opowieść o bogini Inunonie i jej podziemnej podróży oraz epos o Gilgameszu.

W Europie znaleziono na Krecie gliniane tabliczki minojskie, ale wciąż nie wiadomo, jak je odczytać. Tyle, że są linearne. Przełomowe było przeniesienie tekstów greckich z werbalnych na pisemne. To była *scripta continua*: bez przerw pomiędzy słowami.

W 3 w. p.n.e. pismo opanowało Aleksandrię, dlatego pierwsza wielka biblioteka powstała właśnie tam. Ówczesny katalog był podzielony na osiem kategorii: dramaty, oratoria, liryka, prawo, medycyna, historia, filozofia, różne. Charakterystyczne, że nie było tam teologii. Około 1400 r. p.n.e. pismo rozwinęło się w Chinach; drukowano za pomocą drewnianych czcionek na papierowych zwojach.

Są różne poziomy opanowania pisma dla pisania oraz dla czytania, w życiu bardzo ważne. Czytania trzeba się nauczyć – pod okiem nauczycieli. Były spory, jak uczyć, także pomiędzy USA i ZSRR.

Czytelnictwu przypisuje się liczne zalety. Pismo powiązane z cywilizacją. A niektórzy sądzą, że zdolność pisania oraz czytania całkowicie zmienia osobowość. To zapewne pokłosie faktu, że ani jednostka nie rodzi się z umiejętnością pisania i czytania, ani nie umiały tego społeczeństwa od swoich początków.

W starożytnej Grecji oraz w Rzymie pismo długo uchodziło za niszczące, *Iliada* i *Odyseja* krążyły więc w wersji oralnej. Z kolei Platon za wiarygodne uważał tylko teksty pisemne, a oralne – sprzyjające nieporozumieniom.

Z czasem przebiła się jednak opinia, że ciche czytanie dla siebie to repozytorium wiedzy. Potem pismo umożliwiło powstanie i rozwój gatunków literackich, zwłaszcza opowieści miłosnych oraz o herosach.

Nietsche uważał, że teksty pisemne najlepiej czytać z ambony. Sądono, że najlepszy wiek dla czytania to okres między 6 a 11 rokiem życia. Czytanie zachwalał Pliniusz Młodszy (62-113), także Cesarz August oraz Wergiliusz oraz Owidiusz, ale z kolei Seneka potępiał chwalenie się czytaniem na pokaz.

Ze starożytności zapisała się w pamięci wybitna poetka Safona, chociaż z jej dorobku zachowało się mało co. Głównie opowieść o Helenie Trojańskiej. Juliusz Cezar z niejakim zdziwieniem nie znalazł żadnej biblioteki w Rzymie. Potem cesarz August ufundował ich 21. Powstawały też biblioteki w miastach prowincjonalnych – w Efezie, w Atenach i w Como.

Kultura pisma utrwaliła się w latach 500-1500. Dominowały treści religijne; pisano na pergaminie, ale coraz częściej nie po łacinie, lecz w językach lokalnych. Około 1500 r. przewidywano, że odstępianie od druku na papierze lub na cielęcej skórze nieodwracalnie zniszczy pismo. Około 1440 r. niejaki Jan Gutenberg wymyślił, żeby litery pisma wycinać na drewnianej matrycy, a potem odbijać. I tak powstał druk.

Rewolucję wniosła drukowana prasa, mimo że koszty papieru gwałtownie rosły. Przodowała Europa, za oceanem natomiast drukarni było znacznie mniej; pierwsze powstały w Mexico City. Powstała również w Cambridge. Jednak są również opinie, że pismo oraz czytanie w XVI w. miało znaczenie marginalne.

Ale doszukano się świadectw, że miasta europejskie właśnie wtedy uległy ekonomicznemu wzrostowi o co najmniej 20%, a niekiedy nawet 78%. Po raz pierwszy w dziejach materiały drukowane były rozpowszechniane masowo i szybko, a przy tym były tańsze niż rękopiśmienne.

W 1519 r. teolog Sylwester Prierias zadeklarował, że tylko papież może interpretować Biblię. Natomiast Luter uważał, że każdy ma prawo czytać wszystko po swojemu. To wtedy Biblię przetłumaczono na wiele języków.

Około 1600 r. produkowano 3500 stron dziennie. Książki znacznie potaniały, a druk napędził kolejną schizmę i reformację protestancką. Z tym jednak że w Anglii oraz w Hiszpanii jeszcze długo dominowały rękopisy.

Aż do XIX stulecia nakłady na ogół nie przekraczały 1000-1500 egzemplarzy. Pierwsze druki były przeznaczone dla nauczycieli, prawników i osób skupionych wokół kościołów. Poza tym wierzono, że książki mają moc obronną, dlatego niektóre kobiety nosiły je przytroczone do ubiorów. Na książkach robiono notatki uzupełniające; czasem stosunkowo dużo i one przetrwały – jako komentarze indywidualne.

Po 1800 r. nastąpiła rewolucja przemysłowa i zaczęły powstawać drukarnie parowe, zdolne wyprodukować 1100 drukowanych stron na godzinę. Drukowano na zwojach, więc o wiele szybciej, niż uprzednio. Zaś szczególnym wydarzeniem stała się obfita podaż – a w konsekwencji: także masowe czytanie – drukowanych opowieści literackich.

Później Ian Watt zasugerował, że ówczesne teksty literackie Daniela Defoe, Samuela Richardsona oraz Henry'ego Fieldinga dały początek nowoczesnej literaturze pięknej. To już było coś zupełnie innego, niż wcześniejsze produkty literackie. Nowa była zwłaszcza konwencja realistyczna.

Czytelnictwo rozwijało się wielokierunkowo. Po latach z dokumentacji bibliotecznej wiemy, co i jak ludzie czytali, co wypożyczali oraz na jak długo. W 1774 r. zastrzelił się kolega Goethego, Karl Jerusalem. To była kanwa poematu *Cierpienia młodego Wertera*, który osiągnął niebywałą popularność, tłumaczony na wiele języków. A drukowany na wszystkim, co się dało, nawet na porcelanowych naczyniach, wkrótce stał się szeroko znany na całym świecie. Ale też z zakazem rozpowszechniania w wielu miastach, ze względu na zły wpływ.

Postawy samobójcze nazwano *efektem Papageno*. To z opery Mozarta. Ale to tylko połowa tematu. Nie znamy wszak odpowiedzi adresata listów Wertera. Czyli nie wiemy jak mogła wyglądać – choćby w przybliżeniu – ówczesna epistolografia, zatem dyskusja w formule pisemnej.

Na przełomie XVIII i XIX w. utrwaliła się świadomość, że pisanie ma związek z czytaniem. Stąd ścisłe akcenty czytelnicze w koncepcjach edukacji Rousseau oraz Woltera. W odniesieniu do dziewczynek – z nachyleniem moralizatorskim – lansowała je hrabina de Genlis, autorka sztuk i opowiadań pedagogicznych.

Cenzura oraz palenie książek zmierzały do redukcji czytelnictwa. Władze od zarania utrudniały książkom obieg, z przyczyn zwykle politycznych. W maju 1933 r. naziści spalili 25 tys. tomów przed berlińskim uniwersytetem, w obecności około 40 tys. rozentuzjasmowanych(!) widzów. Zniszczone książki w Louvain oraz w Warszawie należałoby teraz odkupić. Ale też studenci w kairskim Farouk University [dzisiaj aleksandryjski] palili angielskie książki. Zaś w kontrolowanej przez Talibów części Pakistanu zastrzelono dziewczynę, ponieważ czytała i promowała czytanie książek.

Heinrich Heine napisał: kto dzisiaj pali książki, jutro będzie palił ludzi. Ale w Niemczech nadal robiono to intensywnie, a przodowała or-

ganizacja młodzieżowa Hitlerjugend. W grudniu 1933 r. założono Stowarzyszenie oraz Bibliotekę Spalonych Książek. Najpierw w Paryżu, potem w Londynie oraz w Nowym Jorku. Na otwarciu przemawiał Albert Einstein. A wśród założycieli byli H.G. Wells, L. Feuchtwanger, R. Rolland i T. Mann.

W XIII stuleciu w kościele katolickim została powołana podstruktura, nazwana inkwizycją, z zadaniem wykrywania wszelkich odstępstw od głównych idei kościelnych, czyli – ujawniania herezji. Przetrwała do XIX w. Jej największą zbrodnią z tego okresu było bezpowrotne zniszczenie zapisanego dorobku Majów.

Władze kościelne oraz cywilne miały swoje ambicje i dążenia. Stąd indeksy książek zakazanych: karano książki oraz ich autorów, a niekiedy czytelników. Jeszcze w 2003 r. profesor Azar Nafisi porzuciła pracę w irańskim Allameh University. W wielu krajach tępią teksty z Wielkim Gatsbyem, Harrym Potterem.

Pierwszy duży indeks kościelny pochodził z 1559 r. Kościół katolicki rejestrował potem kolejne indeksy książek zakazanych systematycznie i dopiero w 1966 r. papież Paweł VI zniósł je całkowicie. Ale to się przyjęło: w USA, w myśl sugestii ALA, usuwano z bibliotek średnio po jednej książce dziennie. Zaś w Berlinie, tam gdzie wcześniej Goebbels palił publicznie książki, w 1947 r. odbyło się święto wolnej książki. Przemawiał Alfred Kantorowicz. Ale w sowieckiej strefie okupacyjnej książki nadal usuwano.

Z kolei w USA osoby czarnoskóre przeważnie nie umiały czytać. I tak było do czasu, kiedy w XVIII w. Południe przegrało wojnę domową.

Obecnie podobno 758 mln ludzi na świecie nadal nie potrafi czytać. Pierwsze cztery dekady XX w. upływały na ostrej walce o prawo swobodnego czytania. Cenzura szalała zwłaszcza podczas wojen domowych – w Hiszpanii, w Grecji, w Chile oraz w Nigerii. Turcja bez przerwy udaje, że musi bronić się przed Kurdami i ich pismem. A ZSRR i teraz Rosja nie potrzebowały pretekstu, żeby niszczyć niezależne piśmiennictwo i czytelnictwo. Bo też preteksty były i są rozmaite. Zaś formy zakazów i ograniczeń były najdrastyczniejsze w Rosji [i w ZSRR] oraz w Anglii [w Wielkiej Brytanii – w posiadłościach kolonialnych]. Dla przykładu: w Australii cenzura polityczna istniała w pełni do 1929 r., zaś w Południowej Afryce do 1928 r., ale częściowo trwała i później. Obostrzenia nieco poluzowano w Iranie, natomiast sytuacja najgorzej wygląda w komunistycznych Chinach. Jednak wszędzie, pod każdą szerokością geograficzną, funkcjonuje autocenzura i na nią nie ma uniwersalnego lekarstwa.

Podstawą czytania jest hermeneutyka czyli interpretacja. Dlatego tak wiele było i jest odczytań – według trzech dominujących przesłanek: religijnych, filozoficznych bądź literackich. W starożytności uważano, że są tylko dwie księgi: Biblia i Natura. To redukowało możliwości interpre-

tacyjne do dwóch wariantów. Fundamentalisci byli zdania, że Bóg przekazał wersję Biblii bezpośrednio Mojżeszowi, więc jest tylko jedna. Ale dzisiaj ujęcia są rozdrobione – tak jak nie ma jednej wersji buddyzmu, sanskrytu i w ogóle religii wschodnich. Wszystkie są rozproszone.

Idąc tym śladem, trudno obecnie odróżnić fikcję od faktografii. Bo słowa zapisane oddziałują dzisiaj silniej, niż rzeczywistość. Mimo że teksty pisemne mogą być dwuznaczne.

Pismo rozpleniło się w świecie także w wyniku translacji. Wyraźnie dominuje angielski. Roman Jakobson uważał, że niektóre teksty poetyckie są nieprzekładalne. Ale krąży mnóstwo opinii, że translacją jest każde czytanie.

Od XIX stulecia narosło wiele książek na temat literatury, programów literackich i krytyki literackiej; to jest teraz inna epoka. Niektóre książki czyta się powtórnie – dla ich mądrości oraz/albo urokliwej stylistyki, bądź dla innych zalet. Czy nadal? Bo wiele zmieniło się w naszym czytaniu. Głównie nośnik, bo czytamy z przekazów elektronicznych, ale komputery same jeszcze nie czytają; tylko transmitują teksty. Espen Aarseth pyta, czy oto zanika wobec tego linearna fabuła, dominująca we wszystkich opowieściach.

Otóż nie. Już James Joyce, Jorge Luis Borges, oraz Italo Calvino odstąpili od fabularnej linearności, na rzecz wielowątkowości. Marc Saporta opowieść *Composition* skomponował z luźnych kartek w pudełku i pojawiły się gry elektroniczne.

Mamy dzisiaj neuronaukowe objaśnienia powodów wielu zachowań. Jednak chcemy wierzyć, że jesteśmy czymś więcej, niż nasze umysły. Jakkolwiek z odpornością na teksty literackie.

Jacek Wojciechowski

Tekst wpłynął do Redakcji 29 stycznia 2023 r.

- Wybór i aktualizacja składów komisji konkursowych (Nagroda Naukowa SBP im. Adama Łysakowskiego, Nagroda Młodych SBP im. prof. Marii Dembowskiej).

FORUM MŁODYCH BIBLIOTEKARZY (przygotowania Okręg Świętokrzyski SBP, WBP Kielce) – działania organizacyjne – tytuł FMB, program, pozyskanie środków finansowych.

GRANTY

- Granty wieloletnie realizowane w 2023 roku:
 - Realizacja XIX i XX edycji programu Tydzień Bibliotek.
 - Wydawanie czasopisma „Poradnik Bibliotekarza”, w wersji papierowej i elektronicznej, w latach 2021-2023.
 - Wydawanie kwartalnika „Przegląd Biblioteczny” w wersji elektronicznej.
 - Wydawanie półrocznika „Zagadnienia Informacji Naukowej” w wersji elektronicznej.
 - Informacja i komunikacja – popularyzacja badań naukowych i rozwiązań technologicznych.
- Rozliczenie i złożenie sprawozdań z realizacji grantów:
 - Realizacja XIX i XX edycji programu Tydzień Bibliotek (raport częściowy do MKiDN).
 - Wydawanie czasopisma „Poradnik Bibliotekarza”, w wersji papierowej i elektronicznej, w latach 2021-2023 (raport częściowy do MKiDN).
 - Wydawanie czasopisma naukowego „Przegląd Biblioteczny” w latach 2020-2022 i zwiększenie zasięgu jego odbioru (raport końcowy do MKiDN).
 - Rozbudowa i podniesienie jakości dostępu do zasobów naukowych Archiwum Cyfrowego Wydawnictwa SBP (raport końcowy do MEiN).
 - Źródła do badań fonografii polskiej – kontynuacja budowy bazy i zwiększenie jej wykorzystania (raport końcowy do MEiN).
- W przygotowaniu:
 - Wydawanie kwartalnika „Przegląd Biblioteczny” w wersji elektronicznej (raport częściowy do MEiN).
 - Wydawanie półrocznika „Zagadnienia Informacji Naukowej” w wersji elektronicznej (raport częściowy do MEiN).
 - Informacja i komunikacja – popularyzacja badań naukowych i rozwiązań technologicznych (raport częściowy do MEiN).
- Złożenie wniosków o nowe granty (realizacja 2023 r.):
 - Projekt Analiza Funkcjonowania Bibliotek.
 - Dofinansowanie konkursu Bibliotekarz Roku.

- Podjęcie prac nad grantami z MEIN (realizacja 2023 r.):
 - Program Doskonała Nauka – Wydanie monografii „Marketing w działalności bibliotecznej” w formie ebooka.
 - Program Społeczna Odpowiedzialność Nauki – Bibliografia fonografii polskiej (1878-2024) – rozbudowa bazy i zwiększenie zasięgu udostępniania.

ANALIZA FUNKCJONOWANIA BIBLIOTEK

Prace podjęte w ramach realizacji projektu:

- aktualizacja materiałów instruktażowych do prowadzenia badań (formularze, instrukcje),
- szkolenie nowych administratorów dla bibliotek publicznych,
- udostępnienie formularza do badań w aplikacji,
- rozpoczęcie badań w bibliotekach publicznych 23 stycznia 2023 r.,
- monitorowanie przebiegu badań wg liczby: utworzonych formularzy, wypełnionych, zatwierdzonych przez dyrektora, zatwierdzonych przez administratora,
- spotkanie zespołu ds. badania efektywności bibliotek poświęcone omówieniu działań organizacyjnych i edukacyjnych na rok 2023 – 14 lutego 2023 r.,
- aktualizacja wniosku i harmonogramu działań (MKiDN), podpisanie umowy – środki na rok 2023.

WARSZTATY

Zrealizowane:

- Kreatywne formy promocji książki i czytelnictwa w bibliotekach,
- Biblioterapia w pracy z seniorami,
- Książka w rozwijaniu kreatywności i przedsiębiorczości dzieci i młodzieży
- Instrukcja kancelaryjna (IK) i jednolity rzeczowy wykaz akt (JRWA) w bibliotece,
- Cyberbezpieczna biblioteka,
- Tworzenie wystaw cyfrowych,
- Tik Tok, stories, rolki – najnowsze formy promocji,
- Empatyczna biblioteka,
- Bibliotekarz infobrokerem,
- Bajkoterapia w procesie wspierania rozwoju dziecka,
- Wprowadzenie do organizacji wiedzy.

W trakcie realizacji: kurs MARC 21

PRZYGOTOWANIE oferty nowych szkoleń w oparciu o analizę ankiet ewaluacyjnych:

Kreatywność w codziennej pracy. Zobacz, jak robili to Picasso, Beatelsi i inni artyści. Jak wydobyć kreatywność z siebie?

Książka uczy, bawi, wychowuje. Twórcze metody pracy z dziećmi w bibliotece.

Realizacja przepisów RODO w działaniach DKK.

Kontrola zarządcza i analiza ryzyka w małej bibliotece.

PARTNERZY SBP

Podpisanie umów partnerskich (Motion Picture Licensing Company Polska Sp. z o.o, Azymut).

Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego (współpraca w zakresie przygotowania seminarium dot. Celów Zrównoważonego Rozwoju).

„Dwutygodnik” (podjęcie rozmów nt. współpracy w zakresie promocji działań bibliotek na łamach czasopisma).

Biblioteka Narodowa.

MKiDN / Instytut Książki.

PATRONATY (wybrane)

Międzynarodowe Targi Książki w Warszawie (Fundacja Historia i Kultura) – 25-28.05.2023.

5. Konferencja Naukowa WIAD23 (UMK Toruń) – 3-4.03.2023.

7. edycja ogólnopolskiej akcji Kwietniowi Antypiraci (Kujawsko-Pomorskie Centrum Edukacji Nauczycieli we Włocławku) – 1.02-30.04.2023.

Lubuskie Wawrzyny 2022 (WiMBP w Zielonej Górze, WiMBP w Gorzowie) – 23.02.2023.

Open access. Rola bibliotek w upowszechnianiu idei otwartej nauki (Państwo-Akademia Nauk Stosowanych we Włocławku) – 25.04.2023.

9. Lubelskie Forum Bibliologów, Informatologów i Bibliotekarzy (UMCS w Lublinie) – 9.03.2023.

4. Forum Bibliotekarzy Regionu Piłskiego (CDN w Pile) – 23.03.2023.

Inne:

- spotkanie zespołu do ds. nowego portalu – 14 lutego 2023; omówienie postępu prac i zgłoszenie kolejnych uwag do wdrożenia,
- podjęcie rozmów z FRSI w celu promowania i prowadzenia działań edukacyjnych i promocyjnych związanych z realizacją Celów Zrównoważonego Rozwoju, raportem z działań bibliotek w tym zakresie, aktualizacja materiałów na podstronie Agenda 2030,
- przygotowanie materiału do międzynarodowego raportu z działań bibliotek polskich w zakresie Celów Zrównoważonego Rozwoju,
- współpraca z PIK przy projekcie udroźnienia zakupów książek ukraińskich przez biblioteki w Polsce (praca nad ankietą),
- opracowanie harmonogramu seminariów i konferencji, zgodnie z zapisami planu pracy na rok 2023,
- realizacja projektu Informacja i Komunikacja,
- przygotowanie darmowego szkolenia na temat krytycznego myślenia „O kompetencjach cyfrowych i informacyjnych”.

WYDAWNICTWO

Działalność wydawnicza 2023

Wydane:

- *Etyka public relations. Profesjonalizacja branży PR w Polsce*. Praca zbior., red. Monika Kaczmarek-Śliwińska (dofinansowanie Uniwersytet Warszawski).
- *Oblicza prasy zielonogórskiej. Konteksty lubuskie*. Pr. zbior. red. nauk. Andrzej Buck, Jolanta Chwastyk-Kowalczyk.
- *Poradnik Bibliotekarza* 1, 2/ 2023.
- *Bibliotekarz* 1, 2/2023.
- *ZIN* 2/2022.

W trakcie prac redakcyjnych:

- Magdalena Cyrklaff-Gorczyca – *Psychologiczne aspekty w pracy bibliotekarzy* (środki własne).
- *Biblioteka w sercu – jak być bibliotekarzem XXI w. Materiały z 14. Forum Młodych Bibliotekarzy, Zabrze-Katowice, 8-9 wrzesień 2022* – red. Katarzyna Zalewska (dofinansowanie Biblioteka Śląska).
- *Zostawili swój ślad...* – red. Jadwiga Sadowska (środki własne).
- *Poradnik Bibliotekarza* 3/ 2023.
- *Bibliotekarz* 3/2023.
- *Przegląd Biblioteczny* 2/2022.

W planach:

- *Mariola Antczak – Prezentacje w wystąpieniach naukowych* (umowa barterowa),
- *Wizualna propaganda – obszary zastosowania i mechanizmy wpływu*, Praca zbior., red. nauk. Łukasz Szurmiński, Alicja Waszkiewicz-Raviv (dofinansowanie Uniwersytet Warszawski),
- *Grażyna Lewandowicz-Nosal, Dorota Grabowska – Biblioteki dziecięce w Polsce* (dofinansowanie Uniwersytet Warszawski).

NAGRODA NAUKOWA SBP im. ADAMA ŁYSAKOWSKIEGO

Do 15 marca 2023 r. trwa przyjmowanie nominacji do Nagrody Naukowej SBP im. A. Łysakowskiego za 2022 rok. Nagroda ma na celu uhonorowanie twórców publikacji o dużym znaczeniu dla rozwoju teorii i praktyki bibliotekarstwa, informacji naukowej oraz dziedzin pokrewnych, wydanych w 2022 r. Nagroda przyznawana jest w czterech kategoriach:

- prace o charakterze teoretycznym, metodologicznym, źródłowym,
- prace o charakterze dokumentacyjno-informacyjnym,
- podręczniki akademickie,
- prace o charakterze praktyczno-wdrożeniowym.

Nagroda ma postać medalu i dyplomu.

Nominacje do Nagrody należy zgłaszać pocztą elektroniczną do przewodniczącej Komisji: jadwigasadowska@o2.pl i do Biura Zarządu Głównego Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich: biuro@sbp.pl.

GRANTY

1. w ramach programu MEiN: Społeczna Odpowiedzialność Nauki

- Informacja i komunikacja – popularyzacja badań naukowych i rozwiązań technologicznych

Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich realizuje projekt, którego celem jest popularyzacja w środowisku bibliotekarzy osiągnięć naukowych z obszaru nauk o komunikacji społecznej i mediach oraz innowacyjnych rozwiązań technologicznych z tej dziedziny, które mają szerokie zastosowanie w praktyce bibliotecznej.

W ramach projektu zaplanowano realizację cyklu 12 otwartych wykładów, opracowanych i wygłoszonych przez badaczy komunikacji i mediów z wiodących ośrodków naukowych w Polsce oraz nagranie 12 podcastów naukowych, które zostaną udostępnione na stronie zadania.

Do końca marca 2023 r. odbyły się następujące wykłady:

Kształcenie akademickie bibliotekarzy. Doświadczenia ośrodków krajowych w kontekście zmian – dr Renata Malesa (UMCS w Lublinie).

Indywidualne systemy zarządzania informacją jako sposób na walkę z przeciążeniem informacyjnym – dr Anna Matysek (Uniwersytet Śląski w Katowicach).

Projektowanie informacji z uwzględnieniem UX – dr Bożena Jaskowska (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie).

Fake news – nowa codzienność czy oręż w wojnie informacyjnej? – dr Magdalena Paul (Uniwersytet Warszawski).

Humanistyka cyfrowa a biblioteki – dr Dorota Siwecka (Uniwersytet Wrocławski)

Rola wskaźników altmetrycznych w promocji dorobku naukowego – dr Małgorzata Kowalska-Chrzanowska (UMK w Toruniu).

Nagrane i opublikowane podcasty:

- Czym naprawdę jest postprawda? Czyli o roli bibliotek w czasach fake newsów i teorii spiskowych.
- User experience w przypadku bibliotek. Jak stworzyć bibliotekę przyjazną użytkownikom?
- Biblioteka jako miejsce działań na rzecz edukacji medialnej, informacyjnej i cyfrowej.
- Przeciążenie informacyjne. Jak się objawia? Czy można z nim walczyć?

Zakończenie projektu planowane jest w 2023 r.

Szczegóły na stronie zadania <http://www.sbp.pl/ik>.

Projekt „Informacja i komunikacja – popularyzacja badań naukowych i rozwiązań technologicznych” dofinansowano ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „Społeczna odpowiedzialność nauki”

nr projektu SONP/SN/549779/2022 | kwota dofinansowania 67 tys. zł | całkowita wartość projektu 80 tys. zł

2. W ramach programu MEiN „Rozwój Czasopism Naukowych”

Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich otrzymało dofinansowanie na wydawanie czasopism naukowych w wersji elektronicznej: kwartalnika „Przegląd Biblioteczny” (numery specjalne) i półrocznika „Zagadnienia Informacji Naukowej – Studia Informacyjne”.

3. W ramach programów MKiDN

Wydawanie czasopisma naukowego „Przegląd Biblioteczny” w latach 2023-2025 i poprawa jego dostępności.

Koncepcja projektu obejmuje:

- Wydawanie czasopisma „Przegląd Biblioteczny” w wersji drukowanej i elektronicznej. Wersja elektroniczna będzie publikowana w formacie PDF umożliwiającym przeglądanie zawartości czasopisma na urządzeniach mobilnych.
- Prezentację bieżących treści czasopisma w otwartym dostępie na stronie czasopisma (<http://ojs.sbp.pl/index.php/pb>), dostosowanej do wymogów WCAG, a także dostęp do pełnych tekstów roczników archiwalnych.
- Zwiększenie liczby artykułów publikowanych w języku angielskim, w tym prezentujących wyniki polskich badań z zakresu bibliologii i dziedzin pokrewnych.
- Poszerzenie zakresu tematycznego czasopisma o zagadnienia związane z dokumentowaniem, ochroną i zachowaniem dziedzictwa kulturowego, w których biblioteki odgrywają istotną rolę (upowszechnianie spuścizny).

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

Dofinansowano ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury

- Wydawanie czasopisma „Poradnik Bibliotekarza”, w wersji papierowej i elektronicznej, w latach 2021-2023

Zadanie dotyczy wydawania w latach 2021-2023 ogólnopolskiego czasopisma branżowego „Poradnik Bibliotekarza” (12 numerów w roku), adresowanego przede wszystkim do bibliotekarzy z bibliotek publicznych, szkolnych, pedagogicznych oraz instruktorów z domów kultury. Miesięcznik, wydawany przez SBP od 1949 r., prezentuje różnorodne treści z zakresu szeroko pojętego bibliotekarstwa, jako elementu kształtowania kultury współczesnej, praktyczne aspekty zawodu bibliotekarza i jego wpływ na edukację społeczną. Od kilku lat specjalizuje się w upowszechnianiu literatury dla dzieci i młodzieży (stały dział „Świat Książki Dziecięcej”) oraz nowoczesnych form aktywizacji czytelników i podnoszeniu kompetencji bibliotekarzy w tym zakresie. W bieżącym roku szczególna uwaga będzie zwrócona na rolę ilustracji w książkach dla dzieci.

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

Dofinansowano ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury

- Realizacja XIX i XX edycji programu Tygodnia Bibliotek

W 2023 r. odbywa się jubileuszowa XX edycja ogólnopolskiego programu Tydzień Bibliotek pod hasłem „**Moja, Twoja, Nasza – BIBLIOTEKA!**” Autorką hasła jest Jolanta Poważyńska z Koła SBP w Wałbrzychu. Zarząd Główny SBP ogłosił konkurs na plakat promujący Tydzień Bibliotek 2023. Zwycięski projekt poznamy 17 marca br. Partnerem wspierającym realizację programu jest OSDW Azymut.

Zachęcamy do śledzenia bieżących informacji o programie na stronie <https://tydzienbibliotek.sbp.pl/>.

Dofinansowano ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury – państwowego funduszu celowego.

KONFERENCJA I SZKOLENIA SBP

Wyzwania współczesnych bibliotek – Warszawa, 27-28 marca 2023 r.

Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich i Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka im. Komisji Edukacji Narodowej w Warszawie organizują konferencję problemową „Wyzwania współczesnych bibliotek”, skierowaną do bibliotekarzy z wszystkich typów bibliotek oraz zainteresowanych tematem.

Celem konferencji są rozważania nad zadaniami bibliotek wynikające ze zmian cywilizacyjnych, społecznych i kulturowych. Prelegenci: dr Marcin Karwowski, dr Magdalena Paul, dr Łukasz Wojciechowski, Rafał Hetman, Beata Gamrowska, Gabriela Gamrowska.

Szczegółową relację z konferencji zamieścimy w numerze 2 „Przeglądu Bibliotecznego”.

Obradom towarzyszą warsztaty:

- Nieefektywny pracownik czy trudny klient – zrozum a komunikacja stanie się prostsza.
- Mindfulness – oswoić stres.
- Zgrany team – kto jest kim?
- Sztuczna inteligencja w codziennej pracy. Darmowe narzędzia, które ułatwią ci życie.
- Prawo autorskie w bibliotece podczas działań stacjonarnych i w internecie.
- Praca z ciałem w bibliotece – jak wprowadzić ruch, relaksację i aktywizację w działania biblioteki.

W najbliższym okresie SBP proponuje następujące szkolenia:

- O kompetencjach cyfrowych i informacyjnych (Beata Malentowicz) – szkolenie bezpłatne.
- Design Thinking – od potrzeby do realizacji (Beata Gamrowska).
- Kreatywne formy promocji książki i czytelnictwa w bibliotekach (dr Wanda Matras-Mastalerz).
- Biblioterapia w pracy z seniorami (dr Wanda Matras-Mastalerz).

- Instrukcja kancelaryjna (dr Łukasz Wojciechowski).
- Tworzenie wystaw cyfrowych (dr Dominik Piotrowski).
- Podstawy psychologii – praca w kulturze (Gabriela Gamrowska).
- Używanie mediów społecznościowych zgodnie z przepisami prawa (dr Łukasz Wojciechowski).
- Wprowadzenie do organizacji wiedzy (dr Bartłomiej Włodarczyk).
- Kurs online „Opracowanie formalne zbiorów bibliotecznych według aktualnych wskazań Biblioteki Narodowej” (5 kwietnia – 7 czerwca 2023 r.).

Więcej informacji na temat szkoleń i kursu na stronie <http://www.szkolenia-dlabibliotekarzy.sbp.pl/>

W przygotowaniu:

- Seminarium na temat fake newsów (14 kwietnia 2023 r.).
- Seminarium nt. Celów Zrównoważonego Rozwoju (20 kwietnia 2023 r.).

Nowości Wydawnictwa Naukowego i Edukacyjnego SBP

- *Media a wartości demokratyczne. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi Adamowskiemu* (red. Alicja Jaskiernia, Katarzyna Gajlewicz-Korab, Michał Głowacki, Maria Łoszevska-Ołowska, Łukasz Szurmiński)

To publikacja podwójnie wartościowa, merytorycznie celowa i społecznie bardzo potrzebna. Dyktuje to zarówno postać szacownego Jubilata wybitnego medioznawcy i popularyzatora nauk o komunikacji społecznej i mediach, którego monografia jest dedykowana, jak i poruszana przez autorów problematyka wpływu mediów na wartości demokratyczne. (...) Grono autorów współtworzą uznani naukowcy reprezentujący niemalże wszystkie w Polsce ośrodki naukowe, które prowadzą kształcenie z zakresu dziennikarstwa, medioznawstwa, informatologii i bibliologii. Ich obecność w tomie zaznacza wybitną rolę, jaką odegrał Jubilat w dziejach polskiego medioznawstwa, co widoczne jest nie tylko w podejmowanej tematyce, ale również w wysokiej merytorycznie i metodologicznie jakości rozważań. Szerokie spektrum zagadnień prezentowanych adekwatnie do pogłębionej wiedzy i badań, a także ich metodologiczne zróżnicowanie są niezwykłym atutem książki, która ukazując przemiany, jakim podlegają media na przestrzeni lat, wskazuje na ich znaczenie w kształtowaniu demokracji. (Z recenzji dr hab. Anny Ryłko-Kurpiewskiej, prof. UG)

- *Oblicza prasy zielonogórskiej. Konteksty lubuskie* (red. Jolanta Chwastyk-Kowalczyk, Andrzej Buck)

Opracowanie zbiorowe *Oblicza prasy zielonogórskiej. Konteksty lubuskie* doskonale wpisuje się w nurt badań nad działalnością wydawniczą zielonogórskiego środowiska naukowego i kulturalnego, ukazując jej obraz, charakter oraz znaczenie. Poszczególni autorzy – w sposób całościowy i interesujący – prezentują wybrane przez siebie zagadnienia. Publikacja jest istotna nie tylko z uwagi na podjętą w niej tematykę zapewniającą możliwość zapoznania się ze specyfiką Ziemi Lubuskiej i Zielonej Góry po II wojnie światowej, mającą odbicie w czaso-

pismach, ale też doskonale wpisuje się w nurt wszelkich podejmowanych badań prasoznawczych i dziedzin zbliżonych do tej problematyki. Z pewnością wzbudzi zainteresowanie nie tylko lokalnej społeczności, ale i szerokiego grona badaczy. (dr prof. Ewa Danowska, prof. TSzW).

- *Etyka public relations. Profesjonalizacja branży PR w Polsce* (red. Monika Kaczmarek-Śliwińska)

W publikacji znaleźć można przydatne elementy z zakresu teorii komunikowania, w tym komunikowania międzynarodowego, szeroką perspektywę medioznawczą, politologiczną i filozoficzną – w odniesieniu do podstawowego zagadnienia etyki public relations.(...) Idea, jaka łączy poszczególne teksty, to poszukiwanie zasad poprawnego komunikowania, a także – co stanowi o wyjątkowości monografii – podkreślanie prewencyjnego charakteru PR i troski o jakość porozumiewania się pomiędzy podmiotami i interesariuszami. (...) Książka jest godna polecenia dla wszystkich, którym bliska jest tematyka etyczności w działaniach komunikacyjnych. (Z recenzji dr hab. Klaudii Cymanow-Sosin)

Opracowanie:

Aldona Zawalkiewicz, Małgorzata Dargiel-Kowalska

EWA BARTECZKO
(1947-2023)

26 stycznia 2023 r. zmarła Ewa Barteczko nasza koleżanka z Biblioteki Narodowej i Zespołu Historyczno-Pamiętnikarskiego Okręgu Warszawskiego SBP.

Urodziła się 6 maja 1947 r. w Cieszynie. Rodzice, Stanisław i Walentyna, poznali się w czasie wojny w niemieckim obozie pracy na Śląsku. Następnie mieszkali w Warszawie, gdzie Ewa ukończyła szkołę podstawową. Przez pewien czas ojciec pracował jako korespondent Polskiej Agencji Prasowej w Chinach. Tam Ewa kontynuowała naukę w szkole średniej. W 1966 r. uzyskała maturę w Liceum Ogólnokształcącym im. R. Traugutta w Warszawie i rozpoczęła studia na Wydziale Filologii Polskiej i Słowiańskiej na Uniwersytecie Warszawskim, na kierunku filologia rosyjska. Po uzyskaniu w czerwcu 1971 r. dyplomu z wyróżnieniem, rozpoczęła studia doktoranckie na macierzystym Wydziale, z których zrezygnowała we wrześniu 1972 r. i w marcu 1973 r. podjęła pracę w Bibliotece Narodowej, najpierw w Zakładzie Katalogów Centralnych (1973-1975), następnie w Zakładzie Informacji Naukowej – ZIN (1976-1995), którym kierowała w latach 1984-1995. Od 1995 r. do odejścia na emeryturę w 2007 r. kierowała Działem Informacji i Udostępniania Zbiorów. Była niezwykle

sumienną, zaangażowaną i skromną pracowniczką Biblioteki Narodowej, w której przepracowała 35 lat, awansując od młodszego bibliotekarza do stanowiska starszego kustosa, kierownika dużego i ważnego Działu Informacji i Udostępniania Zbiorów. Zawsze jakby na drugim planie, służyła swoją rozległą wiedzą ogólną i specjalistyczną, językową. Jej kierowniczką w ZIN, Mirosława Kocięcka, w 1983 r. w opinii zawodowej napisała o Ewie tak: „Bardzo zdolna, inteligentna. Wyróżnia się niezależnością i dojrzałością sądów. Cechuje ją także dociekliwość i wnikliwość przy prowadzeniu wszystkich prac, zarówno koncepcyjnych, jak i związanych z bieżącą działalnością informacyjną. Jest przy tym pracowita, dokładna i systematyczna [...]. W pracy zespołowej wykazuje duży takt, jest życzliwa i koleżeńska”. Za działalność bibliotekarską Ewa została odznaczona w 1986 r. Srebrnym Krzyżem Zasługi, a w 2003 – Złotym.

Połowa życia zawodowego Ewy Barteczko przypadała na okres, gdy działalność informacyjna opierała się na katalogach i kartotekach kartkowych, informacjach udzielanych czytelnikom bezpośrednio, telefonicznie lub przygotowywaniu kwerend w odpowiedzi na pytania i prośby listowne. Praca w ZIN wymagała współpracy z różnymi komórkami BN, ale przede wszystkim inteligencji, odczytania, orientacji w najróżniejszych zagadnieniach życia naukowego i społecznego, bo użytkownicy zgłaszali się z pytaniami ze wszystkich możliwych dyscyplin. Dodatkową cechą pracownika mającego na co dzień kontakt z czytelnikiem – użytkownikiem informacji była uprzejmość, cierpliwość, empatia i chęć pomocy. Ewa spełniała te warunki.

W latach 90. XX w. BN i biblioteki w Polsce zaczynały się automatyzować. Wówczas pojawiły się zagraniczne bazy danych. Dla pracowników ZIN było to nowe wyzwanie, w którym Ewa także się odnalazła i wówczas już jako kierowniczką działu wprowadzała w życie. To także okres, gdy BN przenosiła się z ul. Hankiewicza do budynków na Pola Mokotowskie. Otwierano nowe czytelnie ogólne i specjalistyczne, które podlegały jej jako kierownicze działu. Były to prace i koncepcyjne, i logistyczne, i wręcz fizyczne, a w każdym razie wymagające wielkiej wyobraźni, aby mimo trwającej przeprowadzki, meblowania, ustawiania księgozbiorów podręcznych, a w czytelniach i ZIN były to setki woluminów, wszystkie zakłady i sekcje działały sprawnie.

Można wskazać trzy główne obszary zainteresowań zawodowych Ewy: Biblioteka Narodowa jako główna biblioteka państwa i jej współpraca z bibliotekami w kraju w realizacji działalności informacyjnej; obsługa użytkowników BN i każdej innej biblioteki, zwłaszcza naukowej; przygotowanie i organizacja warsztatu informacyjnego odpowiadającego potrzebom i warunkom technologicznym. Znajdowało to odbicie w jej publikacjach ogłaszanych głównie na łamach „Biuletynu Informacyjnego Biblioteki Narodowej” i „Bibliotekarza”. Warto tu wspomnieć dyskusję

redakcyjną dotyczącą roli Biblioteki Narodowej (*Czym jest, a czym powinna być centralna księżnica państwa. Dyskusja redakcyjna*, „Biuletyn Informacyjny BN” 1998, nr 1-2). O BN wypowiedziała się również w artykule *Biblioteka Narodowa – dla kogo? Pytania i dylematy* („Biuletyn Informacyjny BN” 1998, nr 3) oraz w rozmowie *Narodowa nie dla dzieci?* („Gazeta Wyborcza” 2000, nr 93 z 19.04).

Podobnie, jak jej poprzedniczka, kierowniczką ZIN Mirosława Kocięcka, zwracała uwagę na kompletność i aktualizację warsztatu informacyjnego. Wraz z Joanną Pasztaleniec-Jarzyńską opracowała informator *Polskie wydawnictwa informacyjne 1945-1981* (1985). Było to w okresie, gdy w działalności informacyjnej dominowały kartoteki kartkowe, a w BN było ich blisko 100. W tamtym czasie *Informator* stanowił istotną pomoc dla bibliotek naukowych w kraju. Ewa interesowała się działalnością informacyjną bibliotek warszawskich, zwłaszcza tych o statusie naukowym. W centrum jej zainteresowania jako kierowniczką Działu Informacji i Udostępniania Zbiorów była przede wszystkim działalność informacyjna, ale także czytelnie, wypożyczenia międzybiblioteczne, zabezpieczenie zbiorów i, niestety, także zdarzające się kradzieże i niszczenie (zakreślanie, wycinanie stron) dokumentów. Pisała o tym zjawisku, znanym każdej bibliotece na świecie, uznając jednak, że mimo zdarzających się przypadków, zbiory BN są bezpieczne (*O kradzieżach zbiorów w bibliotekach*, „Cenne, Bezcenne, Utracone” 1998, nr 5); *Przestępstwa w bibliotece?*, „Bibliotekarz” 1998, nr 6; *Książki bezpieczne*, „Gazeta Wyborcza” 2000, nr 29 z 4.02, polemika). Interesowały ją zmiany technologiczne, prawne, organizacyjne w polskich bibliotekach, zwłaszcza w perspektywie wejścia do Unii Europejskiej.

Tłumaczyła na język rosyjski teksty bibliotekarskie, m.in. informator o Dziale Informacji i Udostępniania autorstwa Danuty Rymczy-Zalewskiej (1985), teksty do „Zeszytów Przekładów”, wydawanych przez Instytut Książki i Czytelnictwa BN oraz wiele tekstów na potrzeby ZIN, Działu Informacji i Udostępniania Zbiorów oraz Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.

Trzeba też wspomnieć o wystawie, którą Ewa wraz z koleżanką z ZIN Anną Szczęśnowicz przygotowała w 2003 r. Wystawa powstała z inspiracji ówczesnego dyrektora BN Michała Jagiełły w ramach cyklu wystaw „Nasi sąsiedzi – nowe spojrzenie”. Była poświęcona kontaktom literackim i kulturalnym polsko-rosyjskim, a nosiła tytuł „Między odrzuceniem a fascynacją. Polska – Rosja : z dziejów kontaktów kulturalnych”. Wystawa gościła w bibliotece narodowej w Petersburgu i bibliotece państwowej w Moskwie. Miała wersje językowe polską, rosyjską i angielską. Dodatkowym rezultatem prac nad wystawą był obszerny wybór wierszy zatytułowany *Między obcością a zauroczeniem. Polscy poeci o Rosji i rosyjskich poetach*. Wyboru wierszy dokonały E. Barteczko i A. Szczęśnowicz, a wydała Biblioteka Narodowa w 2003 r.

Ewa udzielała się także w SBP, którego członkiem była od 1978 r. W latach 80. była wiceprzewodniczącą i sekretarzem Koła SBP w BN. W latach 1986-1989 wchodziła w skład Komitetu Redakcyjnego czasopisma „Informatorka Bibliotekarza i Księgarza”, pełniąc funkcję sekretarza redakcji. W kadencji 2001-2005 była członkiem Zarządu Okręgu Warszawskiego SBP i tu także pełniła funkcję sekretarza. W 2001 r. została wybrana na delegata na Zjazd założycielski nowego Okręgu Mazowieckiego SBP. Ale w ostatniej dekadzie koncentrowała się na działalności Zespołu Historyczno-Pamiętnikarskiego Oddziału Warszawskiego SBP, którego członkiem była od grudnia 2009 r., a przez dwie kadencje (2013-2022) jako członek zarządu Zespołu pełniła funkcję sekretarza. Pisała teksty do tomików serii „Bibliotekarze Polscy we Wspomnieniach Współczesnych”. Jej autorstwa są biogramy: Mirosławy Kocięckiej (t. 11), Wandy Stachewicz (t. 13), Marii Manteufflowej (t. 14), Danuty Rymczy-Zalewskiej (t. 16) oraz Joanny Pasztaleniec-Jarzyńskiej (t. 18), Wraz z Elżbietą Dudzińską była redaktorem tomu 16 *Zostawili swój ślad ... : bibliotekarze zmarli w latach 2011-2018* (2019). W tomie 18 przyszło nam zamieścić wspomnienie o Ewie.

Od kilku lat, w ramach Zespołu Historyczno-Pamiętnikarskiego przygotowaliśmy biogramy, zamieszczane na portalu SBP, przypominające okrągłe rocznice zmarłych bibliotekarzy. Ewa brała w tym udział, opracowując w każdym roku kilka biogramów. Była zaangażowana w podjęte przez Zespół opracowywanie i weryfikację haseł do Wikipedii. Przygotowała hasła dla prof. Konrada Zawadzkiego i Mirosławy Kocięckiej, uzupełniała hasła Zdzisława Jagodzińskiego, dyr. Biblioteki Polskiej w Londynie i Władysława Bienkowskiego, dyr. BN. Miała przygotować hasło dla Joanny Pasztaleniec-Jarzyńskiej, o której mówiła na spotkaniu wspomnieniowym Zespołu pod koniec września 2022 r.

Szanowała i ceniła swoje poprzedniczki kierujące Zakładem Informacji Naukowej. Wzorem dla niej była jej bezpośrednia przełożona Mirosława Kocięcka. Już jako jej następczyni na stanowisku kierowniczkii ZIN, Ewa napisała jej biogram do „Biuletynu Informacyjnego BN” (2006, nr 2/3) i „Przeglądu Bibliotecznego” (2007, z. 1). Dodajmy, że opracowała także hasło dla Mirosławy Kocięckiej do *Słownika pracowników książki polskiej* (Supl. III, 2010), zdążyła również w 2022 r. zamieścić jej hasło w Wikipedii. W tekstach podkreślała rolę Kocięckiej jako dobrej kierowniczkii, która dbała nie tylko o realizację zadań Zakładu, ale także dobrą atmosferę w zespole pracowniczym, o szacunek dla czytelnika, aby nie odszedł z biblioteki nie obsłużony najlepiej, jak to tylko możliwe. Ewa nie tylko doceniała te cechy kierowniczki, ale sama, gdy przejęła kierownictwo Zakładu, a potem Działu, tak właśnie postępowała. Była uczynna, życzliwa, sprawiedliwa, empatyczna wobec pracowników i użytkowników.

Ewa była lubianą i lojalną koleżanką, pamiętającą o życzeniach imiennych i świątecznych. Była prawdziwie dobrym, uczciwym, wrażliwym

człowiekiem. Jej pogrzeb odbył się 9 lutego 2023 r. na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie, gdzie została pochowana w grobie rodzinnym. W imieniu środowiska bibliotekarskiego pożegnała ją Janina Jagielska, Przewodnicząca Zespołu Historyczno-Pamiętnikarskiego Okręgu Warszawskiego SBP.

Jadwiga Sadowska

Wspomnienia wpłynęły do Redakcji 24 lutego 2023 r.

WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW

„Przegląd Biblioteczny” drukuje materiały oryginalne i tylko takie, których autor nie zamierza opublikować w innych czasopismach lub pracach zbiorowych.

Teksty artykułów są recenzowane zgodnie z zasadami *double-blind peer review*. Każdy artykuł recenzowany jest przez dwóch recenzentów dobieranych spośród specjalistów problematyki w nim poruszanej na podstawie jednolitego formularza. Podstawowymi kryteriami oceny artykułu są: zgodność tematu z profilem czasopisma, wartość merytoryczna tekstu, jego organizacja logiczna i forma językowa. O przyjęciu tekstu do publikacji autorzy informowani są w ciągu 6-10 tygodni od otrzymania go przez Redakcję.

Redakcja „Przeglądu Bibliotecznego” uprzejmie prosi autorów o przestrzeganie przedstawionych poniżej zasad przygotowania i przesyłania materiałów do publikacji.

1. ZASADY OGÓLNE

Teksty powinny być napisane w programie WORD w formacie RTF. Artykuł nie powinien przekraczać 36 000 znaków (ze spacjami), a recenzja, sprawozdanie itp. – 14 000 znaków (ze spacjami). Teksty należy nadsyłać w formie elektronicznej na adres e-mail redakcji: przegląd.biblioteczny@uw.edu.pl

Do każdego artykułu należy dołączyć streszczenie autorskie w języku polskim o objętości ok. 100 wyrazów (ok. 1000 znaków) oraz zestaw 5-8 słów kluczowych. Streszczenie powinno zawierać następujące informacje: teza/cel artykułu, metody badań, najważniejsze wyniki, wnioski.

Wydawnictwo SBP i Redakcja „Przeglądu Bibliotecznego” podpisała porozumienie z redakcją „The Central European Journal of Social Sciences and Humanities” (CEJSH) w sprawie elektronicznej publikacji streszczeń prac naukowych ukazujących się w „Przeglądzie Bibliotecznym”. Przedsięwzięcie to nie ma charakteru komercyjnego, a służyć ma popularyzacji polskiego dorobku naukowego. Jeśli Autor nadsyłał do „PB” artykułu nie wyraża zgody na publikację jego abstraktu w CEJSH, prosimy o wyraźne określenie na piśmie swego stanowiska.

Autorzy artykułów proszeni są o przygotowanie odrębnej strony tytułowej, zawierającej tytuł artykułu, nazwisko autora oraz adres e-mail. Zgodnie z zasadami przeciwdziałania zjawiskom *ghostwritingu* i *guest authorship* Redakcja prosi również, aby na tej stronie ujawnione zostały nazwiska i afiliacje wszystkich osób, które przyczyniły się do powstania artykułu, ich rola i udział w przygotowaniu publikacji (kto jest autorem koncepcji, założeń, metod itp. wykorzystywanych w pracy zgłoszonej do druku; procentowy udział w przeprowadzonych badaniach i opracowaniu artykułu). Redakcja zobligowana jest do poinformowania, iż *ghostwriting* i *guest authorship* są przejawem nierzetelności naukowej, a wszelkie wykryte przypadki muszą być przez Redakcję demaskowane, włącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucje zatrudniające autorów, towarzystwa naukowe, stowarzyszenia edytorów naukowych itp.). Redak-

cja prosi także o podanie informacji o źródłach finansowania publikacji, wkładzie instytucji naukowo-badawczych, stowarzyszeń i innych podmiotów (*financial disclosure*).

Na pierwszej stronie artykułu powinien być umieszczony jedynie tytuł oraz oświadczenie Autora/Autorów, że tekst przedstawiany redakcji „Przeglądu Bibliotecznego” nie był dotychczas opublikowany ani zgłoszony do publikacji w żadnym innym czasopiśmie. Jeśli tekst był prezentowany na konferencji, należy podać jej szczegółowe dane wraz z ewentualnymi informacjami o publikacji materiałów konferencyjnych. Jeśli artykuł jest częścią przygotowywanej do druku książki, należy podać jej dane oraz planowany termin publikacji. Zapewnienie anonimowości tekstów przekazywanych do recenzji wymaga, aby w tekście artykułu w żadnym miejscu nie była umieszczona informacja umożliwiająca identyfikację autora.

2. ZASADY SZCZEGÓŁOWE OPRACOWANIA ARTYKUŁU

Tekst artykułu powinien być podzielony na nienumerowane podrozdziały zaopatrzone w tytuły. W pierwszej części zaleca się umieścić informacje wprowadzające w problematykę prezentowaną w artykule. W części ostatniej – wnioski końcowe i podsumowanie przedstawionych rozważań.

Tytuły czasopism, wystaw, konferencji, programów itp. powinny być zapisane w cudzysłowie; tytuły publikacji (książek, artykułów itp.) należy wyróżnić kursywą.

Fragmety cytowane powinny być zapisane w cudzysłowie, czcionką prostą.

Materiały ilustracyjne (tabele, wykresy itp.) powinny być przygotowane w odcieniach szarości lub kolorystyce czarno-białej, z zaznaczeniem ich miejsca w tekście; wszystkie ilustracje powinny mieć własną numerację oraz tytuły.

Przypisy terminologiczne lub dygresyjne powinny być umieszczone na dole strony i ponumerowane liczbami arabskimi; zaleca się ograniczenie liczby przypisów do niezbędnego minimum.

Przypisy bibliograficzne zastępuje się odesłaniem do bibliografii załącznikowej, którą należy opracować zgodnie z zasadami *The Publication Manual of the American Psychological Association*, Seventh Edition. W razie wątpliwości i w przypadkach nieuwjętych w tych wskazówkach należy odwołać się do oryginalnego tekstu zasad APA, 7th Edition.

W artykułach napisanych w języku polskim stosuje się skróty polskie („w”, „s.”, „Red.”, „i in.” itd.), natomiast w przypadku prac przygotowanych w języku angielskim – angielskie („in”, „p.”, „pp.”, „Ed.” lub „Eds.”, „et al.” itd.).

Odesłanie w tekście umieszcza się w nawiasie okrągłym wg poniższych zasad.

Ogólne powołania na literaturę w tekście należy podawać w formie:

– odesłanie do jednego dzieła: (Dembowska, 1991), (Taradejna & Taradejna, 2003) lub (Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Książnica Miejska im. M. Kopernika, 1976);

– odesłanie do kilku dzieł: (Abramowicz, 2001; Kowalski, 1990, 1995) lub (Berners-Lee et al., 2001; Jankowska & Majewski, 2004; Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Książnica Miejska im. M. Kopernika, 1976).

Odwołania do określonych stron cytowanych tekstów należy podawać w formie: (Augustyniak, 2004, s. 15), (Taradejna & Taradejna, 2003, s. 231-233) albo (Stoltz et al., 2018, p. 17).

Opisy bibliograficzne wykorzystanych źródeł należy umieścić na końcu tekstu w bibliografii załącznikowej w układzie alfabetycznym autorów. Prace zbiorowe należy umieszczać pod nazwiskiem redaktora. Jeśli brak w źródle nazwy autora lub redaktora pracy zbiorowej, na pierwszym miejscu umieszcza się tytuł. Opisy prac tego samego autora powinny być uporządkowane według chronologii wstępującej, a w każdym z nich należy powtórzyć nazwisko i inicjał imienia (imion) autora. Prace tego samego autora opublikowane w tym samym roku należy oznaczać wg zasady: Dembowska, Maria (1976a), Dembowska, Maria (1976b), itd.

W opisach należy podać inicjały imion. W przypadku stron WWW bez podanej nazwy autora jako hasła opisu należy użyć nazwy instytucji, do której należy witryna WWW. Należy uwzględnić nazwy wszystkich wydawców, rozdzielone średnikiem, w kolejności, w jakiej zostali wymienieni w książce.

Numer DOI, poprzedzony nazwą protokołu (<http://>), ew. adres URL należy podać na końcu opisu. Po numerze DOI lub URL opis nie kończy się kropką. Nie należy podawać nazw naukowych baz danych (EBSCO, Proquest itd), z których pochodzą artykuły.

W przypadku stron WWW należy podać możliwie jak najdokładniejszą datę. Jeśli opisywane źródło nie zostało zarchiwizowane lub zawiera często zmieniającą się treść, należy podać datę dostępu do źródła.

Przykłady redagowania opisów bibliograficznych przedstawiono poniżej.

KSIĄŻKA

Dembowska, M. (1991). *Nauka o informacji naukowej (informatologia): Organizacja i problematyka badań w Polsce*. IINTE.

Taradejna, R., & Taradejna, M. (2003). *Dostęp do informacji publicznej a prawna ochrona informacji dotyczących działalności gospodarczej, społecznej i zawodowej oraz życia prywatnego*. Wydaw. Adam Marszałek.

Zeng, M.L., & Qin, J. (2022). *Metadata* (3rd ed.). ALA; Neal-Schuman.

Stoltz, D., Griffith, G., Kelly, J., Smith, M., & Wheeler, L. (2018). *Transform and thrive: Ideas to invigorate your library and your community*. ALA Editions.

PRACA ZBIOROWA

Zybert, E. B. (Red.). (2002). *Książka i biblioteka w środowisku edukacyjnym*. Wydaw. SBP.

Czapnik, G., Gruszka, Z., & Ladorucki, J. (Red.). (2014). *Jan Muszkowski: Ludzie, epoka, książki: Tradycje i kontynuacje*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego; Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.

Chen, C., & Larsen, R. (Eds.). (2014). *Library and information sciences*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-642-54812-3>

Golub, K., & Liu, Y.-H. (Eds.). (2021). *Information and knowledge organisation in digital humanities: Global perspectives*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003131816>

ARTYKUŁ W CZASOPISIE NAUKOWYM

Augustyniak, A. (2004). Międzynarodowa Federacja Informacji i Dokumentacji. *Przegląd Biblioteczny*, 72(1/2), 3–21.

Buitrago Ciro, J. (2022). How are academic libraries in Spanish-speaking Latin America responding to new models of scholarly communication and predatory publishing? *Journal of Librarianship and Information Science*, 54(3), 373–388. <https://doi.org/10.1177/09610006211016533>

Frederickson, B.L. (2000). Cultivating positive emotions to optimize health and well-being. *Prevention & Treatment*, 3(1), Article 1. <https://doi.org/10.1037/1522-3736.3.1.31a>

Lamers, W. S., Boyack, K., Larivière, V., Sugimoto, C. R., van Eck, N. J., Waltman, L., & Murray, D. (2021). Investigating disagreement in the scientific literature. *ELife*, 10, Article e72737. <https://doi.org/10.7554/eLife.72737>

ROZDZIAŁ W KSIĄŻCE

Gawrysiak, P. (2000). W stronę inteligentnych systemów wyszukiwawczych. W Cz. Daniłowicz (red.), *Multimedialne i sieciowe systemy informacyjne: materiały konferencyjne* (s. 59–69). Oficyna Politechniki Wrocławskiej.

Sadowska, J. (2021). Misja współczesnej biblioteki. W M. Wojciechowska (red.), *Zarządzanie biblioteką* (Wyd. 2 popr. i uzup., s. 19–31). Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.

Hartley, J. T., Harker, J. O. & Walsh, D. A. (1980). Contemporary issues and new directions in adult development of learning and memory. In L. W. Poon (Ed.), *Aging in the 1980's: Psychological issues* (pp. 239–252). American Psychological Association.

Zittrain, J. & Palfrey, J. (2008). Internet filtering: the politics and mechanisms of control. In R. Deibert, J. Palfrey, R. Rohozinski & J. Zittrain (Eds), *Access denied: the practice and policy of global Internet filtering* (pp. 29–56). The MIT Press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/7617.003.0005>

ARTYKUŁY PRASOWE (DZIENNIKI, TYGODNIKI, PRASA FACHOWA)

Berners-Lee, T., Hendler, J. & Lassila, O. (2001, May 1). The semantic web. *Scientific American*, 284(5), 34–43. <https://www.scientificamerican.com/article/the-semantic-web/>

Glapa, J. (2002). Informacja gospodarcza w Książnicy Pomorskiej. *EBIB Elektryczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy*, 40(11). <http://www.ebib.pl/2002/40/glapa.php>

Szymielewicz, K. (2020, 3-8 czerwca). Wtyczka z krainy krzemowców. *Polityka*, (23), 56-57.

Burda, E. (2022, 15 marca). Biblioteka otworzyła się na uchodźców. *Dziennik Wschodni*, 9.

Grant, N. (2022, September 28). Google to make search and maps more 'immersive'. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2022/09/28/technology/google-maps-immersive-search-on.html?searchResultPosition=1>

Grant, N. (2022, September 29). Google says it will make its searches more visual. *The New York Times*, B5.

DOKUMENT Z WITRYNY INSTYTUCJI, ORGANIZACJI LUB OSOBY PRYWATNEJ

Chou, L., McClintock, R., Moretti, F., & Nix, D. H. (1993). *Technology and education: New wine in new bottles: Choosing pasts and imagining educational futures*. Columbia University, Institute for Learning Technologies. <https://web.archive.org/web/20020209053108/http://www.ilt.columbia.edu/publications/papers/newwine1.html>

Ministerstwo Edukacji i Nauki (2019, 3 grudnia). *Polscy uczniowie wśród najlepszych na świecie – wyniki badania PISA 2018*. <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/pisa2018-wyniki>

Smith, B. (n.d). *Ontology and information systems*. Retrieved October 6, 2022, from <http://ontology.buffalo.edu/ontology.doc>

National Library of Medicine (2021, March 10). *Unified Medical Language System (UMLS)*. <https://www.nlm.nih.gov/research/umls/index.html>

Drózd, R. (2022, 11 lipca). Calibre 6.0 i nowa funkcja: wyszukiwanie pełnotekstowe wszystkich e-booków! *Świat Czytników*. <https://swiatczytnikow.pl/calibre-6-0-wyszukiwanie-pelnotekstowe-wszystkich-e-bookow/?pod>

Po przyjęciu artykułu do druku autorzy proszeni są o przesłanie swojej fotografii o dobrej rozdzielczości (elektronicznie, w formie pliku JPG lub TIF) oraz krótkiej informacji biograficznej (do 70 słów), która powinna zawierać następujące elementy: tytuł/stopień naukowy lub zawodowy autora, numer ORCID, aktualne miejsce pracy i zajmowane stanowisko; specjalności naukowe lub zawodowe, najważniejsze publikacje (max. 3).

Redakcja nie przyjmuje tekstów, które nie są opracowane zgodnie z powyższymi wskazówkami i zastrzega sobie prawo skracania tekstów oraz wprowadzania zmian w uzgodnieniu z autorem. Redakcja nie zwraca przesłanych materiałów.

GUIDELINES FOR AUTHORS

The editors of „Library Review“ accept only manuscripts that have not been published before and are not planned to be published in other journals or collective works.

Papers are reviewed through a double-blind peer review process. Each paper is reviewed with a standard review form filled in by two referees selected from professionals with expertise in appropriate domain. The reviewers use the following evaluation criteria: compatibility of the subject discussed with the journal profile, scientific merit, appropriate text arrangement and correct language use.

The editors of „Library Review“ kindly requests Authors to follow the journal guidelines while preparing and sending papers for publication.

1. GENERAL GUIDELINES

Papers should be submitted as RTF (Rich Text Format) files with maximum of 36,000 characters including spaces per paper and 14,000 characters including spaces per review, report, etc. Papers saved as RTF files should be sent by e-mail to: przeglad.biblioteczny@uw.edu.pl.

Each paper should be accompanied by keywords and an abstract maximum 100 words/1000 characters long prepared by the author. The abstract should present a thesis/objective of the paper, research methods applied, most important results and conclusions.

Wydawnictwo SBP (Polish Librarians Association Publishing House) and the editors of „Library Review“ have signed an agreement with the editors of „The Central European Journal of Social Sciences and Humanities“ (CEJSH) concerning electronic publishing of abstracts of papers published in „Library Review“. This agreement is non-commercial and focused on the promotion of Polish scientific achievements. The Authors of papers sent to „Library Review“ who do not give their consent to the publication of their abstracts in CEJSH are kindly asked to express their view in written form.

Authors are expected to prepare a separate title page including the title of the paper, the Author's name, mailing and e-mail address. Furthermore, in compliance with the policy against ghostwriting and guest authorship Authors are requested to reveal names and affiliations of all persons who contributed to the paper and the extent of their contribution (the author of the concept, assumptions, methods, etc. used in the submitted manuscript; the percentage of the author's contribution to the research and the paper preparation). Ghostwriting and guest authorship are the mark of scientific dishonesty and all their occurrences have to be brought to public attention by the editors even if appropriate institutions need to be informed (institutions employing authors, scientific associations, associations of scientific editors, etc.) Authors are also requested to describe sources of founding that have supported the work and the financial involvement of research institutes, associations and other entities (financial disclosure).

First page of the submitted paper should include only the title and Authors' statement that the text presented to "Library Review" has neither been published nor considered for publication in any other journal. If the paper was presented at a scientific meeting, Authors should provide detailed information about the event and the conference proceedings. If the paper is planned as a part of a book, Authors should provide its metadata and planned publishing date. In order to ensure the anonymity of the review process, Authors are asked not to place any information in the text that could be used to identify the author.

2. DETAILED GUIDELINES FOR PAPER PREPARATION

The text should be organized into unnumbered subtitled sections. It should start with an introductory overview and end with conclusions and the summary of the discussion.

Titles of journals, exhibitions, conferences, programs, etc. should be put in double quotation marks; titles of publications (books, journal papers, etc.) should be italicized.

Quoted fragments should be written in quotation marks, in simple font.

Illustrative content (tables, graphs, etc.) should be saved as greyscale or black-white pictures and their place within the text should be clearly marked; all illustrations should be numbered and entitled.

Terminological or digressive footnotes should be placed at the bottom of appropriate pages and numbered with Arabic numerals; it is recommended to limit the number of footnotes to the most indispensable ones.

Bibliographic footnotes should be replaced with references to the end-of-work bibliography prepared according to APA Style (Seventh Edition). References within the body of the paper should be placed in brackets according to the rules provided below. General references to literature within the body of the paper should be formed as follows:

- the reference to one work: (Dembowska, 1991) or (*Library...*, 1976);
- the reference to several works: (Abramowicz, 2001; Kowalski, 1990; 1995) or (Berners-Lee et al., 2001; Jankowska & Majewski, 2004; *Library...*, 1976).

The references to the specified pages of publications cited in the text should be written as follows: (Augustyniak, 2004, p. 15), (Taradejna & Taradejna, 2003, pp. 231-233) or (Stoltz et al., 2018, p. 17).

Bibliographic descriptions of the sources cited in the paper should be placed in the end of the text as a bibliography ordered alphabetically by authors. Collective works should be ordered by the name of the editor. If the work lacks the name of the author or the editor, it should be ordered by title. The descriptions of foreign publications should include page numbering, numbers and abbreviations in the language of the text (e.g. "W" in Polish "In" in English, "s." in Polish "p." in English). The descriptions of several works by the same author should be ordered by the year of publication, ascending, and each of these descriptions should include the last and first name of the author. Several works of the same author published in the same year should be additionally marked with letters added to the year of publication, e.g. Dembowska, Maria (1976a)..., Dembowska, Maria (1976b)..., etc.

The descriptions should include the initials of the first names. For web pages without an author's name, use the name of the institution to which the web site belongs as the main entry of description. Include all publishers, separated by a semicolon, in the order in which they are listed in the book.

The DOI number, preceded by the protocol name (<http://>), or the URL address, should be given at the end of the description. The description does not end with a full stop after the DOI or URL. Do not include the names of the scientific databases (EBSCO, Proquest, etc.) from which the articles come.

In the case of websites, the date should be given as precisely as possible. If the described source has not been archived or contains frequently changing content, the date of access to the source should be provided.

See below the examples of correct bibliographic descriptions.

BOOKS

Dembowska, M. (1991). *Nauka o informacji naukowej: organizacja i problematyka badań w Polsce*. IINTE.

Zeng, M.L., & Qin, J. (2022). *Metadata* (3rd ed.). ALA; Neal-Schuman.

Stoltz, D., Griffith, G., Kelly, J., Smith, M., & Wheeler, L. (2018). *Transform and thrive: Ideas to invigorate your library and your community*. ALA Editions.

COLLECTIVE WORKS

Zybert, E. B. (Ed.). (2002). *Książka i biblioteka w środowisku edukacyjnym*. Wydaw. SBP.

Czapnik, G., Gruszka, Z., & Ladorucki, J. (Eds.). (2014). *Jan Muszkowski: Ludzie, epoka, książki: Tradycje i kontynuacje*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego; Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.

Chen, C., & Larsen, R. (Eds.). (2014). *Library and information sciences*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-642-54812-3>

Golub, K., & Liu, Y.-H. (Eds.). (2021). *Information and knowledge organisation in digital humanities: Global perspectives*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003131816>

JOURNAL PAPERS

Augustyniak, A. (2004). Międzynarodowa Federacja Informacji i Dokumentacji. *Przegląd Biblioteczny*, 72(1/2), 3–21.

Buitrago-Ciro, J. (2022). How are academic libraries in Spanish-speaking Latin America responding to new models of scholarly communication and predatory publishing? *Journal of Librarianship and Information Science*, 54(3), 373–388. <https://doi.org/10.1177/09610006211016533>

Frederickson, B.L. (2000). Cultivating positive emotions to optimize health and well-being. *Prevention & Treatment*, 3(1), Article 1. <https://doi.org/10.1037/1522-3736.3.1.31a>

Lamers, W. S., Boyack, K., Larivière, V., Sugimoto, C. R., van Eck, N. J., Waltman, L., & Murray, D. (2021). Investigating disagreement in the scientific literature. *ELife*, 10, Article e72737. <https://doi.org/10.7554/eLife.72737>

PAPERS IN COLLECTIVE WORKS

Gawrysiak, P. (2000). W stronę inteligentnych systemów wyszukiwawczych. In Cz. Daniłowicz (Ed.), *Multimedialne i sieciowe systemy informacyjne: materiały konferencyjne* (pp. 59–69). Oficyna Politechniki Wrocławskiej.

Sadowska, J. (2021). Misja współczesnej biblioteki. In M. Wojciechowska (Eds.), *Zarządzanie biblioteką* (Ed. 2, pp. 19–31). Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.

Hartley, J. T., Harker, J. O. & Walsh, D. A. (1980). Contemporary issues and new directions in adult development of learning and memory. In L. W. Poon (Ed.), *Aging in the 1980's: Psychological issues* (pp. 239–252). American Psychological Association.

Zittrain, J. & Palfrey, J. (2008). Internet filtering: the politics and mechanisms of control. In R. Deibert, J. Palfrey, R. Rohozinski & J. Zittrain (Eds), *Access denied: the practice and policy of global Internet filtering* (pp. 29-56). The MIT Press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/7617.003.0005>

PRESS ARTICLES (DAILY NEWSPAPERS, WEEKLIES, PROFESSIONAL PRESS)

Berners-Lee, T., Hendler, J. & Lassila, O. (2001, May 1). The semantic web. *Scientific American*, 284(5), 34–43. <https://www.scientificamerican.com/article/the-semantic-web/>

Głapa, J. (2002). Informacja gospodarcza w Książnicy Pomorskiej. *EBIB Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy*, 40(11). <http://www.ebib.pl/2002/40/glapa.php>

Szymielewicz, K. (2020, 3-8 czerwca). Wtyczka z krainy krzemowców. *Polityka*, (23), 56–57.

Burda, E. (2022, 15 marca). Biblioteka otworzyła się na uchodźców. *Dziennik Wschodni*, 9.

Grant, N. (2022, September 28). Google to make search and maps more 'immersive'. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2022/09/28/technology/google-maps-immersive-search-on.html?searchResultPosition=1>

Grant, N. (2022, September 29). Google says it will make its searches more visual. *The New York Times*, B5.

DOCUMENT FROM THE WEBSITE OF AN INSTITUTION, ORGANIZATION OR INDIVIDUAL

Chou, L., McClintock, R., Moretti, F., & Nix, D. H. (1993). *Technology and education: New wine in new bottles: Choosing pasts and imagining educational futures*.

Columbia University, Institute for Learning Technologies. <https://web.archive.org/web/20020209053108/http://www.ilt.columbia.edu/publications/papers/newwine1.html>

Ministerstwo Edukacji i Nauki (2019, 3 grudnia). *Polscy uczniowie wśród najlepszych na świecie – wyniki badania PISA 2018*. <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/pisa2018-wyniki>

Smith, B. (n.d). *Ontology and information systems*. Retrieved October 6, 2022, from <http://ontology.buffalo.edu/ontology.doc>

National Library of Medicine (2021, March 10). *Unified Medical Language System (UMLS)*. <https://www.nlm.nih.gov/research/umls/index.html>

Drózd, R. (2022, 11 lipca). Calibre 6.0 i nowa funkcja: wyszukiwanie pełnotekstowe wszystkich e-booków! *Świat Czytników*. <https://swiatczytnikow.pl/calibre-6-0-wyszukiwanie-pelnotekstowe-wszystkich-e-bookow/?pod>

When the paper is accepted for publication, the Authors are asked to send in their high resolution photographs (by e-mail, as JPG or TIF files) and short biographical notes of maximum 70 words which should include the Authors' scientific/professional titles, ORCID id, current employers and positions occupied, scientific/professional specializations and most important publications (max. 3).

The editors do not accept texts which do not follow the guidelines listed above and stipulate the right to reduce texts and introduce changes accepted by the authors. The editors do not return materials sent to "Library Review".

PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY

Warunki prenumeraty

Zamówienia na „Przegląd Biblioteczny” prosimy kierować na adres:

Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich
Dział Sprzedaży 02-086 Warszawa
Al. Niepodległości 213

lub

przez stronę: wydawnictwo.sbp.pl
telefonicznie: (22) 608-28-26
mailowo: sprzedaz@sbp.pl; wydawnictwo@sbp.pl

Sprzedaż odręczna (w godz. 9⁰⁰ – 15⁰⁰)

– w siedzibie SBP (Al. Niepodległości 213)

– w Wydawnictwie Naukowym i Edukacyjnym SBP (ul. Konopczyńskiego 5/7, 00-335 Warszawa
tel/fax (22) 827-52-96)

Nasze konto: Credit Agricole Bank Polska S.A. 46 1940 1076 3122 4176 0000 0000

„Przegląd Biblioteczny” można otrzymywać:

- składając zamówienie na dowolny okres lub na poszczególne zeszyty zarówno archiwalne, jak i bieżące; odbiorca wnosi wówczas opłatę po otrzymaniu przesyłki (zeszytu) wraz z rachunkiem
- za gotówkę bezpośrednio w Dziale Sprzedaży Wydawnictwa Naukowego i Edukacyjnego SBP

Cena prenumeraty na 2023 r. – 196 zł

Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP. Warszawa 2023

Łamanie: Ewa Majewska

Druk i oprawa: Fabryka Druku Sp. z o.o.

www.fabrykadruku.pl

